

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra pastorálních oborů a právních věd

Petr Novák

**Adiktologické příčiny prohlášení neplatnosti
manželství v současném kanonickém právu
římskokatolické církve**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PaedDr. ICLic. Mgr. Bartoloměj Marián Čáčík, O.Praem.

Praha 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Nymburce dne 25. listopadu 2020

Petr Novák

Bibliografická citace

Adiktologické příčiny prohlášení neplatnosti manželství v současném kanonickém právu římskokatolické církve [rukopis]: Diplomová práce / Petr Novák; vedoucí práce: Bartoloměj Marián Čáčík -- Praha, 2020. -- 87 s.

Anotace

Diplomová práce se podrobně zabývá adiktologickými příčinami neplatnosti manželství v kanonickém právu římskokatolické církve. Podle kanonického práva (Codex iuris canonici, 1983) může být za určitých podmínek manželství prohlášeno neplatným z důvodu psychické nezpůsobilosti. Samotná závislost (a závislostní chování) je jedním z nejzávažnějších psychických onemocnění. Papež František označil závislost za „novou formu otroctví“ a „bolavé místo naší společnosti“, s kterým máme bojovat vzděláním a léčbou. V mnoha případech se stává, že z důvodu složitosti soudního řízení potřebují církevní právníci znalecké posouzení z oblasti adiktologie, psychologie nebo psychiatrie. Cílem této práce je poskytnout základní adiktologické a psychologické poznatky související s předpisy uvedenými v kánonu 1095 současného kanonického kodexu.

Klíčová slova

adiktologie, manželský souhlas, Kodex kanonického práva (1983), kánon 1095, neplatnost manželství

Abstract

This thesis presents in detail the addictological causes of marriage nullity in canon law of the Roman Catholic Church. According to the Canon Law (Codex iuris canonici, 1983) a marriage may be declared null because of psychological inability under certain conditions. The addiction (and addictive behavior) is one of the most serious mental illnesses. Pope Francis pointed out the addiction as a „new form of slavery“ and a „wound in our society“ which should be combated with education and rehabilitation. In many cases the legal proceedings are very difficult and the canonical lawyers need the expert report from the field of addictology, psychology and psychiatry. The aim of this thesis is to give the essential addictological and psychological knowledge connected with the regulations listed in canon 1095 of the actual canonlaw code.

Keywords

Addictology, Code of Canon Law (1983), Canon 1095, Matrimonial Consent, Nullity of Marriage

Počet znaků (včetně mezer): 161 167

Poděkování

Dovoluji si poděkovat svému vedoucímu práce panu P. PaedDr. ICLic. Mgr. Bartoloměji Mariánu Čačíkovi, O.Praem., za modlitbu, erudované rady a odborné vedení, zároveň panu P. ICLic. Mgr. Miloši Szabo, Th.D., za pomoc při volbě a úvodní strukturaci tématu. Rád bych též poděkoval své milované manželce Kateřině za její lásku, úctu, věrnost a ustavičnou podporu.

Obsah

Úvod	6
1. Manželství v církevním kontextu	9
1.1 Manželství v kontextu sakramentální teologie (svátost)	9
1.2 Manželství v kontextu pastorální teologie (práva a povinnosti)	12
1.3 Manželství v kontextu kanonického práva (smlouva a souhlas)	15
2. Prohlášení neplatnosti manželství a vady manželského souhlasu	19
2.1 Možné důvody prohlášení neplatnosti manželství	20
2.2 Vady manželského souhlasu	24
2.3 Incapacitas k uzavření manželství z psychických příčin (dle kánonu 1095 CIC 1983)	25
3. Závislosti a užívání návykových látek jako podmnožina důvodů neplatnosti manželství z psychických příčin – adiktologická perspektiva	30
4. Nedostatečné užívání rozumu (odst. 1 kánonu 1095 CIC 1983)	34
4.1 Kognitivní deficit způsobený užíváním návykových látek rodiči nupturienta	36
4.2 Demence a organická poškození CNS toxické a alkoholové etiologie	38
4.3 Shrnutí	41
5. Závažná porucha soudnosti (odst. 2 kánonu 1095 CIC 1983)	43
5.1 Akutní intoxikace	45
5.2 Abstinenční syndrom	48
5.3 Reziduální psychotické poruchy	50
5.4 Shrnutí	53
6. Neschopnost převzít podstatné manželské povinnosti (odst. 3 kánonu 1095 CIC 1983)	55
6.1 Nezpůsobilost zapříčiněná problematickým výchovným prostředím primární rodiny	59
6.2 Problematika látkových závislostí	62
6.3 Problematika nelátkových závislostí	64
6.4 Shrnutí	68
7. Kánon 1095 jako žalobní důvod při zkoumání a prohlašování neplatnosti manželství na církevních soudech	70
Závěr	78
Seznam literatury	79
Seznam zkratk	87

Úvod

„Τολμᾶ τις ὑμῶν πράγμα ἔχων πρὸς τὸν ἕτερον κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων; ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινοῦσιν; καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνάξιοι ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων; οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν, μῆτι γε βιωτικά (1 Kor 6,1–3).“

Emeritní papež Benedikt XVI. moudře zdůrazňoval, že „*manželství založené na výlučné a definitivní lásce se stává ikonou vztahu Boha k jeho lidu, opačně platí, že způsob, jakým miluje Bůh, se stává mírou lidské lásky.*“¹ Významu akcentace této analogie mezi vztahem Hospodina k nám lidem a naším vztahem k bližnímu si samozřejmě všímá i současný papež František, když jej ve své exhortaci o lásce v rodině *Amoris laetitia* cituje a opakuje, že „*uzavření očí před bližním činí člověka slepým i vůči Bohu.*“² Bůh se k nám s láskou sklání a na vzorovém příkladu svého Syna nám ukazuje, jak bychom se měli chovat k sobě navzájem. Nikoli náhodou označuje papež František ve svém motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* našeho Pána Ježíše Krista zároveň „Soudcem“ i „Pastýřem“. Činí tak zřejmě proto, aby podtrhl provázanost kanonického soudního řízení zkoumajícího platnost manželství s pastorační službou církve.³

Nedokonalá distinkce mezi oblastí pastýřské praxe doprovázení člověka i v těch nejtěžších a nejsložitějších obdobích jeho života a oblastmi nauky dogmatické teologie či kanonické jurisprudence, které vždy neochvějně stojí na zjevené pravdě, mohou vzbuzovat mylný a nebezpečný dojem sváru uvnitř katolické církve či mezi jejími představiteli. Velké emoce - vinou této logické chyby v uvažování a nedostatku vhledu do tohoto jistě velice složitého problému - mohou být příčinou např. četných diskuzí nad tématem přistupování civilně rozvedených a znovusezdaných s jiným partnerem ke svátostem. Na první pohled se může zdát, že zde proti sobě stojí „konzervativní křídlo“ reprezentované např. bývalým prefektem kongregace pro nauku víry kardinálem Georgem W. Müllerem či bývalým prefektem Nejvyššího tribunálu Apoštolské

¹ BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*. Encyklika nejvyššího pontifika Benedikta XVI. Praha: Paulínky a ČBK, 2006, čl. 11 (dále jen DCE).

² Srov. FRANTIŠEK. *Amoris laetitia. Radost z lásky*. Postsynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině. Praha: Nakladatelství Paulínky, 2016, čl. 316 (dále jen AL) a DCE 16.

³ Velmi podrobně se tématem propojenosti pastorační a kanonické praxe v českém církevním kontextu zabývá např. studie MENKE, Monika. Motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* v praxi českých a moravských církevních soudů. In *Revue církevního práva*, č. 69, 2017, s. 27–44.

signatury kardinálem Raymondem L. Burkem na jedné straně a „liberální stranou“ zastoupenou v tomto veskrze domnělém sporu např. současným papežem Františkem či bývalým předsedou Papežské rady pro jednotu křesťanů kardinálem Walterem Kasperem. Umělý problém je zde způsoben neschopností odlišit pozice církevní nauky a její pastoračně citlivé aplikace v bolestně složitých životních situacích jednotlivých křesťanů. Kardinál Müller vysvětluje, že „*péči o znovusezdané rozvedené nelze redukovat jen na otázku přijímání Eucharistie. Její součástí je mnohem širší pastorační přístup, který v různých situacích usiluje o spravedlnost.*“⁴ Složitost tématu ilustruje i relativně dlouhá historie pokusů o co nejcitlivější řešení v rámci magisteriálních dokumentů. Pojednáním o rozvedených, kteří uzavřeli nový sňatek, projevuje velkou péči a rozumějící starost již papež Jan Pavel II. ve své apoštolské adhortaci *Familiaris consortio* z roku 1981 (tj. 2 roky před vydáním současného Kodexu kanonického práva).⁵

Jedním z možných řešení této situace by pak mohlo být prohlášení předchozího manželství za neplatné⁶ v případě, že při svém vzniku trpělo nějakou vadou.⁷ Toto nanejvýš závažné rozhodnutí však v souladu s kanonickým právem katolické církve náleží v místní církvi diecéznímu biskupu, který svou soudní moc obvykle vykonává prostřednictvím církevního soudu.⁸ Podle kanonického práva může být za určitých podmínek manželství prohlášeno (pro zřejmou vadu souhlasu) neplatným z důvodu psychické nezpůsobilosti. Tento typ soudních kauz však bývá považován za ty nejsložitější a časově nejnáročnější. Za rychlejší a jednodušší řešení těchto kanonickoprávních kauz se staví i výše zmiňovaný kardinál Burke, ačkoli zároveň jedním dechem dodává, že „*možné zjednodušení procesu prohlášení neplatnosti manželství musí respektovat jeho cíl, tj. nalézání pravd o tvrzené právní skutečnosti.*“⁹ Rozhodně však varuje před „*údajně pastoračním*“ postojem, který se více než o pravdu

⁴ MÜLLER, Gerhard Ludwig. Svědectví o síle milosti: Nerozlučitelnost manželství a diskuse o civilně znovusezdaných a svátostech. In DORADO, Robert (Ed.). *Setrvat v pravdě Kristově. Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2015, s. 117.

⁵ Srov. JAN PAVEL II. *Familiaris consortio*. Apoštolská adhortace Jana Pavla II. o úkolech křesťanské rodiny v současném světě. Praha: Zvon, 1992, čl. 84.

⁶ Napříč diplomovou prací bude užíván výše uvedený termín „prohlášení neplatnosti“, jelikož termín "zneplatnění" (ač hojně užívaný např. v angl. literatuře jakožto "annulment") lze kromě deklarativního smyslu (tzn. poukázání na něco, co je neplatné) chápat v tomto kontextu zcela nesprávně ve smyslu konstitutivním (tzn. zrušení něčeho, co bylo dosud platné). Preferencí sousloví „prohlášení neplatnosti“ se lze této potenciálně nepřijemné terminologické konfušní situaci elegantně vyvarovat.

⁷ Např. vada souhlasu, vada formy anebo existence zneplatňující překážky.

⁸ Srov. CIC 1983, k. 391.

⁹ Srov. BURKE, Raymond Leo. Proces ve věci prohlášení kanonické neplatnosti manželství jako hledání pravdy. In DORADO, Robert (Ed.). *Setrvat v pravdě Kristově. Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2015, s. 163.

zajímá o to, aby se falešně zalíbil těm, kteří usilují o umožnění „*druhého církevního manželství*“.¹⁰ Vždyť „*jak nás učí zkušenost, svět jako takový nijak zvlášť nedychtí přijmout, co Církev říká, zejména pokud se to neodráží ve způsobu, jak žije.*“¹¹ V žádném případě však nelze utilitaristicky používat jako jednoduchý nástroj k prohlášení manželství za neplatné pouhé neodborné a povrchní poukazování na nějakou z nesmírně širokého spektra různých adiktologických příčin. Jednotlivé fenomény spojené s užitím/užíváním návykových látek či jiným závislostním chováním mohou z psychologického hlediska nabývat různé závažnosti a mohou být značně interindividuálně i situačně odlišné. K jejich lepšímu porozumění a následné adekvátní aplikaci v kanonickoprávním kontextu ustanovení kánonu 1095 Kodexu kanonického práva (CIC 1983) by mohla dílčím způsobem posloužit i tato zde představovaná diplomová práce.

¹⁰ Srov. BURKE, Raymond Leo. Proces ve věci prohlášení kanonické neplatnosti manželství jako hledání pravdy, s. 165.

¹¹ Srov. tamtéž s. 161.

1. Manželství v církevním kontextu

„*Evangelium o rodině prostupuje dějinami světa od stvoření člověka k Božimu obrazu a podobě (srov. Gn 1,26–27) do naplnění tajemství smlouvy v Kristu na konci věků při Beránkově svatbě (Zj 19,9).*“¹² Křesťanským ideálem, což nám na kříži ukazuje ostatně i sám Bůh, je láska, láska všemu navzdory. „*V tom se ukázala Boží láska k nám, že Bůh poslal na svět svého jediného Syna, abychom skrze něho měli život. (...) Bůh je láska, a kdo zůstává v lásce, v Bohu zůstává a Bůh v něm. (...) Láska nezná strach; dokonalá láska strach zahání (srov. 1 Jan 4,10nn).*“ Nikde to neplatí více než v rodině, vždyť ani Bůh není věčnou samotou, ale „rodinou osob“ a „*tou láskou je v božské rodině Duch svatý*“.¹³

Církev, snoubenka Kristova (srov. Ef 5, 32), si osvojuje postoj svého Ženicha a vychází vstříc každému z nás, nikoho nevyklučuje. Velmi dobře si uvědomuje, že Kristus se představuje jako Pastýř sta ovcí, nikoli jen devadesáti devíti.¹⁴ V souladu s řádem stvoření a učením svého Mistra si pak velice cení posvátné instituce manželství, ze které se celá lidská rodina počíná.

1.1 Manželství v kontextu sakramentální teologie (svátost)

Celý náš liturgický život se soustřeďuje okolo eucharistické oběti našeho Pána Ježíše Krista a svátostí, které ustanovil pro nás a pro naši spásu a jimiž sytí své tajemné tělo, jímž je církev.¹⁵ K těmto sedmi svátostem patří podle tradice neodmyslitelně i svátost manželství, vždyť „*manželský svazek, kterým muž a žena mezi sebou vytvářejí nejvnitřnější společenství celého života, zaměřené svou přirozenou povahou na prospěch manželů a na zplození a výchovu dětí, je mezi pokřtěnými povýšeno Ježíšem Kristem na svátost.*“¹⁶ Již na prvních stránkách Písma svatého - které není jen lidskou teologií, ale především Božskou antropologií - nám náš Stvořitel s láskou prozrazuje jaká je pravda o člověku a jeho podstatě. „*Proto opustí muž svého otce i matku a přilne ke své ženě a stanou se jedním tělem (Gn 2,24).*“ O jednotícím principu svátosti manželského svazku, který ze dvou samostatných lidských bytostí činí jeden

¹² AL 63

¹³ AL 11

¹⁴ Srov. AL 309, Mt 18,12

¹⁵ Srov. SC 6 a 1 Kor 12

¹⁶ KKC 1601 a CIC 1983, k. 1055.

organismus, hovoří Druhý vatikánský koncil, když podtrhuje, že „*křesťanští manželé naznačují svátostí manželství tajemství jednoty a plodné lásky mezi Kristem a církví a mají na tomto tajemství podíl (srov. Ef 5,32). Svátost jim dává sílu, aby si navzájem pomáhali k svatosti manželským životem i přiváděním dětí na svět a jejich výchovou. Tak mají v Božím lidu vlastní dar, který odpovídá jejich způsobu života a stavu.*“¹⁷ Z této výpovědi učitelského úřadu církve vyplývá i současná vnitrocírkevní praxe, která křesťanským manželstvím rozumí svobodně uzavřené výlučné osobní společenství života pokřtěného muže a pokřtěné ženy. Toto společenství je pak obrazem sjednocení Krista s jeho církví a manželský svazek se tak stává účinným znamením sdílení posvěcující Boží milosti.¹⁸

Manželství, jakožto plodný svazek lásky muže a ženy, který je ve všech národech a zdravých lidských kulturách základem rodiny a předpokladem budoucnosti dané společnosti, bylo v průběhu času předmětem nepřehledného množství teologických reflexí po celou dobu dějin viditelné církve již od dob církevních otců, kteří se museli vyrovnávat s omyly gnostiků opovrhujících tělem a hmotou, dualismem manichejců a jiných rigoristických „asketických“ hnutí, přes scholastiku, která pevně spojila fenomén manželství s naukou o svátostech a ústy Tomáše Akvinského, „*Doctora angelica*“, potvrdila pohlavní rozdílnost jako zcela jistý důkaz dobroty stvoření (S. th. I., q. 98, a. 2), pochybenou kritiku chápání manželství jako svátosti ze strany raně novověkých „reformátorů“ v čele s Martinem Lutherem (viz např. jeho emotivně zabarvený spis „*De captivitate Babylonica ecclesiae*“) až po systematické zpracování teologie smlouvy a vznešené pojetí manželství jako svátosti ze strany vrcholných celocírkevních shromáždění na Tridentském a Druhém vatikánském koncilu.

Jakákoli platná nauka katolické církve má vždy nezpochybnitelnou oporu v přirozeném zákoně¹⁹, který vložil do svého stvoření sám Bůh, nikoli jen v pozitivním zákoně vytvořeném pouze omylným člověkem. K nauce o manželství se jasně dle evangelií vyjadřuje i sám Ježíš Kristus, vtělené Boží Slovo. V 10. kapitole Markova

¹⁷ LG 11

¹⁸ Srov. MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium a pastoraci*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 74.

¹⁹ Idea přirozeného zákona vychází z přirozenosti jako zdroje poznání morálních norem a správného jednání. Odkazuje k právu věčnému a univerzálnímu, které vychází nejen z teologické antropologie (tzn. z člověka a jeho přirozenosti „*ius naturale*“) a přirozeného rozumu („*ius rationale*“), ale především ze vše předcházejícího Božího záměru a věčné Boží vůle („*ius divinum*“ nebo „*lex aeterna*“). Předchází pozitivní právo (tzn. lidmi psané a závislé na politickém zřízení „*ius positum*“) a je mu tedy pochopitelně nadřazeno.

evangelia (paralelně též v 19. kapitole dle Matoušova vyprávění) Ježíš vysvětluje dané téma a svátostnou a nerozlučitelnou povahu Božího spojení muže a ženy před farizeji, kteří konfrontačně argumentují židovskou tradicí a mojžíšským zákonem: „*Tu přišli farizeové a zkoušeli ho: ptali se ho, je-li muži dovoleno propustit manželku. Odpověděl jim: „Co vám ustanovil Mojžíš?“ Řekli: „Mojžíš dovolil napsat rozlukový lístek a propustit.“ Ježíš jim řekl: „Pro tvrdost vašeho srdce vám napsal toto ustanovení. Od počátku stvoření, Bůh učinil člověka jako muže a ženu; proto opustí muž svého otce i matku a připojí se k své manželce, a budou ti dva jedno tělo‘; takže již nejsou dva, ale jeden. A proto, co Bůh spojil, člověk nerozlučuje! (Mk 10,2–9).*“ Ježíš zde nepoužívá jen své autority (naprosto nesouměřitelné s jakkoli užitečnými a moudrými příkazy a zákazy Mojžíšovými - srov. např. Ježíšovy věty z „Horského kázání“ uváděné slovy „*Já však vám pravím, že ...*“, opakovaně v Mt 5), ale používá příslušnému auditoriu dané scény přístupné argumenty citacemi textů Tóry (srov. texty Gn 1,27, o stvoření člověka ke svému obrazu v „substanciální vztahovosti“ jako muže a ženu, a Gn 2,24, o přilnutí muže ke své ženě vskutku takovým způsobem, že se stanou jediným tělem, jediným organismem, jehož rozdělení by odporovalo pátému přikázání „nezabiješ!“ srov. Ex 20,13).²⁰ Tutéž názorovou a argumentační logiku s odkazem na Mistrovu autoritu zastává i svatý apoštol Pavel²¹, když ve své epištole napomíná prvokřesťanskou obec v řeckém Korintu: „*Těm, kteří žijí v manželství, přikazuji – ne já, ale Pán – aby žena od muže neodcházela. A když už odejde, ať zůstane neprovdána nebo se s mužem smíří; a muž ať ženu neopouští (1 Kor 7,10n).*“

²⁰ V tomto kontextu uvažování o manželství nikoli jako o lidské instituci, ale o jakési vnitřní milosti a Božím obdarování, nelze opomenout ani trinitární rozměr této svátosti, který však vzhledem k omezenému rozsahu a užšímu zaměření této studie není, bohužel, možné jakkoli plněji rozvést. Skutečnost životodárného propojení a celistvosti, ve kterém žádná ze zúčastněných osob nejenže neztrácí, ale naopak naplňuje svou pravou podstatu člověka stvořeného k Božimu obrazu, charakterizuje manželství jakožto „*jedno bytí ve dvou osobách*“ (srov. SZABO, Miloš. *Manželství, to je také slib*. Brno: Cesta, 2014, s. 107). Vždyť „*to, co obvykle považujeme za pravou lidskost, nemá svůj poslední základ pouze v člověku, nýbrž v Trojjediném*“ (srov. POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi*. Praha/Kostelní Vydří: Krystal OP/Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 89).

²¹ V Pavlově nauce o manželství, kterou můžeme slyšet v jeho 1. epištole do Korintu, lze fakticky zaznamenat jakési dvoustupňové členění, totiž do linie absolutně závazné nauky, kterou přikazuje sám Pán (κύριος) a nauky, nižší co do závaznosti, kterou zavádí sám Pavel, jakožto poslaný apoštol (ἀπόστολος) Ježíše Krista. Pavlovu nauku obsaženou v tomto listě tak můžeme umístit na rozhraní na pomezí autenticity přímo převzaté z Ježíšových logií a odvozené kanonickopravní úpravy manželského fenoménu, která sleduje nejvyšší cíl „spásu duší“ (srov. k. 1752 CIC 1983) a nenechá se svázat planým zákonictvím. Blíže např. PŘIBYL, Stanislav. Pavlova nauka o manželství v prvním listu Korintánům. In *Revue církevního práva*, č. 71, 2018, s. 60–64.

1.2 Manželství v kontextu pastorální teologie (práva a povinnosti)

„*Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou (Gn 2,18).*“ Od počátku lidského rodu je údělem člověka a antropologickou konstantou prožívat celý svůj život ve společenství. Psychický život člověka je tvořen vztahy s druhými lidmi, kteří nás obklopují již od samého narození. Z hlediska vývojové psychologie je pak naprosto přirozené, že po fázi odpoutávání se od primární rodiny, nalezení vlastní jedinečné identity a získání zkušenosti lásky a milostné intimity s druhým člověkem, vstupuje většina z nás do manželského svazku. Na cestě životem je křesťan navíc doprovázen mateřskou láskyplnou péčí své církve. Pastýřská úloha církve (pokud nechce jen jednostranně upozorňovat na chyby a omyly, jimž je třeba se vyhnout, nebo předkládat v reálném manželském životě jen velmi složitě dosažitelné ideály) spočívá v přípravě mladých lidí na manželství, doprovázení manželů na jejich nelehké cestě a ošetřování a řešení důležitých témat a zásadních momentů přirozeně se vyskytujících v rámci vývoje každého manželského soužití. Pastorální teologie má tedy před sebou stále znovu (s ohledem na svou tisíciletou tradici a zkušenost a s citlivostí ke znamení doby) úkol hledat a nalézat rovnováhu mezi vyučováním ideální normě a diagnostickým upozorňováním na nebezpečný odklon od jejích bezpečných hranic a terapeutickým působením tam, kde lidé žijí v ne zcela regulérních situacích a danou normu ideálu nenaplňují.²²

Veledůležité místo v pastorální péči o mladé lidi zabírá příprava na manželství. Zkušenost ukazuje, že velké množství mladých lidí dnes nenachází odvahu se s definitivní platností rozhodnout pro trvalý manželský svazek. Je tomu částečně i z důvodu tristního stavu (často velmi nesprávně pochopené a žité) manželské praxe v současné české společnosti a z důvodu negativní zkušenosti z četných nezdarů v generaci jejich rodičů či špatného vzoru, který nezřídka vidávají u svých vrstevníků. Někdy je to psychická a sociální nezralost, která některým mladým lidem zabraňuje učinit nezvratné rozhodnutí, s jehož důsledky budou konfrontováni po celý zbytek svého života (což se samozřejmě netýká jen křesťanů; případný rozvod civilně uzavřeného manželství s jeho důsledky zasáhne jeho účastníky z psychologického

²² Srov. OPATRŇÝ, Aleš. *O nesnázích v manželství. Jak je včas rozpoznat a hledat cestu dál*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2019, s. 17.

hlediska častokrát mnohem více než úmrtí jednoho z nich²³). Slova opovržení vůči „starým pořádkům“ či laciné výmluvy typu „na svoji lásku papír nepotřebujeme“ ukazují spíše na vědomí jisté nedostačivosti jejich nynějšího vztahu, které se snaží před okolím zastříti, či výše uvedenou osobnostní nevyzrálou.²⁴ Je jen málo žen, které ani v současnosti netouží po „pohádkové“ svatbě v kostele. Sňatek vůbec není jen nějaký „papír“ či formální úřední úkon (kterým je naopak papír rozsudku o rozvodu manželství, který nezabrání tomu, abychom si utržená psychická zranění a internalizovanou osobu „bývalého“ partnera nesli ještě mnoho let - manželští poradci hovoří až o deseti - po jeho obdržení), ale je to naopak zásadní osobní morální a programová deklarace, že jsem připraven pro vztah a jeho udržení mnohé obětovat a vytrpět. Svatba je tedy, nejen z psychologického a sociologického pohledu, velmi silným indikátorem a prediktorem stability a trvalosti daného vztahu.²⁵ Ježíš nezapovídá rozvod v nějaké arogantní a nadřazené opozici vůči židovským zvyklostem té doby, ale jakožto Psycholog lidského srdce, z lásky k nám a s plným vědomím toho, že se vlastně vůbec rozvádět nejsme schopni, rozhodně tedy nikoli slušně a kultivovaně. „*Mladé lidi je třeba vhodně a včas poučit – a to převážně už v rodině – o důstojnosti, úloze a praxi manželské lásky, aby nabyli úcty k čistotě a mohli v příhodném věku po čestně prožitém období zasnoubení vstoupit do manželství.*“²⁶ Pastorační úloha církve v období předmanželském i manželském má párům především pomoci nejen v rozšiřování jejich vzájemného poznání a prohlubování jejich vzájemné lásky, ale také v překonávání přirozeně se vyskytujících obtíží všeho druhu a kritických fází každého interpersonálního vztahu. „*Proto nespočívá jen v předkládání nauky církve a neomezuje se na cenné duchovní zdroje, které církev stále nabízí, ale nabízí také praktické programy, dobře vtělené rady, strategie osvědčené zkušeností a psychologické vedení.*“²⁷

Církev dlouhá staletí vycházela ve svém přístupu k manželství z Augustinova²⁸ pojetí 3 užitků manželství či manželských dober, jmenovitě:

²³ Srov. KLIMEŠ, Jeroným. *Křesťanství, vztahy a sex. Na útěku od sebe k tobě a od tebe k sobě*. Praha: Novela Bohemica, 2016, s. 239–259.

²⁴ Srov. OPATRŇY, Aleš. *Příprava na manželství*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2018, s. 5.

²⁵ Srov. KLIMEŠ, Jeroným. *Křesťanství, vztahy a sex. Na útěku od sebe k tobě a od tebe k sobě*, s. 42.

²⁶ GS 49

²⁷ Srov. AL 211

²⁸ Blíže např. in AUGUSTIN. De bono coniugali. In HOŠEK, Radislav (Ed.). *Aurelius Augustinus: Říman, člověk, světec*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 264–293.

1. „*bonum prolis*“ (dobro potomstva), sloužící celému lidskému společenství plozením a výchovou potomstva,
2. „*bonum fidei*“ (dobro víry), resp. dobro vzájemné věrnosti v užívání manželství s vyloučením druhých osob a přinášení člověku pomoc i v ukojení žádostivosti a
3. „*bonum sacramenti*“ (dobro svátosti), kdy je lidská smlouva Bohem povýšena na úroveň svátosti a stává se tak znamením trvalé nerozlučnosti.

Výše uvedená dobra či cíle manželského života v církevní nauce samozřejmě přetrvávala až do současnosti, kdy například pastorální konstituce Druhého vatikánského koncilu *Gaudium et spes* explicitně říká, že „*křesťanští manželé tedy oslavují Stvořitele a usilují o dokonalost v Kristu, když s důvěrou v Boží prozřetelnost a s duchem oběti velkomyslně, s lidskou a křesťanskou odpovědností plní úkol plození*“ a v témže článku dodává, že „*manželé vědí, že plněním úkolu dávat život a vychovávat – což je třeba považovat za jejich vlastní poslání – se stávají spolupracovníky lásky Boha stvořitele a jakoby jejími tlumočníky.*“²⁹ Z daného augustinovského pojetí tří prokreativních cílů vycházel i minulý Kodex kanonického práva z roku 1917.

Tyto zde představované cíle a účely manželského života, založeném jen na plození a výchově potomstva, jej však vystihují jen z části. I z hlediska Bohem zamýšleného plánu s každým člověkem - jehož smysl života spočívá v něm samém a jeho vztahu k našemu Pánu a nikoli v podmíněnosti někým jiným, po něm následujícím - nemohou být úplné.³⁰ Papež František opakovaně připomíná, že to byl již zlomový Druhý vatikánský koncil, který vyzdvihl spiritualitu pramenící z manželského života a rozvíjející se v dynamismu rodinných vztahů.³¹ Moudrost koncilních otců a potažmo tedy celé katolické církve, žijící a velmi dobře chápající každodenní život, se naplno projevuje v porozumění, že „*manželství ovšem nebylo ustanoveno jen kvůli plození; ale už sama povaha nerozlučného svazku mezi osobami a prospěch dětí vyžadují, aby se spořádaně projevovala, rozvíjela a zrála i vzájemná láska mezi manželi. Proto, i když chybí často tak žádané potomstvo, manželství jako pospolitost a společenství celého*

²⁹ GS 50

³⁰ Na danou skutečnost důrazně poukazovali již mnozí teologové a kanonisté již desítky let před Druhým vatikánským koncilem. Z mnohých lze uvést např. profesory Herberta Domse s jeho kritikou nedostatečnosti k. 1013 CIC 1917 nebo Bernarda Krempela, který viděl jediný cíl manželství ve společenství života dvou osob různého pohlaví, přičemž děti jsou „jen“ ovocem tohoto prvořadého účelu. Více např. BOTEK, Libor. Dobro manželů v *Amoris laetitia*. In *Revue církevního práva*, č. 75, 2019, s. 30.

³¹ Srov. AL 313

života trvá a zachovává si svou hodnotu a nerozlučnost.“³² Kromě cílů prokreativních, tak díky těmto myšlenkám, zaznamenaných v magisteriálních dokumentech, pronikly i do současného kodexu (CIC 1983) i cíle personalistické.

Jak z cílů prokreativních, tak personalistických, samozřejmě pro oba manžele vyplývají i jejich manželská práva a povinnosti. Právu jednoho manžela vždy analogicky odpovídá povinnost toho druhého toto právo respektovat a v manželském svazku usilovat o jeho naplnění.³³ Komplementaritu práv a povinností velmi srozumitelně a s řečnickou elegancí sobě vlastní rozpracovává ve svém listu do Efezu již apoštol Pavel, když přirovnává manželství k mystickému svazku Krista a jeho snoubenky církve: „*V poddanosti Kristu se podřizujte jedni druhým: ženy svým mužům jako Pánu, protože muž je hlavou ženy, jako Kristus je hlavou církve, těla, které spasil. Ale jako církev je podřízena Kristu, tak ženy mají být ve všem podřízeny svým mužům. Muži, milujte své ženy, jako si Kristus zamiloval církev a sám se za ni obětoval, aby ji posvětil a očistil křtem vody a slovem; tak si on sám připravil církev slavnou, bez poskvrny, vrásky a čehokoli podobného, aby byla svatá a bezúhonná. Proto i muži mají milovat své ženy jako své vlastní tělo. Kdo miluje svou ženu, miluje sebe. Nikdo přece nemá v nenávisti své tělo, ale žíví je a stará se o ně. Tak i Kristus pečuje o církev; vždyť jsme údý jeho těla. Proto opustí muž otce i matku a připojí se k své manželce, a budou ti dva jedno tělo. Je to velké tajemství, které vztahují na Krista a na církev. A tak i každý z vás bez výjimky ať miluje svou ženu jako sebe sama a žena ať má před mužem úctu (Ef 5,21–33).*“ Všem současným (často velmi vlivným a mnohdy zcela neproblematicky většinově přijímaným) feministickým názorům navzdory je zde možné vyjádřit přesvědčení, že jen málokterá žena bude mít i v současné „přemancipované“ době významnější problém podříditi se vůli svého muže, jenž by ji miloval tak, že by se pro ni byl ochoten zcela nezištně obětovat a reálně za ni položit i svůj vlastní život.

1.3 Manželství v kontextu kanonického práva (smlouva a souhlas)

„*Boží slovo není jen radostná zvěst pro soukromý život lidí, ale je také kritériem soudu a světlem pro rozlišování různých výzev, s nimiž se manželé a rodiny setkávají.*“³⁴ Manželství - svazek vycházející ze svobodného souhlasu muže a ženy - má podle

³² GS 50

³³ Srov. POLÁŠEK, František. *Církevní manželství podle kanonického práva*. Praha: Česká katolická Charita, 1990, s. 46.

³⁴ AL 227

kanonického práva vždy charakter smlouvy. Je tedy závaznou úmluvou se všemi jejími atributy, včetně smluvních stran, obsahu i cíle, učiněnou v souladu s platným právem římskokatolické církve. Dochází zde k oboustrannému nikým nezrušitelnému závazku mezi mužem a ženou, kteří sami sebe dle této dohody navzájem svobodně odevzdávají a přijímají, aby tak vytvořili celoživotní nerozlučné manželské společenství.³⁵ S ohledem na hlubší a přesnější chápání významu manželství je i v kanonickém právu od Druhého vatikánského koncilu kladen důraz na posvátný charakter této smlouvy. Koncil podtrhuje svátostný charakter, když jasně definuje manželský svazek jakožto „*důvěrné společenství života a manželské lásky, které Stvořitel založil a vybavil vlastními zákonitostmi, se uskutečňují manželskou smlouvou neboli neodvolatelným osobním souhlasem. A tak lidským úkonem, jímž se manželé vzájemně sobě dávají a přijímají, vzniká i před společností stav podle Božího řádu pevný; tento posvátný svazek nezávisí na lidské libovůli, a to z ohledu na dobro manželů, potomstva i společnosti. Sám Bůh je původce manželství, které má rozličná dobra a rozličné cíle.*“³⁶ Svátostnost a spásanosný význam této smlouvy pro oba manžele vyjadřuje i terminologická změna, kdy na rozdíl od předchozího kodexu, který ještě používá termín „*contractus*“³⁷, upřednostnil současný kodex z roku 1983 termín „*foedus*“³⁸. Ve shodě s výše citovanou pastorální konstitucí *Gaudium et spes* dochází k rozšíření a obohacení koncepce manželství v pravém křesťanském smyslu. Implicitně zde dochází k elegantnímu způsobu akcentace faktu, že manželství je společenstvím života dvou lidí - muže a ženy - stejné osobní důstojnosti. Manželství je přitom stále rovněž smlouvou (ve smyslu „*contractus*“), nikoli však jako ve sféře majetkové, obchodní nebo směnné, ale v oblasti nejužšího životního pouta. Latinský výraz „*foedus*“ má zjevně evokovat přirovnání manželství ke smlouvě mezi Bohem a jeho vyvoleným izraelským národem (srov. Ex 19,5 a další místa), případně též s Pavlovým označením církve jako nevěsty Kristovy (srov. Ef 5,25nn).³⁹ Charakter svátosti odkazuje k faktu, že manželství nebylo ustanoveno lidmi ani odvozeno od lidských zvyků či zákonů, ale bylo vždy v Duchu svatém chtěným a žádoucím úmyslem Boha Stvořitele a Vykupitele téže přirozenosti

³⁵ Srov. CIC 1983, k. 1057.

³⁶ GS 48

³⁷ Srov. CIC 1917, k. 1012.

³⁸ Srov. CIC 1983, k. 1055.

³⁹ Srov. PLAVEC, Miloš. *Neplatnost manželství z důvodu homosexuality ve smyslu kán.1095, n. 3 CIC 1983 a v jurisprudenci Římské Roty* (nepublikovaná disertační práce). Olomouc: CMTF UP, 2003, s. 4; dále např. též NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na české právo*. Praha/Kostelní Vydří: Krystal OP/Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 15.

Krista Pána.⁴⁰ Obsahuje v sobě něco mnohem vyššího⁴¹, než jen pouhou skutečnost vyvoditelnou ze stvoření a tohoto omezeného světa. Z výše uvedeného plynou i podstatné vlastnosti platně uzavřeného svátostného manželství kodifikované v kánonu 1056 současného kodexu, který explicitně říká, že jednota a nerozlučnost nabývají z důvodu této svátosti zvláštního významu a pevnosti, kterou nelze rozvázat žádnou lidskou mocí.

V souladu s tradicí latinské církve si snoubenci navzájem udělují svátost manželství tím, že před církví vyjádří svůj souhlas.⁴² Kanonické právo stanovuje, že „manželství je tvořeno souhlasem stran zákonně projeveným mezi osobami právně způsobilými“ a že „manželský souhlas je úkon vůle, jímž muž a žena sami sebe navzájem neodvolatelnou dohodou odevzdávají a přijímají za účelem vytvoření manželství“.⁴³ Výjimečnost této smlouvy, kterou není možné přirovnat k žádné jiné smlouvě je kromě její svátostné povahy (a nadpřirozeného původu) dána též dalšími jejími specifiky. Jelikož jsou podstatné náležitosti této smlouvy vymezeny na základě přirozeného práva, nemůže žádná ze stran při jejím uzavření určovat ani její předmět, obsah, podmínky a dokonce ani její konsekvence. Smluvní strany mají plné právo rozhodovat pouze o tom, zda manželský svazek uzavřou a kdo bude případně druhou smluvní stranou. Specifický a zcela výjimečný charakter této právní smlouvy vyžaduje, aby obě strany uzavíraly manželství pouze na základě svého vlastního svobodného

⁴⁰ Srov. PIUS XI. *Casti connubii. Encyklika papeže Pia XI. o křesťanském manželství z 31. 12. 1930.* Praha: Dědictví Svatováclavské, 2016, čl. 5 (dále jen CC).

⁴¹ Přední evropský odborník na kanonické a konfesní právo a dlouholetý předseda Společnosti pro církevní právo profesor Jiří Rajmund Tretera OP, dokládá historický význam instituce manželství poukazem na fakt, že byl tento lidský svazek již od starověku stavěn pod nadpřirozenou ochranu a již předkřesťanské právní předpisy upravující manželství stály velmi blízko předpisům o ochraně kultu a náboženství. V kanonickém právu katolické církve pak dosáhla svého vrcholu, který jej pevně svazuje se samotným Božím zjevením (blíže např. in TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo.* Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997, s. 231 nebo TRETERA, Jiří Rajmund. *Církevní právo.* Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1993, s. 172n).

⁴² Vzájemným odevzdáním se a učiněním manželského slibu tak snoubenci konají znamení, které zviditelňuje působení Božské milosti, a tuto milost si tak vzájemně zprostředkovávají. Spolupůsobení církve (ve východním obřadu obligatorně vyžadované) je též nesmírně důležité, jelikož je každá svátost (manželství rozhodně nevyjímaje) životním úkonem společenství nejen místní, ale celé všeobecné církve (blíže např. in SLAVÍK, Michael. *Manželství – od snů k realitě: Teologicko – právní analýza některých přístupů k uzavírání manželství.* Praha: Pastorační středisko, 1998, s. 29nn). Není od věci zmínit na tomto místě také mírné odlišnosti katolického Západu a Východu. V otázce sakramentality manželství je pak mezi těmito dvěma katolickými tradicemi nejen nepatrný, ale doslova podstatný rozdíl. Na Východě si svátost manželství neudělují snoubenci sami, ale je jim udělena samotným Bohem, jehož reprezentuje církevní autorita v osobě presbytera. Zatímco pro ritus západní je spíše vhodné používat termín „snoubenci se berou“, pro východní rity může používat termín „snoubenci jsou oddáni“. Východní spiritualita a liturgie tímto podtrhuje symboly Boží tajemnosti a svrchovanosti (blíže např. in SZABO, Miloš. Pojem a chápání nerozlučitelnosti manželství v západním a východním křesťanství. In *Teologické texty*, č. 1, 2014).

⁴³ Srov. CIC 1983, k. 1057.

rozhodnutí. Manželský souhlas je tedy projevem svobodné vůle obou zúčastněných stran, za které jej nemůže dát nikdo jiný. Je tedy plně osobní a nemá zástupný charakter (např. není možné, aby dal za kteréhokoli z nupturientů patřičný souhlas například stát, církevní představitel, kmotr nebo rodiče). Tento požadavek opět odvozuje svůj původ z přirozeného práva. Aby tedy bylo manželství platné a legitimní, je především zapotřebí, aby byl manželský souhlas vyjádřen v souladu s platným kanonickým právem (ergo zákonně) a bylo při jeho vyjádření užito náležité kanonické formy⁴⁴. Tímto důležitým aktem právo explicitně deklaruje rozhodný společenský a církevní zájem na manželském svazku. Manželskému souhlasu, jakožto úkonu svobodné vůle tak musí samozřejmě předcházet určitá rozumová činnost za účelem adekvátního poznání a porozumění budoucím právům a povinnostem, které z něho logicky vycházejí. Souhlas tak vyžaduje plnou shodu mezi vnějším deklarativním vyjádřením a vnitřním postojem uzavřít manželství, vycházejícím z uváženého rozhodnutí. Pokud by k takové shodě, byť jen u jednoho ze snoubenců, nedošlo, je takto vyjádřený souhlas v souladu s kanonickým právem považován za neplatný a neplatným činí celé uzavírané manželství. Jakmile je souhlas jednou vydán, není jej možné vzít zpět a tedy ani není možné, aby byl v budoucnu jakkoli odvolán.⁴⁵

V souladu s kanonickým právem, především v souladu s kánonem 1905 současného kodexu, který bude podrobněji rozebrán a vyložen níže, je od nupturientů vyžadováno, aby u nich bylo možné konstatovat určitou úroveň intelektových (včetně určité úrovně poznání), kognitivních a volitivně-afektivních vlastností a schopností, které jsou pro zdárné vytvoření celoživotního nerozlučného intimního partnerského soužití zcela nezbytné. Pokud je v rámci výměny vzájemného souhlasu některá z výše uvedených složek osobnosti výrazně oslabena či zcela chybí, jednalo by se o vadu manželského souhlasu a příslušný církevní soud by mohl prohlásit takovýto sňatek za neplatně uzavřený.

⁴⁴ V kánonech 1108–1123 CIC 1983, jsou podrobně popsány náležitosti tzv. „kanonické formy“ uzavření manželství. Od vydání dekretu „*Tametsi*“, ze dne 11. listopadu 1563, je jakožto jediná řádná a uznávaná forma pro platné uzavření manželské smlouvy sňatek před vlastním ordinářem či farářem (delegován může být i jáhen) a minimálně dvěma svědky. Někdy se též v tomto kontextu s ohledem na okolnosti vydání dekretu hovoří o tzv. „tridentské formě“. Touto formou jsou vázáni všichni římskokatoličtí věřící, ačkoli od ní může za určitých okolností místní ordinář udělit dispenz (blíže viz např. HRDINA, Antonín Ignác. *Kanonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia s. r. o., 2002, s. 297–299; případně též v kap. níže).

⁴⁵ Srov. PALLA, Jiří. Manželský souhlas v současném kanonickém právu. In *Revue církevního práva*, č. 13, 1999, s. 94n.

2. Prohlášení neplatnosti manželství a vady manželského souhlasu

„V některých případech si ohled na vlastní důstojnost a dobro dětí žádá hájit pevné meze proti nadměrným požadavkům druhého partnera, proti velké nespravedlnosti, násilí nebo chronického nedostatku úcty. Je třeba přiznat, že existují případy, v nichž je odloučení nevyhnutelné. Někdy může být dokonce morálně nutné, když jde o to uchránit slabšího partnera nebo malé děti před velmi těžkými zraněními, které může způsobit zpuštění a násilí, ponižování a vydírání, znevažování a lhostejnost. Rozluka, ale musí být pokládána za nejkrajnější prostředek, když se každý jiný pokus o nápravu ukázal bezvýsledným.“⁴⁶ Papež František, jehož pastorační citlivost a nápomocné kroky vůči lidem v mezních životních situacích vlastně definuje celý jeho pontifikát, opakovaně zdůraznil⁴⁷ nejen stále nedostatečnou pastorační citlivost „rozlišování“ v tzv. „neregulérních“ životních situacích, ale podtrhuje i nutnost snazší přístupnosti, menší časové náročnosti a cenové dostupnosti (resp. nezpoptatnění) procesu prohlášení neplatnosti manželství. Poukázal na fakt, že zdlouhavost procesů působí v lidech často „rozmrzelost a únavu“. O zjednodušení celého procesu se na základě aktuálnosti a významné relevance tohoto palčivého problému současnosti z vlastní iniciativy (na úrovni „motu proprio“) v praktické rovině též pokusil již v roce 2015 vydáním dvou velmi důležitých dokumentů v této věci: „*Mitis Iudex Dominus Iesus*“ a „*Mitis et Misericors Iesus*“.⁴⁸ V obou dokumentech papež důrazně vyzývá, aby místní ordináři, resp. biskupové místních církví, usnadnili přístup svým věřícím ke spravedlnosti. Důrazně na tomto místě též připomíná důležitost a naléhavost zajištění přípravy dostatečného množství personálních kapacit z řad kléru i laikátu, který se bude přednostním způsobem věnovat této důležité službě svaté církve.

Složitost a náročnost tohoto úkolu spočívá především v tom, že každý jednotlivý případ je zcela nezbytné posuzovat individuálně (i vzhledem ke konkrétnímu partnerovi) a k drtivé většině případů, resp. těchto soudních kauz, je nutná spolupráce

⁴⁶ AL 241

⁴⁷ Viz např. celou 6. a 8. kap. jeho postsynodální apoštolské exhortace o lásce v rodině *Amoris laetitia* z r. 2016 (expl. čl. 244).

⁴⁸ Blíže viz FRANTIŠEK, (PLHOŇ, Jiří, ČERNUŠKA, Pavel.) *Apoštolské listy papeže Františka - Mitis iudex dominus Iesus a Mitis et misericors Iesus*. Brno: Akademie kanonického práva, 2015; příp. též BOTEK, Libor. Praktické otázky aplikace motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*. In *Revue církevního práva*, č. 67, 2017.

erudovaných a zkušených odborníků nejen z oblasti teologie a církevního práva, ale též psychologie a psychiatrie (či dalších příbuzných a odvozených věd a odborných oblastí jako například adiktologie, rodinné a manželské poradenství, psychoterapie, neuropsychologie, psychofarmakologie apod.).

2.1 Možné důvody prohlášení neplatnosti manželství

„Manželství mohou uzavřít všichni, kterým to právo nezakazuje.“⁴⁹ Jelikož se však manželství katolíků řídí nejen právem božským, ale též právem kanonickým, dovoluje si římskokatolická církev s mateřskou péčí a s ohledem na prospěch jednotlivce i celé církve rozumně stanovovat požadavky, které musí oba snoubenci naplnit, aby mohlo být jejich manželství nejen platné, ale aby jejich manželství mohlo být úspěšné a všestranně plodné. Manželství může v kontextu jurisdikce kanonického práva být prohlášeno neplatným z důvodu A) přítomnosti zneplatňující překážky, B) pro vadu formy jeho uzavření nebo C) pro vadu manželského souhlasu.

A) „Zneplatňující překážka (*impedimentum dirimens*) činí osobu nezpůsobilou pro platné uzavření manželství.“⁵⁰ Tyto překážky jsou tedy faktickými omezeními práva na manželství. Cílem překážek je však samozřejmá ochrana vzácných hodnot manželství a rodiny. Současný kodex (CIC 1983) stanovuje 12 druhů zneplatňujících překážek (k. 1083 – 1094), které - existují-li v okamžiku uzavření manželství u jednoho či obou snoubenců - činí manželství neplatným. Kodex rozlišuje překážky božského práva, které jsou absolutně nedispensovatelné, a překážky práva církevního, u kterých je dispensační pravomoc rozdělena mezi Apoštolský stolec a ordináře místní církve.⁵¹ Dále lze překážky rozdělit na zneplatňující překážky „veřejné“ (tzn. dokazatelné ve vnějším oboru) a překážky „tajné“. Výčet překážek je taxativně stanoven a nemůže být rozšířen (potažmo též zúžen) jakýmkoli právním obyčejem. Další překážky nad rámec kodexu kanonického práva je kompetentní případně stanovovat jen papež.⁵² Jedná se tedy o jakási právní kritéria, která konkrétně stanovují kdy a za jakých okolností lze při jejich nedodržení prohlásit manželství neplatným. Zneplatňující překážky „absolutní“ (např.

⁴⁹ CIC 1983, k. 1058.

⁵⁰ CIC 1983, k. 1073.

⁵¹ Oprávnění dispensovat má v určitých případech v rámci některých překážek i farář, resp. kompetentní oddávající, a pro některé tajné překážky také zpovědník (ještě blíže pak viz k. 1073–1082).

⁵² Srov. HRDINA, Antonín Ignác. *Kanonické právo*, s. 299n.

je-li člověk vázán dřívějším manželstvím) pak brání v uzavření sňatku s kteroukoli jinou osobou, zatímco překážky „relativní“ vylučují uzavření manželství jen s určitými konkrétními osobami (např. s osobou v přímé linii pokrevního příbuzenství).⁵³ Především kodex z roku 1917 ještě rozlišoval překážky „zabraňující“ (*impedimenta impedientia*), označované též jako „zákonné záповědi“ (*impedimenta prohibentia*) a překážky „vylučující“ (*impedimenta dirimentia*). Manželství uzavřené se zabraňující překážkou bylo uzavřeno platně, ale nedovoleně, s vylučující překážkou pak neplatně. Tento kodex ještě znal překážku „duchovního příbuzenství“ (*cognatio spiritualis*), která již v současném kodexu není⁵⁴, ale figuruje stále ještě v kanonickém právu východních katolických církví (viz CCEO k. 811).

Pro výše zmíněných 12 manželských překážek (vyjádřených a podrobně popsanych v k. 1083 – 1094) nabízí literatura či učebnice kanonického práva několik originálních variant systematického členění. Bývalý děkan Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích Jiří Kašný⁵⁵ např. rozděluje zneplatňující překážky na ty, které se a) vztahují k lidské důstojnosti, dále na b) překážky související s podstatnými cíli a vlastnostmi manželství, c) překážky ochraňující náboženské přesvědčení a náboženské závazky, d) překážky různosti náboženského přesvědčení a e) překážky chránící integritu lidské osoby a zakazující tedy sňatky mezi příbuznými. Významný specialista na církevní právo a kanovník Královské kanonie premonstrátů na Strahově prof. Ignác A. Hrdina⁵⁶ rozděluje tyto překážky z věcného hlediska do čtyř skupin: a) překážky, které mají zásadně původ v osobě jednoho z nupturientů a nejsou odvozeny od žádného právního ani přirozeného (např. příbuzenského) vztahu (patří sem 1. nedostatek předepsaného věku⁵⁷, 2. impotence a 3. disparitatis cultus), b) případy, kdy nupturient není v době uzavírání manželství „právně volný“ (zde 4. předchozí platný manželský svazek, 5. svátost svěcení a 6. vázanost slibem celibátu), c) překážky,

⁵³ Srov. KAŠNÝ, Jiří. *Manželství v západní tradici. Soubor kanonických studií*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006, s. 43.

⁵⁴ Tento a mnohem více dalších zajímavých historických exkurzů a komparací představuje publikace KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 2004 (v tomto případě s. 56).

⁵⁵ Srov. KAŠNÝ, Jiří. *Manželství v západní tradici. Soubor kanonických studií*, s. 42–59.

⁵⁶ Srov. HRDINA, Antonín Ignác. *Kanonické právo*, s. 300–303.

⁵⁷ V rámci možné diskuze ohledně věku vstupu do manželství je důležité citlivě přihlížet ke zvyklostem a sekulárnímu zákonodárství v dané oblasti. Biskupská konference může předepsaný věk potřebný k dovolení uzavření manželství případně zvýšit, aby neodcházelo k uzavírání takových svazků, které by byly sice kanonicky platné, ale postrádaly by platnost v oboru civilního práva příslušného státu, na jehož území byly uzavřeny. Inkulturaci evangelijní zvěsti, jakožto důležité téma pokoncilního období ve 20. století, je v kontextu manželství potřeba mít stále na zřeteli nejen v otázce předepsaného věku (velmi podrobně se tomuto tématu věnuje např. publikace PŘIBYL, Stanislav. *Církevněprávní studie*. Chomutov: Nakladatelství L. Marek, 2012, s. 133–163).

kteře jsou následkem trestného činu alespoň jednoho z nupturientů (kam je zařazen 7. únos ženy a 8. usmrcení manžela za účelem uzavření nového manželství) a d) překážky vyplývající z příbuzenství (9. pokrevní příbuzenství, 10. švagrovství, 11. veřejná počestnost či „kvazišvagovství“ a 12. zákonné příbuzenství vzniklé z adopce).

B) „*Platná jsou pouze ta manželství, která se uzavírají před oddávajícím místním ordinářem nebo farářem anebo před knězem nebo jáhnem od některého z nich pověřeným a před dvěma svědky (...)*“⁵⁸ Kanonická forma uzavření manželství (viz 1. kap.) je již po staletí kanonickým právem přesně stanovený způsobem, jakým má být manželství platně uzavřeno. Pokud by byla použita jiná než kanonická forma, manželství z hlediska kanonického práva nevzniká a takový svazek nemá uvnitř římskokatolické církve relevanci a lze jej tedy prohlásit neplatným. V kanonickoprávním kontextu pak následně rozlišujeme formu řádnou, mimořádnou a tajnou. Při řádné formě se za běžných okolností vyžaduje dodržení všech obvyklých předpisů stanovených kodexem kanonického práva. Mimořádné formy je užito za „nouzových“ okolností a kanonické předpisy mohou být v tomto případě určitým způsobem zmírněny. Tajné formy se užívá ve zcela výjimečných případech, kdy se vyžaduje naplnění jiných předpisů.⁵⁹

Kanonickou formou jsou tedy vázáni všichni katoličtí věřící, a to i v případě tzv. „smíšených manželství“ (*matrimonium mixtum*), což je manželství uzavřené s pokřtěnou osobou nekatolického křesťanského vyznání – příslušný ordinář místa katolické strany však může od kanonické formy v jednotlivých odůvodněných případech udělit dispenz. K platnému uzavření manželství se dále vyžaduje asistence kompetentního duchovního, a to asistence aktivní, kdy duchovní jménem jediné svaté, všeobecné (katolické), apoštolské církve vyžaduje a následně přijímá vzájemný souhlas obou nupturientů. Pasivní účast, tzn. pouhá přítomnost, by byla právně neúčinná.⁶⁰ Kompetentním duchovním s řádnou vlastní jurisdikcí k uzavření manželství rozumí kanonické právo místního ordináře či faráře domicilu jedné ze stran. Tito pak mohou uvnitř svých teritoriálních hranic tuto jurisdikci platně delegovat (a to i generálně) jinému knězi či

⁵⁸ CIC 1983, k. 1108.

⁵⁹ Srov. MENCLOVÁ, Martina. *Neplatnost manželství a způsoby jeho zplatnění podle CIC 1983. (nepublikovaná diplomová práce)*. Prah: KTF UK v Praze, 2015, s. 25 a 57.

⁶⁰ Ačkoli v případě krajní nouze lze platné manželství uzavřít jen před svědky.

jáhnu.⁶¹ Na svědky neklade současný kodex žádné zvláštní požadavky, z povahy jejich funkce však musí jít o osoby schopné dosvědčit manželský souhlas před církevním soudem.⁶² Není tedy možné, aby byly svědky malé děti nebo osoby s vážným postižením smyslů. Z hlediska tématu této studie je pak velmi zajímavý i fakt, že se nesmí jednat o osobu stíženou jakoukoli zásadní psychickou insuficiencí, znemožňující eventuální svědectví, jakou by případně mohla být silná alkoholová ebrieta (tzn. opilost) nebo intoxikace jinou psychoaktivní látkou (podrobněji v dalších kapitolách níže).

Není od věci též připomenout, že zavedením zde popisované kanonické, neboli tridentské⁶³, formy bylo ženě katolickou církví plně přiznáno právo svobodně rozhodnout o svém dalším životě a o osobě s níž tento život dobrovolně spojí. Nepamětná tradice způsobu uzavírání manželství do ustanovení této závazné formy sňatku v polovině 16. století a ještě dlouhá staletí po ní byla v nekatolických, resp. nekřesťanských, zemích jen záležitostí mužů, obvykle otce nevěsty a jejího budoucího manžela. Byla to tedy právě katolická církev, kdo tímto zásadním krokem pozvedl ženu a její důstojnost plně na roveň důstojnosti a práv jejího mužského protějšku.

C) Dle zásady „*consensus partium facit matrimonium*“, zakládá manželství platný souhlas obou stran. Manželský souhlas je z hlediska kanonického práva dvoustrannou smlouvou, která se uskutečňuje vzájemnou výměnou kladného projevu vůle obou partnerů k uzavření manželství. Teprve tehdy, když oba partneři dají své „ano“, vysloví nebo rovnomocným znamením vyjádří manželský souhlas, může být manželství platně uzavřeno. Souhlas musí být vyjádřen navenek (*manifestatus*), čistě vnitřní odhodlání a přisvědčení není dostatečné. Toto vyjádření se musí uskutečnit zákonným způsobem (*legitime*), to znamená formou (viz výše) předepsanou kanonickým právem katolické církve.⁶⁴ Validita souhlasu (a z něj i následně vyplývající platnost uzavření manželství) může v závislosti na situaci a různých okolnostech nabývat různých vad, které ji pochopitelně zásadně ovlivňují (viz podkap. níže).

⁶¹ V nejkrajnějším případě může být diecézním biskupem (po kladném vyjádření biskupské konference a svolení Apoštolským stolcem) zmocněn k oddávání i laik.

⁶² Srov. HRDINA, Antonín Ignác. *Kanonické právo*, s. 298n.

⁶³ Tento název je odvozen od Tridentského koncilu, na němž byl roku 1563 vydán dekret „Tametsi“, který závazně upravuje způsob uzavírání manželské smlouvy.

⁶⁴ Srov. PLAVEC, Miloš. *Neplatnost manželství z důvodu homosexuality ve smyslu kán. 1095, n. 3 CIC 1983 a v jurisprudenci Římské Roty*, s. 5.

2.2 Vady manželského souhlasu

Z výše opakovaně citovaného k. 1057 ze současného kodexu je třeba především akcentovat 2 zásadní konstitutivní prvky manželského souhlasu, které z právního hlediska podmiňují jeho platnost:

- a) právní schopnost (*capacitas iuridica*) daného nupturienta učinit plně svobodný volitivní akt souhlasu s obsahem manželské smlouvy, jehož absence by analogicky znamenala právní neschopnost a následně neplatnost takto uzavíraného manželského svazku,
- b) projevení tohoto právního aktu *in foro externo* (tzn. veřejně v rámci církví předepsané kanonické formy), které předpokládá vnitřní souhlas (*in foro interno*), plně ve shodě s platným právním řádem.

Z empirické zkušenosti přesvědčivě vyplývá, že vady či nedostatky v souhlasu (podrobně popisované v k. 1095 – 1107 CIC 1983) se v soudní praxi církevních tribunálů vyskytují, v porovnání s výše diskutovanými zneplatňujícími překážkami či s podstatnými nedostatky v kanonické formě, s mnohem vyšší četností a jsou obecně považována za mnohonásobně složitější soudní kauzy.⁶⁵

Profesor I. A. Hrdina ve své učebnici kanonického práva⁶⁶ rozlišuje v souladu s výše uvedenými kánony 6 příčin, které činí u jednoho nebo obou snoubenců manželský souhlas vadným (a tím i neplatným): 1. „nezpůsobilost“ (*incapacitas*) uzavřít manželství – pro nedostatečné užívání rozumu, závažnou poruchu soudnosti a neschopnost převzít podstatné manželské povinnosti, 2. „omyl“ (*error*) – co do osoby nebo jejích vlastností, který byl vyvolán podvodem za účelem dosažení souhlasu, 3. „simulace“ manželského souhlasu, kdy se požaduje, aby vnitřní souhlas (*internus animi consensus*) odpovídal slovům (dále rozlišuje simulaci totální a parciální), 4. „podmínka“ s níž je manželství do budoucna uzavíráno (*conditio de futuro*), 5. násilí či „fyzický

⁶⁵ Srov. KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 59, dále např. nelze opomenout studie významných českých kanonistů k tomuto tématu: BOTEK, Libor. Psychické příčiny jako důvod neplatnosti manželství u církevního soudu v Olomouci v letech 1983–2013. In *Studia theologica*, r. 18, č. 1, 2016, s. 147 či KUNČAR, Vojtěch. Emoční nezralost jako příčina nezpůsobilosti pro uzavření manželství. In *Revue církevního práva*, č. 48, 2011, s. 24.

⁶⁶ Srov. HRDINA, Antonín Ignác. *Kanonické právo*, s. 296n.

nátlak“ (*vis absoluta*) a 6. „vážený strach“ (*metus gravis*), kvůli kterému je dotyčný nucen zvolit manželství.

Z psychologického, resp. v této studii akcentovaného adiktologického, hlediska je vhodné uvážit i členění na: 1. vady duševní schopnosti, 2. vady poznávací schopnosti, 3. vady vůle (a 4. požadavky na vnější vyjádření souhlasu).⁶⁷ Velmi zajímavý může být v této souvislosti vztah souhlasu jakožto aktu vůle s ohledem na nesvobodu, kterou po psychické a často též fyzické stránce způsobuje závislému uživateli návyková látka a její případné odnětí. V tomto kontextu je možné vzpomenout na poměrně častou situaci, kdy je uživatel, jen aby si mohl obstarat další dávku své drogy, „nucen“ krást, loupit či provozovat prostituci. Mnozí lidé jsou si této okolnosti dobře vědomi a využívají slabosti druhých k vlastnímu obohacení či jinému nemateriálnímu prospěchu. Vada souhlasu může v tomto extrémním případě spočívat v jeho vynucení násilím, silným strachem či přinucením učinit jej ve stavu, kdy toho daná osoba není z psychických příčin neproblematicky schopna. Není (a to ani v českém prostředí) výjimkou, kdy drogový dealer udržuje svého (často jen sexuálního) partnera pomocí návykové látky v závislosti na svých rozhodnutích či na své (zlo)vůli a osobně obecně.

2.3 Incapacitas k uzavření manželství z psychických příčin (dle kánonu 1095 CIC 1983)

*„Nezpůsobilí pro uzavření manželství jsou: 1. kdo nemají dostatečné užívání rozumu; 2. kdo mají závažnou poruchu soudnosti, co do podstatných práv a povinností manželských, které se předávají a přijímají; 3. kdo z psychických důvodů nejsou schopni převzít podstatné manželské povinnosti.“*⁶⁸ Takto zní přesná formulace kánonu 1095 současného kodexu kanonického práva římskokatolické církve. V současnosti se jedná o jeden z nejvíce diskutovaných kánonů celého kodexu, který slouží jako podklad pro vpravdě obrovské množství žalob směřujících k církevním soudům po celém světě. Tomuto na první pohled nenápadnému kánonu, který ve třech odstavcích kodifikuje trojí variantu psychické nezpůsobilosti k platnému uzavření manželství, jsou věnovány mnohé samostatné dizertační práce a monografie nejen v našem českém prostředí⁶⁹, ale

⁶⁷ Podrobně in KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 59–65.

⁶⁸ CIC 1983, k. 1095.

⁶⁹ Srov. např. PLAVEC, Miloš. *Neplatnost manželství z důvodu homosexuality ve smyslu kán.1095, n. 3 CIC 1983 a v jurisprudenci Římské Roty (dizertační práce)*; POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983*. Olomouc: Matice

i na mnoha akademických pracovištích a univerzitách v zahraničí⁷⁰. Podrobné odborné explanaci konsekvencí plynoucích z tohoto kánonu je dále věnována značná pozornost nejen v prestižních evropských psychologických a psychiatrických časopisech⁷¹, ale i v odborných periodikách věnovaných psychiatrii a psychopatologii s celosvětovým dosahem a významem⁷². Adiktologická stránka věci je však (rozhodně ke škodě komplexního rozpracování tohoto tématu) v rámci psychiatrického pohledu na různorodé psychické a psychopatologické příčiny neplatnosti manželského souhlasu stále ještě tak trochu popelkou a je jí věnována povětšinou jen kratičká zmínka, v lepším případě pak jen drobná podkapitola.

Nezajímavý není ani dějinný vývoj tématu neplatnosti manželství z psychických příčin v celé dlouhé historii církevního práva. Katolická církev má nejdéle kontinuálně fungující právní systém v celé západní Evropě. Jakkoli se tento kánon v tomto znění objevuje v církevní legislativě poprvé, má v lůně učení církve a církevní jurisprudence své hluboké kořeny a mnohasetletý vývoj.⁷³ Již v prvních církevních staletích se tématem psychické (ne)schopnosti z hlediska tzv. racionální normy zabýval právník Roman (1. pol 3 st.), který přišel s požadavkem absence duševní choroby/šílenství (*furia*). V raném středověku byl důraz položen především na biologickou schopnost vykonat manželský úkon a minimalistické požadavky na psychiku spočívali spíše jen v dosažení věku (obvykle 7 let, ač skutečný společný partnerský začínal pochopitelně později), kdy dítě bylo schopno alespoň mírně kriticky rozlišovat (*tempus discretionis*), čímž byl formálně splněn požadavek dostatečného užívání rozumu (*sufficiens rationis usus*). Lidé, kteří zjevně této schopnosti nedosáhli, byli nazýváni *amentes* či *dementes*. V tomto období hraje ještě velmi důležitou úlohu souhlas rodičů (*consensus parentum*).

cyrilometodějská s.r.o., 1995, popř. KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství* (opakované citováno výše).

⁷⁰ Z mnohých např. PAŹDZIOR, Stanisław. *Przyczyny psychiczne niezdolnosci osoby do zawarcia malzenstwa w swietle kan. 1095*. Lublin: KUL, 1999.

⁷¹ Nelze nezmínit např. publikace významného polského neurologa a psychiatra Mariana Drogowského (DROGOWSKI, Marian. Incapacity to undertaking the essential marital duties due to causes of psychic nature. The forensic-psychiatric point of view. In *Psychiatria Polska*, r. 44, č. 4, 2010 nebo DROGOWSKI, Marian. The evolution of canons law code and the mental nature reasons of marital incapacity during the last 25 year. In *Psychiatria Polska*, r. 44, č. 4, 2010.).

⁷² Z nejčastěji citovaných např. SEVERINO, Sally K. – MCNUTT, Edith R. The psychiatrist as expert witness: the Roman Catholic church marriage tribunal. *Journal of Psychiatry & Law*, r. 12, č. 1, 1984 nebo YOUNG, John L. – GRIFFITH, Ezra E. H. Understanding due discretion of judgment in Catholic marriage courts. In *The Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, r. 19, č. 2, 1991.

⁷³ Srov. BOTEK, Libor. Psychické příčiny jako důvod neplatnosti manželství u církevního soudu v Olomouci v letech 1983–2013, s. 136.

Podle sbírky „*Concordia discordantium canonum*“⁷⁴ byli dle starého axiomu „*Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt*“ kompetentní vstoupit v manželský svazek ti, kteří nebyli silně duševně nezdraví (či zcela „šílení“). Vrcholný středověk a doba scholastiky, resp. 13. století, jsou nejen v kontextu kanonického manželského práva především spojeny se jmény sv. Tomáše Akvinského a velkého papeže Inocence III. Andělský doktor významně rozpracovává psychologickou podstatu schopnosti kriticky rozlišovat (*discretio iudicii*, dále podrobněji rozebíráno níže) a upozorňuje, že schopnost vyjádřit souhlas do budoucna (*consensus in futurum*) vyžaduje mnohem vyšší úroveň psychické a intelektové vyzrálosti, než schopnost odsouhlasit věc přítomnou (*consensus in praesens*). Rozpracovává i téma časové souslednosti „etap šílenství“ a pracuje též s konceptem „světlého okamžiku“ (*intervallum lucidum*) v rámci etiopatogeneze duševní choroby. Ve svém dekretu „*Dilectus*“ se v rámci kazuistiky „šíleného manžela“ vyslovuje k neplatnosti manželství z psychických příčin i papež Inocenc III. Dalším veledůležitým mezníkem v hodnocení psychické způsobilosti k uzavření manželství je v historickém vývoji tohoto tématu studie „*Questiones medico-legales*“ z pera papeže Inocence X. (17. st.), jež lze bezesporu označit za počátek vědecky podloženého zkoumání psychiky v kanonické praxi za účasti znalců z oblasti lékařské vědy. Ačkoli se od druhé poloviny 19. století dostává psychologické a psychiatrické problematice stále větší pozornosti a předkladatelé finální verze Kodexu církevního práva z roku 1917 s podmínkou psychické způsobilosti k uzavření manželství samozřejmě implicitně počítají, není zde ještě psychická neschopnost, jakožto takto explicitně definovaný titul pro prohlášení neplatnosti manželství, konkrétně kodifikována. Při definování důrazů na předmět manželské smlouvy byla v CIC 1917 dána přednost akcentaci práv a povinností týkajících se především aktu plození potomstva. K plnému vyjádření a explicitní kodifikaci v kánonu 1095 došla podmínka psychické způsobilosti k uzavření platného manželství v důsledku expanze věd o člověku (zde především psychologie a medicíny) a výstupům Druhého

⁷⁴ „*Concordia discordantium canonum*“ (česky „*Soulad rozporných kánonů*“) známější pod označením „*Decretum Gratiani*“ („*Gratiánův dekret*“, dle autorova jména) je obsáhlé kompendium různých církevních předpisů a nařízení vydané kolem r. 1140, jehož tvůrcem byl Gratianus, řeholník kamaldulského kláštera svatých Felixe a Nabora v Bologni a profesor disciplinární teologie na univerzitě v téže městě. Tento dokument, jehož vznik byl veden snahou učinit kompletní soupis tehdejších církevně-právních norem a získat soulad v do té doby roztržité a někdy si dokonce odporující legislativě, patří zakladatelským dílům kanonického práva a západní právní vědy obecně.

vatikánského koncilu až v současném kodexu.⁷⁵⁷⁶ Vzhledem ke stále se rozšiřujícímu poznání a vědeckému vývoji v oblasti psychologie, psychiatrie, adiktologie či neurověd se nelze domnívat, že v budoucnu nedojte v kanonickém právu ještě k preciznějšímu prohloubení a přesnější definici tohoto fenoménu.

Je důležité si všimnout, že kánon 1095 stojí v kapitole věnované manželskému souhlasu na jejím samém počátku. Touto pozicí chtěl tedy zákonodárce zřejmě vyjádřit a důrazně deklarovat principy, podle nichž má být nahlíženo na celý problém manželského souhlasu a obecnou schopnost člověka jej platně vyslovit.⁷⁷ Kánon si všímá tří odlišených forem přirozené neschopnosti vstoupit v platné manželství s tím, že všechny zde uvedené formy jsou psychologické povahy. Vážný nedostatek kterékoli z nich pak automaticky působí neplatnost manželství. Tyto tři neschopnosti však mohou být, a z komplexní povahy lidské osobnostní struktury a dynamiky také povětšinou bývají, vzájemně provázané a na sobě závislé. Jedná se o tři nedostatky psychické povahy takového druhu, že samy o sobě vytvářejí podstatnou vadu souhlasu. Zcela totiž omezují přirozenou schopnost člověka dostatečně poznávat, správně hodnotit a svobodně chtít (plně se svobodně rozhodnout pro) manželství.⁷⁸ Prvním předpokladem způsobilosti člověka k uzavření manželství, obdobně jako k vykonání jakéhokoli jiného právního úkonu, je užívání rozumu. Užívání rozumu je nezbytné, aby byl vykonán chtěný, odpovědný a svobodný lidský čin. Nedostatek v užívání rozumu nebo jeho nepřiměřenost mají za následek neplatnost a neúčinnost manželského souhlasu. K platnému uzavření manželství však samozřejmě nebude postačovat pouhá skutečnost, že nupturient disponuje užíváním rozumu. K platnému souhlasu se vstupem do manželství je dále nezbytně nutné, aby měl také přiměřenou psychickou zralost. V tomto kontextu je myšlena specifická zralost, určená nikoliv pro jakýkoli právní akt, ale pro akt výjimečné závažnosti a odpovědnosti, jenž absolutně zavazuje život dvou osob, které si navzájem udělí a přijmou celoživotní neodvolatelnou manželskou smlouvu. Ve třetím

⁷⁵ Z důvodu omezeného rozsahu a odlišného zaměření této studie lze při potřebě četby podrobnější historické analýzy tohoto tématu vřele odkázat např. na HRDINA, Antonín Ignác. *Kanonické právo*, s. 23–61; KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 67–110 nebo POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983* s. 16–50.

⁷⁶ Tento kánon, s trojí podobou psychické nezpůsobilosti, byl následně vzat i do současného Kodexu kánonů východních církví (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, CCEO, slavnostně vyhlášený papežem Janem Pavlem II. 25. října 1990) v kánonu 818.

⁷⁷ Srov. BOTEK, Libor. *Psychické příčiny jako důvod neplatnosti manželství u církevního soudu v Olomouci v letech 1983–2013*, s. 136.

⁷⁸ Srov. POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983* s. 68.

typu nezpůsobilosti zákonodárce obrátil pozornost především na významné psychopatologické fenomény, jejichž „nositelé“ nebudou s největší pravděpodobností schopni převzít manželské závazky a z důvodu závažného psychického poškození jich nebudou moci ani dosáhnout. Vychází se ze zásady známou již římskému právu: „*Ad impossibilia nemo tenetur*“. Člověk na sebe nemůže vzít jakýkoli závazek, jemuž ve chvíli jeho přejímání není schopen účinně dostát. V důsledku toho jsou nezpůsobilí uzavřít manželství také ti, kteří nejsou s to přiměřeně zhodnotit, plně pochopit a vědomě převzít podstatné manželské povinnosti.⁷⁹ Konečná formulace kánonu 1095 je výsledkem pečlivé práce, důkladných studií a jistě hodně dlouhých diskuzí významných odborníků – členů „Komise pro přípravu kodexu církevního práva“, která připravovala finální podobu textu „*De iure matrimoniali*“. Sám papež Jan Pavel II. i mnozí odborníci v této oblasti jej však stále považují za příliš všeobecný a potřebný dalších zpřesnění a případného širšího rozpracování.⁸⁰ Z psychologického a psychiatrického hlediska je pak bezesporu jednou z mnohých podmnožin důvodů neplatnosti manželství z psychických příčin i nesmírně široká a komplikovaná adiktologická problematika.

⁷⁹ Srov. BOTEK, Libor. Psychické příčiny jako důvod neplatnosti manželství u církevního soudu v Olomouci v letech 1983–2013, s. 136–139.

⁸⁰ Srov. POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983* s. 68.

3. Závislosti a užívání návykových látek jako podmnožina důvodů neplatnosti manželství z psychických příčin – adiktologická perspektiva

Současný papež František označil závislost za „*novou formu otroctví*“ a „*bolavé místo naší společnosti*“⁸¹, s kterým máme bojovat především vzděláním a léčbou.⁸² Ze své vlastní zkušenosti pastýřské péče v těch nejubožejších a nejchudších místech jihoamerického kontinentu hovoří o drogových závislostech „*jako o jedné z pohrom současné doby, která přináší utrpení do mnohých rodin a nezřídka je přímo ničí.*“⁸³ Samotná závislost (a závislostní chování) je totiž jedním z nejzávažnějších psychických onemocnění a v rámci širokého spektra psychických příčin neplatnosti manželství představuje velice důležité a zároveň velmi komplikované téma.

Závislostí se v psychologii, či lépe v adiktologii⁸⁴, rozumí především stav determinace a podmíněnosti užíváním psychoaktivní látky (případně též nutkavou realizací určité činnosti).⁸⁵ Tato psychoaktivní látka ovlivňuje biochemický systém mozkové odměny a její opakovaný účinek vede k rozvoji závislosti (obdobně jako určitá subjektivně příjemná aktivita či činnost). Míra návykovosti látky nabývá různého výrazu v rychlosti rozvoje závislosti a v dosažení jejího stupně (lehká, střední, těžká). Mluvíme o tzv. „návykovém potenciálu“ látky. Nelátkové, tzv. procedurální, závislosti jsou kvůli obdobnému ovlivňování systému mozkové odměny z etiopatogenetického hlediska velmi blízké závislostem vyvolaným psychoaktivní návykovou látkou, ačkoli

⁸¹ FRANTIŠEK. *Drugs a 'new form of slavery', Pope Francis says* (25.11.2016) [2020-08-06].

<<https://www.catholicnewsagency.com/news/drugs-a-new-form-of-slavery-pope-francis-says-87678>>.

⁸² Papež František na tomto místě (viz citace výše) poukazuje na složitost a šíři celého komplexního problému drog ve společnosti (s velkou pastorační citlivostí především pro chudinské čtvrti jihoamerických velkoměstských aglomerací). Poukazuje na fakt, že se nejedná jen o problém jednotlivců či marginalizovaných skupin, ale o téma celospolečenské a globální. V terminologii Jana Pavla II. poukazuje na strukturální hřích prostupující celou společností a upozorňuje na obrovský korupční potenciál distribučních sítí. Všimá si nejen hrozivých zdravotních a sociálních důsledků, ale upozorňuje i na velkou šíři příčin. Zdůrazňuje též, že se nelze spolehnout pouze na eliminaci nabídky v rámci represivních opatření, ale nabízí „integrální křesťanskou formaci“ jakožto preventivní nástroj snižování poptávky po drogách obecně. Jakmile se totiž tento problém jednou ve společnosti vyskytne, má mnoho mechanismů ke svému udržení a je pak nesmírně obtížné jej odstranit.

⁸³ AL 51

⁸⁴ Adiktologie (z angl. addictology) je věda, která se v posledních letech snaží o osamostatnění z vlivu klinické či sociální psychologie a psychiatrie, se středem zájmu v odborném výzkumu a studiu prevence, etiopatogeneze, léčby a snižování škodlivých dopadů závislostního chování na člověka a společnost.

⁸⁵ Podrobnější úvod do psychopatologie závislostního chování, z něhož čerpá i tato krátká prolegomena, lze najít např. in JERÁBEK, Petr. Psychopatologie závislosti. In KALINA, Kamil et al. *Klinická Adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 190–210.

zevním stimulem zde není nějaká substance, ale podnětová aktivita, resp. často soubor takovýchto aktivit. Při výkladu a strukturaci adiktologické problematiky následků závislosti na člověka lze rozlišit v rámci její dynamiky a rozvoje akutní intoxikaci, syndrom závislosti, abstinenční syndrom a reziduální dopad na psychiku a sociální okolí (např. poškození kognitivních funkcí, reziduální psychotické poruchy, poškození dosud nenarozeného plodu při užití/užívání návykových látek v těhotenství atp.). Adiktologická terminologie rozlišuje úzus psychoaktivní látky (prosté jednorázové užití, popř. i její opakované užívání, které však nevede k žádnému významnému poškození psychiky a tělesného zdraví uživatele), dále užívání škodlivé (nezřídka se lze v odborné literatuře promiscue setkat s téměř synonymními termíny abúzus, dysfunkční – rizikové – problémové užívání, kde již dochází k tělesnému, psychickému či interpersonálně-sociálnímu poškození jedince) a syndrom závislosti. Závislostní chování bývá vysvětlováno jednak syndromologicky (deskripcí soustavy příznaků), jednak dle své etiopatogeneze (deskripcí souboru příčin a mechanismů, které se podílejí na vzniku a dalším rozvoji daného patologického fenoménu), ve které se úzce propojuje biologická (narušení zdravé funkce neurobiologických mechanismů organismu) a psychologická složka. Z hlediska psychologie je vznik a rozvoj závislosti vyústěním abúzu, a to na základě zpětné vazby spočívající v subjektivně žádoucí změně prožívání po užití psychoaktivní látky. Závislý jedinec pak častokrát zamění tuto změnu prožívání skutečnosti za realitu samotnou, čímž se celý mechanismus dále fixuje. Posléze tedy dochází k odříznutí a izolaci od autentického způsobu prožívání, posunu hodnotového žebříčku a masivnímu posílení racionalizací a ego-defenzivních mechanismů. Jedinec se tak snaží uniknout nepříjemným emocionálním zážitkům psychické či fyzické nepohody a bolesti nebo se naopak výrazněji odměnit a eskalovat prožívání příjemného stavu pohody či úspěchu. Patologický systém se dále může upevňovat i v důsledku sekundární traumatizace a závislost tak postupně progreduje do chronifikace a získává svou specifickou dynamiku a zákonitost.

V přístupu k posuzování platnosti souhlasu s obsahem manželské smlouvy musí být v adiktologickém kontextu posuzována primárně schopnost učinit tento zásadní projev vůle zcela svobodně a bez vnější či vnitřní determinace a nepřípustného přinucení. *„Cenný přínos psychologie a pedagogických věd poukazuje (...) že také svoboda potřebuje být vedena a stimulována, protože když je ponechána sama sobě, nemůže být zaručeno její zrání. Konkrétní, reálná svoboda má své meze a je podmíněná. Není to pouhá schopnost vybírat si dobro zcela spontánně. Ne vždy se rozlišuje správně*

mezi úkonem dobrovolným a svobodným. Někdo může chtít něco zlého velkou silou vůle, která má ale původ v neodolatelné vášni nebo špatné výchově. V takovém případě je jeho rozhodnutí zcela dobrovolné, neodporuje sklonu jeho vůle, ale není svobodné, protože mu připadá téměř nemožné nezvolit si ono zlo. To je to, co se děje u nutkavých případů drogové závislosti. Když baží po droze, dělá to se vši svou žádostivostí, ale je tak závislý, že není v té chvíli schopen rozhodnout se jinak. Proto je jeho rozhodnutí dobrovolné, ale ne svobodné. Nemá smysl nechávat ho svobodně si zvolit, protože ve skutečnosti si volit nemůže (...).“⁸⁶ Významný morální teolog Jiří Skoblík⁸⁷ hovoří o svobodě jakožto mohutnosti, zakořeněné v lidském rozumu a vůli jednat nebo nejednat - udělat to či ono, a tak sám od sebe konat vědomé skutky. V psychologickém smyslu ji tak člověk na prahu mravně relevantního činu introspektivně poznává a prožívá (nеспoutané ruce pro svobodný čin) jako neurčenost (tzn. nedeterminovanost) a možnost rozhodnout se tak či onak. Na prahu každého lidského jednání (*actus humanus*) lze rozlišit svobodu rozhodnutí (které proběhne „uvnitř“) a svobodu jednání (které je realizováno navenek). Svoboda v obou zde představovaných pozicích však může být zcela zásadně ovlivněna vnitřními i vnějšími okolnostmi. Omezující či dokonce znemožňující vlivy v oblasti rozhodování se týkají poznání a chtění (nepozornost nebo nevědomost). Svobodu jednat pak může ovlivňovat řada dalších determinujících vlivů (násilí, afekty, zdravotní poruchy - včetně závislostí, mnohé sociální vlivy atp.). Zcela nedobrovolný čin vlivem nevědomosti nebo nesvobody v jednání úplně vylučuje mravní odpovědnost a z hlediska kanonické jurisprudence pak i právní platnost a závaznost. Pomůžeme-li si v tomto případě současným českým sekulárním právem tak dle ust. § 130 trestního zákoníku se návykovou látkou „rozumí alkohol, omamné látky, psychotropní látky a ostatní látky způsobivé nepříznivě ovlivnit psychiku člověka nebo jeho ovládací nebo rozpoznávací schopnosti nebo sociální chování.“⁸⁸ Z hlediska našeho tématu jsou pak velmi důležité termíny „ovládací“ a „rozpoznávací schopnost“, jejichž stupeň snížení či zachování (stanovený obvykle soudním znalcem v oboru psychiatrie) následně ovlivňují rozhodnutí soudce v otázce způsobilosti spáchat trestný čin, resp. přičetnosti pachatele (tzn. přičitatelnosti důsledků trestné činnosti dané osobě z psychických příčin - schopnost rozpoznat její protiprávnost a ovládat své jednání, viz

⁸⁶ AL 273

⁸⁷ Srov. SKOBLÍK, Jiří. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997, s. 61nn.

⁸⁸ Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, v platném znění.

ust. § 26 a § 27 trestního zákoníku⁸⁹). Na základě zkušenosti získaných ze sekulárních trestních kauz se lze oprávněně domnívat, že takováto či obdobná kritéria psychologického či psychiatrického posouzení duševního stavu v rámci soudního procesu zkoumání (ne)platnosti manželství je možné jakožto dobrou praxi (ač v oblasti sekulárního práva přesto zjevně vycházející z mnohaleté tradice morální teologie a teologicko-antropologického studia lidské svobody) doporučit případně i církevnímu soudu.

V rámci členění kánonu 1095 současného kodexu lze s velkou mírou opatrnosti a plným vědomím nedostatečnosti (především z důvodu kombinace, překrývání a komplexity konsekvencí užití/užívání návykových látek) přiřadit dané adiktologické fenomény pod jednotlivé důvody, resp. odstavce tohoto kánonu, neplatnosti manželského souhlasu z psychologických příčin (což je 1. nedostatečné užívání rozumu, odst. 1 kánonu 1095 CIC 1983; 2. závažná porucha soudnosti, odst. 2 kánonu 1095 CIC 1983 a 3. neschopnost převzít podstatné manželské povinnosti, odst. 3 kánonu 1095 CIC 1983).

⁸⁹ Srov. Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, v platném znění.

4. Nedostatečné užívání rozumu (odst. 1 kánonu 1095 CIC 1983)

Kánon 1095 v 1. odst. definuje psychickou nezpůsobilost k uzavření manželství pro nedostatečné užívání rozumu slovy:

„Nezpůsobilí pro uzavření manželství jsou: Kdo nemají dostatečné užívání rozumu (Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 1° qui sufficienti rationis usu carent).“⁹⁰

Pokud by osoba, která dosáhla tzv. „kanonického věku“, kterým je stanovena věková hranice pro platné uzavření manželství, uzavřela manželství, ale nedisponovala by určitou úrovní psychické zralosti a intelektovým potenciálem, musel by se takový nedostatek - jakožto důvod k prohlášení neplatnosti - prokázat u církevního soudu. V kladném případě by následovalo prohlášení manželství za neplatné. Intelektová insuficience a různé druhy kognitivních deficitů jsou z psychologického hlediska velmi složitým fenoménem s velice širokým multifaktoriálně-etnologickým původem vzniku a velmi pestrou paletou klinických příznaků. Významná psychická insuficience v oblasti kognitivních funkcí může nabývat podoby mentální retardace, demence či jiného organického poškození centrální nervové soustavy.

Mentální retardaci definuje Mezinárodní klasifikace nemocí⁹¹ jako stav zastaveného či neúplného psychického vývoje, který je zvláště charakterizován narušením dovedností, projevujících se během vývojového období, přispívajících k povšedné inteligenční úrovni, to jest kognitivních (poznávacích), řečových, pohybových a tudíž i sociálně interpersonálních schopností, které jsou společně se sociálně-adaptačním chováním vždy zásadně narušeny. V chráněném, například důvěrně známém rodinném či církevním, prostředí a v jednodušších sociálních kontextech však nemusí být toto narušení, zvláště u jedinců s lehkou formou mentální retardace, na první pohled zřejmé, ačkoli může pervazivně zasahovat všechny (zde především interpersonálně-vztahovou komponentu) důležité aspekty života daného

⁹⁰ CIC 1983, k. 1095.

⁹¹ WORLD HEALTH ORGANIZATION. *Mezinárodní klasifikace nemocí – 10. revize. Duševní poruchy a poruchy chování. Popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka*. Praha: Psychiatrické centrum, 1992, s. 179 (dále jen WHO MKN-10).

člověka. Průměrný inteligenční kvocient⁹² je roven číslu 100, dolní hranice průměru pak 90 a hranice mentální retardace je pak stanovena úrovní inteligenčního kvocientu pod 70 (69-50 lehká mentální retardace, dříve „debilita či slabá oligofrenie“; 49-35 středně těžká mentální retardace, dříve „imbecilita či středně těžká oligofrenie“; 34-20 těžká mentální retardace; dříve „idiocie či těžká oligofrenie“; pod 20 pak hluboká mentální retardace, která postiženého člověka upoutává na lůžko a zcela jej odkazuje na péči druhých lidí). Z psychologické zkušenosti autora práce by bylo v ideálních podmínkách možné uvažovat o způsobilosti k uzavření manželství ještě v oblasti pohybující se na hranici normy a subnormy (fluidní hraniční pásmo mezi podprůměrnou inteligencí a intelektem v pásmu lehké mentální retardace). Intelektová kapacita v dolním pásmu lehké mentální retardace či středně těžké mentální retardace by pak uzavření platného manželství prakticky zcela vylučovala. V případě intelektu nižšího by nebylo možné o platně uzavřeném manželství již ani reálně uvažovat.

Demencí je v odborném psychiatrickém diskurzu⁹³ rozuměn syndrom (soubor příznaků), který vznikl následkem onemocnění/orgánového poškození mozku, obvykle chronického nebo progresivního charakteru. Dochází k narušení vyšších korových funkcí (např. strukturálním poškozením prefrontálního kortexu), což má obvykle za následek oslabení/omezení exekutivy, myšlení, paměti, řečové recepce i produkce, učení a celkové orientace v realitě. Vědomí přitom nemusí být vůbec zastřené. Narušení výše uvedených kognitivních funkcí a stanovení diagnózy je předcházeno/doprovázeno sníženou kontrolou afektivity (emocí), sociálního chování a motivace, což je pro způsobilost činit důležitá životní rozhodnutí, jakým je v našem případě i uzavření platného manželství, naprosto zásadní. Z hlediska diferenciální diagnostiky se od mentální retardace odlišuje zhoršením již jednou nabytých intelektových funkcí.⁹⁴ Diagnóza demence pak může být znalecky stanovena pouze na základě klinického obrazu poruchy psychiatrických (neuropsychiatrickým) či podrobným psychologickým vyšetřením. K přesnému nálezu by neměl postačovat pouze patologický nález zobrazovacích metod, jako například výpočetní tomografie (CT), magnetická rezonance (MR), pozitronová a jednofotonová emisní tomografie (PET a SPECT) a jiných funkčně

⁹² Inteligenční kvocient, ve zkratce IQ, je psychometricky standardizované skóre (poměr mentálního a chronologického věku násobený číslem 100) užívané jako výstup z měření intelektového potenciálu inteligenčními testy psychology, které se snaží poskytnout relativní posouzení rozumových schopností vzhledem k celku normálové společnosti, kde je inteligence rovnoměrně rozložena dle Gausseho křivky (ve skutečnosti však mírně levostranně zploštělé).

⁹³ Srov. BOUČEK, Jaroslav et al. Speciální psychiatrie. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006, s. 9.

⁹⁴ Srov. WHO MKN-10, s. 178–182.

zobrazovacích metod⁹⁵, jelikož míra atrofie (regresivních změn) či funkčního postižení nemusí zákonitě korespondovat se stupněm demence⁹⁶, resp. stupněm snížení rozumových schopností potřebných k určité úrovni adekvátně se rozhodovat.

Nejčastějšími typy často relativně rychle progredujících organických poškození centrální nervové soustavy jsou, především ve vyšším věku, neurodegenerativní změny na mozkové tkáni u demence Alzheimerovského typu a demence vaskulární, spjaté s onemocněním cerebrálních cév či mnohočetnými drobnými infarkty mozkové tkáně. Demence, spojené s výrazným úbytkem rozumových funkcí, však mohou být zapříčiněny i mnoha dalšími příčinami, jakými jsou například úrazy hlavy, metabolické poruchy či otravy, včetně dlouhodobého abúzu návykových látek.

4.1 Kognitivní deficit způsobený užíváním návykových látek rodiči nupturienta

Velkým tématem, především z morálního hlediska přístupu k člověku s nedostatečným užíváním rozumu k uzavření manželství, jsou lidé, jejichž poškození kognitivních funkcí, snížení mentální kapacity a oslabení intelektové potenciálu bylo zapříčiněno nikoli jejich vlastním zaviněním („dobrovolným“ užíváním návykových látek), ale abúzem alkoholu či jiných drog jejich matkou v průběhu těhotenství. Mnoho dětí je dnes, bohužel, počato v průběhu intoxikace návykovou látkou a rodí se se závažným poškozením mozku či jinými zdravotními komplikacemi. Závislostní potenciál mnoha látek je natolik výrazný, že enormní množství žen není s to s užíváním přestat ani po potvrzení jejich těhotenství. Největší dopad má pak jejich užívání na zdárný vývoj jejich dosud nenarozeného dítěte. Existuje velké množství látek v životním prostředí, které mají především v raných fázích těhotenství mimořádně škodlivé účinky na prudce se rozvíjející dítě, a to samozřejmě ještě před tím, než žena zjistí, že je těhotná.⁹⁷

Je mnohonásobně vědecky potvrzeno, že výrazný vliv na porodní váhu, množství somatických chorob či následnou hodnotu intelektu má i pravidelné kouření tabáku v těhotenství matky či expozice cigaretovému kouři v místě, kde těhotná žena žije.

⁹⁵ Srov. NEŠPOR, Karel. Návykové nemoci. In HÖSCHL, Cyril – LIBIGER, Jan – ŠVESTKA, Jaromír (Eds.). *Psychiatrie*. Praha: Tigris, 2002, s. 266-275.

⁹⁶ Srov. BOUČEK, Jaroslav et al. *Speciální psychiatrie*, s. 9.

⁹⁷ Srov. LEIFER, Gloria. *Úvod do porodnického a pediatrického ošetřovatelství*. Praha: Grada Publishing, 2004, s. 124.

Dlouhodobá prenatální expozice cigaretovému kouři má rovněž silný vztah k vyššímu výskytu dětských psychiatrických potíží, které mohou přetrvávat až do období adolescence a často i do dospělého věku. Byl například prokázán vztah k poruchám pozornosti, hyperaktivitě, poruchám chování v dětství a antisociálním projevům v dospělosti, emocionální nevyrovnaností či užívání alkoholu a jiných návykových látek.⁹⁸ V rámci experimentálních studií prováděných v laboratorních podmínkách na subhumánních pokusných objektech (nejčastěji hlodavcích) bylo prokázáno, že prenatální expozice nikotinu zásadně pozměňuje přirozený vývoj axonů i synapsí nervových buněk, poškozují zdravý vývoj mozku, kvantitativně ovlivňuje produkci nejzásadnějších neurotransmiterů (dopaminu a serotoninu), což může vést k zásadním poškozením exekutivních a rozumových schopností následně narozeného jedince.⁹⁹ Poškození plodu kouřením tabáku či expozicí cigaretovému kouři však nemusí být jen záležitostí matky. Obdobná rizika mohou být geneticky zapříčiněna i vlivem otce, u něhož je v důsledku expozice patogenům ohrožena kvalita spermatu. Kouření otce tak může být proto kauzální příčinou mnohých vývojových vad jeho potomků právě tímto mechanismem.¹⁰⁰

Užívání ve společnosti zcela běžného alkoholu, stimulantů (v České republice nejčastěji užívaného metamfetaminu, neboli pervitinu, či výrazně dražšího kokainu užívaného spíše „rekreačně“ a v „lepší“ společnostech, ačkoli jeho obliba stále stoupá i mezi „běžnými“ uživateli) či opiátů (heroin, v českém prostředí spíše braun, buprenorfin, kodein a další) má pak na vývoj nervové soustavy plodu, nikoli jen negativní, ale naprosto devastující vliv.¹⁰¹ Nejrozšířenější návykovou látkou, kterou ženy v těhotenství užívají je v našem kulturním okruhu bezpochyby alkohol. Pro těhotnou ženu neexistuje žádné bezpečné množství, či minimální přiměřená dávka, alkoholického nápoje, kterou bychom jí mohli doporučit/schválit ke konzumaci. Ženy by se měly zdržet jakékoli konzumace ethylalkoholu již od chvíle, kdy vědí, že by mohlo dojít k otěhotnění. Poškození plodu konzumací alkoholu matkou je lékařskou

⁹⁸ Srov. MICHALCOVÁ, Jana – FEYREISL, Jaroslav. Kouření a reprodukce. In KRÁLÍKOVÁ, Eva et al. *Závislost na tabáku, epidemiologie, prevence a léčba*. Břeclav: Adamira, 2013, s. 279.

⁹⁹ Tamtéž, s. 279, popř. dále pak ze zahraničních studií velmi podrobně např. in EKBLAD, Mikael – GISSLER, Mika – LEHTONEN, Liisa – KORKEILA, Jyrki. Prenatal smoking exposure and the risk on psychiatric morbidity into young adulthood. *Archives of General Psychiatry*, r. 67, č. 8, 2010, 841–849.

¹⁰⁰ Srov. MICHALCOVÁ, Jana – FEYREISL, Jaroslav. Kouření a reprodukce, s. 273.

¹⁰¹ Srov. HAVENS, Jennifer R. – SIMMONS, Leigh A. – SHANNON, Lisa M. – HANSEN, Wendy F. Factors associated with substance use during pregnancy: Results from a national sample. *Drug and alcohol dependence*, r. 99, č. 1, 2008, s. 89–95.

vědou dobře popsán jakožto fetální alkoholový syndrom (FAS),¹⁰² který zahrnuje soubor somatických a mentálních vývojových vad plodu. Ethylalkohol prostupuje placentární bariéru a negativně (toxicky teratogenně) působí na organismus vyvíjejícího se člověka. Dochází ke zpomalení růstu plodu a častému snížení porodní hmotnosti dítěte. Působí vývojové somatické vady, vizuálně nejvýrazněji dysmorfie v oblasti obličeje, a hrubě poškozuje celou nervovou soustavu, což je příčinou mnohých následných kognitivních, osobnostních a behaviorálních deficitů a poruch. Trvalé cerebrální poškození je také hlavním příznakem tohoto syndromu. Vyvíjející se neurony (nervové buňky) v mozku jsou nesmírně citlivé na jakékoli působení teratogenní látky, jejímž následkem dochází k narušení, retardaci či úplnému zastavení jejich zdárného vývoje. Expozice plodu škodlivému působení ethylalkoholu, požíváním alkoholických nápojů matkou, je odbornou adiktologickou obcí dlouhodobě považována za nejčastější příčinu poruch intelektu v celém západním světě a znamená pro naši společnost významné ztráty.¹⁰³ U stimulancií (např. pervitinu nebo kokainu) je těhotná žena ohrožována náhlými porodními kontrakcemi abnormální intenzity. Vazokonstrikce způsobené stimulací brání normální výměně živin, včetně nezbytného kyslíku, prostřednictvím placenty. Ačkoli plod drogu přijímá, není s to ji efektivně vylučovat a často pak bývá postižen tachykardií, fetální hyperaktivitou a omezením vývoje nervové soustavy. U uživatelů opiátů, které jsou kvůli silné fyzické závislosti a zvyšující se toleranci nuceny aplikovat drogu intravenózně, pak kromě výše popsaných postižení přibývá často ještě sekundární poškození dítěte různými virovými infekcemi.¹⁰⁴ Návyková látka tak může činit člověka nezpůsobilým k uzavření platného manželství paradoxně již dlouho před jeho vlastním narozením.

4.2 Demence a organická poškození CNS toxické a alkoholové etiologie

Demence a organická (tj. týkající se orgánu) poškození centrální nervové soustavy způsobené dlouhodobým užíváním návykových látek, včetně alkoholu, zařazuje

¹⁰² Srov. LEIFER, Gloria. *Úvod do porodnického a pediatrického ošetřovatelství*, s. 124.

¹⁰³ Srov. ABEL, Ernest L. – SOKOL, Robert J. Incidence of fetal alcohol syndrome and economic impact of FAS-related anomalies: Drug alcohol syndrome and economic impact of FAS-related anomalies. In *Drug and Alcohol Dependency*, r. 19, č. 1, 1987, s. 51–70.

¹⁰⁴ Srov. LEIFER, Gloria. *Úvod do porodnického a pediatrického ošetřovatelství*, s. 124.

soudobá psychiatrie mezi tzv. sekundární, neboli symptomatické, demence.¹⁰⁵ Nejčastější demence na podkladě opakované závažné intoxikace návykovou látkou je v našich podmínkách demence způsobená abúzem alkoholu. Projevuje se postupným úpadkem v eticko-estetické sféře a celkovou degradací a deteriorací osobnosti. Postižený člověk se často chová hrubě až agresivně, lze u něj pozorovat neschopnost adekvátní regulace náhlých impulzů a celkově není povětšinou s to zachovávat základní společenské normy a chovat se přiměřeně sociálnímu kontextu. Změny osobnosti mohou naopak vést i ke ztrátě iniciativy, abulickému syndromu a celkové apatii vůči okolnímu světu. Vzniku demencí alkoholové etiologie v některých případech předchází tzv. amnestický syndrom, někdy též tzv. Kosakovova¹⁰⁶ demence či psychóza, kdy pozorujeme syndrom sdružený s výrazným zhoršením, často chronickým, zhoršením střednědobé paměti (dlouhodobá paměť je někdy narušena také), zatímco bezprostřední paměť zůstává zachována. U amnestického syndromu, s objektivním průkazem dlouhodobého užívání vysokých dávek alkoholu či jiných psychoaktivních látek, jsou obvykle velmi dobře zřejmé poruchy časového smyslu a logického řazení událostí, spojování opakovaných událostí v jednu, rovněž s výrazně zhoršenou schopností učit se jakékoli nové látce. Problémy s pamětí jsou nezdědka doprovázeny konfabulacemi, tzn. snahou vyplnit „bílá místa“ v paměti plauzibilními vysvětleními, která však vůbec neodpovídají prožitým skutečnostem. Ostatní kognitivní funkce mohou být relativně dobře zachovány a dominující jsou v tomto případě především právě výše popsané defekty mnestických (paměťových) funkcí.¹⁰⁷ Základním předpokladem a doporučením první volby, ačkoli v důsledku silné závislosti jen velmi zřídka dodrženu, je při alkoholové demenci okamžitá, důsledná a trvalá abstinence, ačkoli ani ta nemůže zaručit úpravu stavu či dokonce plnou úzdravu.

V současné době je v odborné veřejnosti vedena debata o negativních konsekvencích dlouhodobého užívání, v České republice sále „populárnějšího“, kouření konopných drog na kognitivní funkce. Užívání návykových látek má velice často

¹⁰⁵ Srov. JIRÁK, Roman. Demence a jiné poruchy kognitivních funkcí. In RABOCH, Jiří – PAVLOVSKÝ, Pavel et al. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum, 2012, s. 31.

¹⁰⁶ Korsakovova demence, někdy též Korsakovova psychóza, je (v naší společnosti „kulturně“ neblaze spojené s častou konzumací alkoholických nápojů prakticky při každé možné příležitosti či významné životní události, křtinami počínaje a pohřbem konče) širší veřejnosti dobře známý termín. Tento z funkčního i prognostického hlediska velmi závažný syndrom nese jméno slavného ruského psychiatra, neurologa a univerzitního pedagoga dr. Sergeje Sergejeviče Korsakova (Серге́й Серге́евич Корсаков; 1854 – 1900), který se na konci 19. století intenzivně zabýval různými typy etiologie organických amnestických syndromů, včetně poškození exekutivních a mnestických funkcí dlouhodobým abúzem alkoholu.

¹⁰⁷ Srov. WHO MKN-10, s. 78n.

minimálně přechodný a někdy dokonce ireparabilně škodlivý efekt různé intenzity na jeden nebo více tělesných orgánů, mozek samozřejmě nevyjímaje. Mozek je totiž cílovým orgánem, kde kanabinoidy (účinné látky obsazené v konopných drogách) působí. Jednotlivé druhy návykových látek se od sebe mírou své neurotoxicity významně odlišují a přesná definice jejich škodlivých účinků je velice obtížná a vzbuzuje mezi odborníky řadu kontroverzí. Jsou to právě vědecky podložené důkazy negativních důsledků užívání konopných drog (především dlouhodobé pravidelné kouření marihuany) na kognitivní funkce jejich pravidelných uživatelů, které vzbuzují mnoho otázek. Moderní lékařské vyšetřovací postupy, zobrazovací metody a psychodiagnostické testy podávají jasný a nezpochybnitelný důkaz o (často však jen mírném a selektivním) narušení kognitivních funkcí u dlouhodobých pravidelných kuřáků marihuany a jiných uživatelů konopných drog. Otázkou však zůstává, zda jsou tato poškození vpravdě ireverzibilní i po určitém období abstinence a v jaké míře ovlivňují či narušují každodenní fungování.¹⁰⁸ Zodpovědně posoudit psychickou způsobilost k uzavření manželství, dostatečné užívání rozumu a schopnost převzít podstatné manželské povinnosti pak musí posoudit církevní soud u každého jednotlivého případu velmi citlivě s přihlédnutím k individualitě každého člověka. Opomenout při této úvaze nelze ani u mnohých uživatelů opakovaně spolehlivě prokázaný amotivační syndrom, který sice představuje velmi závažnou psychosociální deterioraci a zásadně narušuje oblast plánování činnosti a motivaci obecně, ale který zároveň nedosahuje takového snížení mentální úrovně, aby bylo možné hovořit např. o demenci. V praxi se pak naopak opakovaně prokazuje, že k závažnějším kognitivním deficitům a morální devastaci osobnosti vede spíše dlouhodobé pití alkoholických nápojů, které je však současnou společností leckdy zcela neproblematicky tolerováno, viz odstavec výše.

Z komplexního pohledu lze z logiky věci zařadit mezi narušení dostatečného užívání rozumu z adiktologických příčin i demence traumatologické etiologie, kdy je člověk v důsledku intoxikace alkoholem či jinými návykovými látkami významně vulnerabilnější k úrazům hlavy následkem pádů, pracovních úrazů, dopravních nehod, rvaček a tak podobně. U tohoto typu poškození vždy záleží na rozsahu poškození nervové soustavy (např. míry kontuze mozku či nitrolebního krvácení) a na jeho

¹⁰⁸ Srov. MIOVSKÁ, Lenka – MIOVSKÝ, Michal – ŠULCOVÁ, Alexandra. Vliv užívání konopných drog na kognitivní funkce. In MIOVSKÝ, Michal et al. *Konopí a konopné drogy. Adiktologické kompendium*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 354.

lokalizaci (např. poškození důležitých center exekutivy v prefrontálním kortexu). Obzvláště závažné postižení představuje tzv. apalický syndrom, při kterém dochází k poškození neuronálního propojení vyšších a nižších mozkových etáží, kdy se postižený člověk učí prakticky téměř všemu znovu a jeho mentální výkon se zpravidla ad integrum nikdy neupraví.¹⁰⁹

Církevní soud, potažmo soudce, je v tomto případě postaven do velmi složité situace. Má za úkol rozpoznat a získat morální jistotu ve věci, zda konkrétní choroba, zde kognitivní deficit (organické poškození centrální nervové soustavy), který znemožňoval jednomu či oběma nupturientům dostatečné užívání rozumu v takovém stupni, aby zapříčinil neplatnost vzájemného manželského souhlasu, byl přítomen v okamžiku uzavírání manželství. Okolnosti psychologického, respektive zde spíše adiktologického charakteru, které znemožní správné a dostatečné poznání, samozřejmě snižují i úroveň adekvátního zhodnocení celé situace a učinění odpovědného rozhodnutí.¹¹⁰ Zásadní otázkou k další odborné diskuzi pak zůstává nejen fakt, zda člověk, v době uzavírání manželství často již těžce závislý (jehož míra konzumace návykových látek vedla k rozvoji tak závažného mentálního poškození, jakým z lékařského hlediska demence bezesporu je), byl schopen nejen adekvátního posouzení situace, ale i zda byl vůbec s to přislíbit plnění podstatných manželských povinností (viz kapitoly níže).

4.3 Shrnutí

Intelektová insuficience a různé druhy kognitivních deficitů jsou z psychologického úhlu pohledu velmi složitým a velice širokým fenoménem, který může z hlediska klinického obrazu poruchy nabývat podoby mentální retardace, demence či jiného organického poškození centrální nervové soustavy. Závislostní potenciál mnoha látek je natolik výrazný, že je mnohé ženy nepřestanou užívat ani po otěhotnění. Největší dopad má pak jejich užívání na zdárný vývoj jejich dosud nenarozeného dítěte (např. nižší porodní váha, vyšší výskyt somatických postižení či následná hodnota intelektu). Dlouhodobá prenatální expozice těmto toxinům má rovněž silný vztah k vyššímu

¹⁰⁹ Srov. JIRÁK, Roman. Demence a jiné poruchy kognitivních funkcí, s. 31.

¹¹⁰ Srov. např. POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983*, s. 57–63 nebo KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 96.

výskytu dětských psychiatrických potíží, které mohou přetrvávat často až do dospělého věku. K nejzávažnějším postižením této etiologie patří tzv. fetální alkoholový syndrom (FAS), jehož hlavním příznakem je vážné a trvalé cerebrální poškození.

Dlouhodobé užívání návykových látek má samozřejmě devastující vliv i na kognitivní funkce dospělého člověka. Nejčastějším důsledkem poškození kognice na podkladě opakované závažné intoxikace návykovou látkou je v našich podmínkách demence způsobená abúzem alkoholu, charakteristická celkovou degradací osobnosti a související sníženou schopností k adekvátnímu užívání rozumu. K častým ireverzibilním traumatům mozkové tkáně v adiktologickém kontextu dochází také v případech, kdy je člověk v důsledku intoxikace alkoholem či jinými návykovými látkami významně vulnerabilnější k úrazům hlavy následkem úrazů a nehod. Vzhledem k šíři adiktologických příčin možné intelektové insuficience je pro církevní soudce bez pečlivého posouzení zdravotnické dokumentace nebo pomoci soudního znalce v oboru psychiatrie, neurologie či psychologie velmi složité získat morální jistotu ve věci, zda konkrétní kognitivní deficit znemožňoval jednomu či oběma nupturientům dostatečné užívání rozumu v takovém stupni, aby zapříčinil neplatnost vzájemného manželského souhlasu.

5. Závažná porucha soudnosti (odst. 2 kánonu 1095 CIC 1983)

Kánon 1095 v 2. odst. definuje psychickou nezpůsobilost k uzavření manželství pro nedostatečné hodnotící rozlišení podstatných práv a povinností vyplývajících z manželství slovy:

„Nezpůsobilí pro uzavření manželství jsou: Kdo mají závažnou poruchu soudnosti, co do podstatných práv a povinností manželských, které se předávají a přijímají (Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 2° qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia essentialia mutuo tradenda et acceptanda).“¹¹¹

Adekvátně formulovat a veřejně před svědky vyjádřit manželský slib není z hlediska kanonického práva katolické církve samo o sobě k uzavření platného manželství ještě zcela dostačující. Tomuto důležitému volnímu aktu musí nezbytně předcházet kritické zhodnocení a plné pochopení obsahu slibu. Nupturient nedává pouze jakési svolení k uskutečnění svatebního obřadu, ale reálně koná dlouhodobé prospektivní rozhodnutí o svém i partnerově budoucím životě.¹¹²

Racionální zhodnocení svých schopností a reálných možností plnohodnotně plnit převzaté závazky jsou vázány vždy na osobu konkrétního partnera. Jistě není v lidských silách bezezbytku předjímat veškeré další důležité okolnosti (např. včetně dlouhodobé analýzy rodinné ekonomické situace či budoucího zdravotního stavu obou partnerů etc.), které se mohou v průběhu života pochopitelně výrazně proměňovat. Jde však především o to, správně posoudit svojí i partnerovu motivaci ke sňatku a společnému manželskému životu a v rámci přiměřené vnitřní svobody vyjádřit výše uvedené „discretio iudicii“¹¹³.

¹¹¹ CIC 1983, k. 1095.

¹¹² Blíže a podrobněji např. in KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 149–152 nebo v rozsáhlejší výkladovém komentáři CORIDEN, James A. – GREEN, Thomas J. – HEINTSCHEL, Donald E. (Eds.). *The Code of Canon Law: A Text and Commentary*. New York: The Canon Law Society of America, 1985, s. 775n.

¹¹³ Velmi podrobně se potížím při překladu a následném výkladu vývoje a významu kanonického termínu „discretio iudicii“ věnoval ve své monografii *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983* (na níž je v této studii opakovaně odkazováno) církevní právník a papežský prelát Mons. doc. František Polášek (1934–2015), který jej překládal jakožto

Dosažením minimálního předepsaného kanonického věku obou nupturientů (tzn. 16 let u mužů a 14 let u žen, kdy je tato věková hranice příslušným ordinářem nezřídka zvyšována dle zvyklostí konkrétní místní církve nejčastěji v souladu se světským právem) se předpokládá, že mají i přiměřený stupeň soudnosti. Opačné důkazy pak mohou tento předpoklad vyvracet a v případě jejich prokázání u církevního osudu je následně vhodné považovat tento manželský svazek za neplatný dle 2. odst. kánonu 1095.¹¹⁴ Požadavek 1. odst. tohoto kánonu se týká obecné schopnosti poznávání reality a je spíše zaměřen na teoretické poznání o manželství, oproti tomu 2. odst. již vyžaduje schopnost vyvozovat z tohoto teoretického předpokladu praktické a konkrétní konsekvence pro společný život se zvoleným manželským partnerem.¹¹⁵ Absence tohoto předpokladu zakládá vadu manželského souhlasu i v případě, že by tento stupeň soudnosti byl vzhledem k jiným životním oblastem zachován v dostatečné míře.

Užití návykové látky, byť jednorázové, má často velmi rychlý a výrazný vliv na psychickou činnost člověka. Ovlivňuje stupeň jeho vědomí, pozornost, paměť, vůli i jakoukoli schopnost přiměřeně reagovat a svobodně se rozhodovat. Odborná literatura odkazuje na řadu výroků diecézních církevních soudů a Římské rotý¹¹⁶, kdy např. výrok z 3. května 1957 coram Filippiak potvrzuje, že se k poruchám rozumu připočítává rovněž opilost (*ebrietas*), která ruší vědomí (*advertentiam*) vždy, je-li naprostá (*perfecta*).¹¹⁷ Při požití návykové látky, která způsobí akutní intoxikaci organismu s různými klinickými projevy dle jejího charakteru, nebo naopak při jejím odnětí, kdy dlouhodobý uživatel závislý na návykové látce zažívá mnohdy i velmi nebezpečný abstinenční syndrom (tzn. syndrom z vysazení), dochází často ke kvantitativním i kvalitativním poruchám vědomí, vnímání a myšlení, popřípadě je negativně omezena schopnost cílevědomého zaměření aktivní psychické činnosti k dosažení určitého cíle.¹¹⁸ Kvantitativní porucha vědomí se

„hodnotící rozlišení“ a považoval jej (na s. 72) za označení pro dostatečnou schopnost si důležitou věc promyslet mnohem dokonaleji především z jejího praktického hlediska, aby pak mohlo být učiněno závažné prospektivní rozhodnutí, v tomto případě pak např. vstup do manželství s hlubším poznáním podstatných prvků manželství, adekvátní kapacitou rozumu kriticky ohodnotit jeho předmět a přebírané povinnosti (kde samozřejmě nejde jen o prosté rozpoznání předmětu, nýbrž o kritické rozlišení jeho pravého významu a hodnoty) s dostatkem svobody volby (včetně vnitřní svobody vůle, jakožto svobodný a uvážený „act humanus“), blíže pak dále na s. 74–80.

¹¹⁴ Srov. KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 151 (který v této souvislosti odkazuje též na nedatovaná skripta a přednášky P. dr. Emila Škurky SBD, z CMTF Univerzity Palackého v Olomouci).

¹¹⁵ Srov. POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutně k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983*, s. 72.

¹¹⁶ Např. tamtéž, s. 49.

¹¹⁷ Srov. Sentence z 3. 5. 1957 cor. Filippiak, *SRR Dec.* Vol. XLIX, s. 383.

¹¹⁸ Blíže a podrobněji např. in BOUČEK, Jaroslav et al. *Obecná psychiatrie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 45–85.

projeví postižením jeho lucidity (tzn. jasnosti) nebo vigility (tzn. bdělosti) např. formou zmateného chování. Kvalitativní poruchy vnímání se pak mohou projevit například i halucinacemi nereálných vjemů. Myšlení je pak zasaženo nejen v jeho dynamice či struktuře, ale mnohdy též ve formě bludů (tzn. realitě neodpovídajících mylných přesvědčení). Užití návykové látky (bohužel někdy i zdánlivě neškodný jednorázový experiment) pak může v extrémně patologické formě způsobit duševní poruchu s klinickým obrazem psychózy, která zcela narušuje schopnost nemocného člověka, potažmo zde v našem případě jednoho z kontrahentů manželské smlouvy, adekvátně přistupovat k realitě a pervazivně prostupuje (velmi negativně ovlivňuje) prakticky všechny složky jeho osobnosti.

5.1 Akutní intoxikace

Akutní intoxikací rozumí současná adiktologie a lékařská věda¹¹⁹ přechodný stav po užití alkoholu nebo jiné návykové látky, vedoucí k poruchám na úrovni vědomí, poznávání, vnímání, afektivity či behaviorálního projevu, nebo případně též jiných psychofyziologických funkcí a reakcí. Akutní intoxikace je zpravidla silně odvislá od výše dávky a druhu užití látky. Výjimky jsou pak tvořeny lidmi s některými dalšími typy nemocí a organických poškození, kdy např. u lidí s insuficiencí jater či ledvin vyvolá neúměrně silný intoxikační účinek již relativně malé množství zkonsumované návykové látky. V úvahu by též měla být brána desinhibice způsobená sociálním kontextem (zde například uvolněná atmosféra svatebního veselí). Akutní intoxikace alkoholem či jinou návykovou látkou je přechodným fenoménem a intenzita intoxikace a účinky požití látky s časem ustupují, pokud není látka znovu užita. Tolerance k návykové látce a efekt jejího působení pak může být interindividuálně velmi odlišný v závislosti na mnoha proměnných (např. věk, pohlaví, předchozí zkušenost s danou návykovou látkou etc.).

Intoxikace ethylalkoholem, v našem kulturním okruhu pravděpodobně nejužívanější, nejdostupnější a zároveň jednou z nejnebezpečnějších drog s vysokým návykovým potenciálem, se projevuje povětšinou jako prostá opilost (*ebrietas simplex*). Na začátku konzumace alkoholických nápojů dochází k elaci nálady, psychomotorické excitaci včetně mnohomluvnosti a snížení zábran volní kontroly chování. Při rychlé či

¹¹⁹ Srov. WHO MKN-10, s. 73n.

déletrvající nepřerušené konzumaci a při požití vyšších dávek alkoholického nápoje (např. destilátů s vysokou koncentrací ethylalkoholu) dochází k velmi zjevnému průkazu hlavního účinku na centrální nervovou soustavu, kterým je celkový útlum. Objevuje se únava, somnolence (ospalost), spánek a v případě předávkování bezvědomí a někdy, bohužel, i úplná zástava nezbytných životních funkcí (tzv. asfyktické stadium).¹²⁰ Při dávce překračující 1 až 2 g ethylalkoholu na 1 kg tělesné hmotnosti (tzn. 1 a 2 ‰ alkoholu v krvi) už by bylo nanejvýš vhodné uvažovat o intoxikaci takového stupně, který téměř znemožňuje zde podstatné hodnotící rozlišení podstatných práv a povinností manželských a nedovoluje objektivní a nezkreslené hodnocení aktuálního situačního a sociálního kontextu.

Nejčastěji užívanou nelegální návykovou látkou, s kterou získává minimálně experimentální zkušenost stále mladší část populace a jejíž obliba má víceméně trvale vzestupný trend, jsou v České republice bezesporu konopné drogy (nejčastěji tzv. marihuana).¹²¹ Akutní intoxikace konopnými drogami, zpravidla užívanými kouřením nebo perorálně, je často doprovázena poruchami chování anebo vnímání, jakými mohou být např. neopodstatněná euforie nebo naopak inhibice, úzkost či agitovanost, paranoidní představy, zpomalení prožitku času a při vyšších dávkách též akustické (sluchové), vizuální (zrakové) taktilní (hmatové) halucinace, popřípadě též derealizační syndrom (při kterém dochází ke zdání odcizení reality, vlastní osobě a silnému pocitu celkové nepatřičnosti). Obecně sdíleným názorem je to, že má užití konopné drogy na psychiku člověka mnohem dezorganizující dopad, než je tomu ve skutečnosti a velice důležitou proměnnou, která by mohla být velmi snadno opomenuta, je předešlá zkušenost s užíváním tohoto typu návykových látek.¹²² Paradoxně, jak tomu může být i u výše zmiňovaného alkoholu, tak může dojít k situaci, že „zkušený“ uživatel je schopen rozlišovat, hodnotit a případně dát též platný souhlas s manželskou smlouvou pravděpodobněji, než člověk, který drogu okusil poprvé. Zde uvedené symptomy akutní intoxikace konopnými drogami však ovlivňují pozornost a úsudek natolik negativně, že o neplaném uzavření manželství v tomto psychickém rozpoložení lze jen málo pochybovat.

¹²⁰ Srov. POPOV, Petr. Návykové nemoci. In RABOCH, Jiří – PAVLOVSKÝ, Pavel et al. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum, 2012, s. 45.

¹²¹ Blíže a přehledně in MIOVSKÝ, Michal. *Konopi a konopné drogy. Adiktologické kompendium*. Praha: Grada Publishing, 2008.

¹²² Srov. VACEK, Jaroslav. Behaviorální projevy akutní intoxikace. In MIOVSKÝ, Michal et al. *Konopi a konopné drogy. Adiktologické kompendium*, 2008, s. 219n.

Dalšími velkými skupinami návykových látek, které by nebylo dobré pro úplnost výkladu opomenout, jsou opiáty, stimulancia a halucinogeny.¹²³ Povšechně tlumivý účinek opiátových drog (např. heroin, metadon, morfium či sále častěji užívaný fentanyl) je všeobecně znám. Mechanismus jejich účinku je dán vazbou dané látky na opioidní receptory. Opiáty potlačují percepční, lokalizační, psychickou i emocionální složku bolesti, a tudíž jsou v medicíně hojně užívány k tlumení výrazně bolestivých stavů jakožto analgetika. Při intoxikaci opiáty pociťuje člověk „hřejivou“ euforii a uklidnění až ke stavu silné ospalosti. Celá psychická činnost, včetně kognitivních funkcí myšlení a poznávání, je tak výrazně zpomalena a schopnost účinné exekutivy je tedy značně omezena. Psychostimulancia, jejichž typickými zástupci jsou v České republice velmi „oblíbený“ metamfetamin (pervitin) nebo kokain, jsou naopak látky s typickým povzbuzujícím a někdy též psychedelickým účinkem. Při intoxikaci stimulancii dochází k urychlení psychomotorického tempa, nabuzení včetně vyšší vigily (vyšší úrovně bdělosti), urychlení myšlení a výbavnosti paměti, absenci únavy a vyvolání euforizujícího pocitu síly a energie. S narůstající aktivitou a pocitem neotřesitelného sebevědomí však dochází k inadekvátnímu sebepřecenění a výskytu vyšší chybovosti v úsudku. Subjektivně velmi nepříjemnými stavy po užití stimulancií mohou být silné pocity pronásledování a ohrožení. V posledních dvou desetiletích lze pozorovat, v prostředí nejen nočních klubů a diskoték, ale jakýchkoli oslav všeho druhu, nárůst užívání kokainu. Jeho rozšíření a obliba v České republice a Evropě obecně jsou spojeny s několika zásadními faktory - přijatelná cena, která zaznamenala dramatický pokles, relativně snadná dostupnost a pokles kvality dříve hojně užívaných tablet extáze. Někteří autoři označují kokain za nejoblíbenější drogu 21. století.¹²⁴ V celé historii lidské kultury dlouhodobě užívaných a v současnosti jednou z nejvíce zkoumaných skupin návykových látek jsou bezpochyby halucinogeny. Velikou pozornost přitahují nejen jejich často velmi bizarní a nevyzpytatelné psychedelické účinky, ale i jistá tajemnost a „mystičnost“, o níž hovoří mnozí uživatelé, kteří nezřídka popisují velmi pozoruhodné (pseudo?)spirituální zážitky. Do značně široké skupiny halucinogenních návykových látek zařazujeme jak halucinogeny přírodní (např.

¹²³ Podrobné rozdělení návykových látek včetně jejich účinků a možné řešení této nanejvýš složité problematiky nabízí již jedna z prvních a nejpřehlednější vpravdě systematických příruček pro širší veřejnost sestavená kolektivem odborníků (průkopníků samostatné české adiktologie) shromážděných okolo doc. Kamila Kaliny (nar. 1945), vysokoškolského pedagoga a rytíře katolického Řádu svatého Lazara Jeruzalémského (viz KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti. Mezioborový přístup I.* Praha: Úřad vlády ČR, 2003.).

¹²⁴ Srov. PÁLENÍČEK, Tomáš. Taneční drogy. *Zaostřeno na drogy*, r. 8. č. 4, 2010, s. 10.

lysohlávky, muchomůrky, durman, šalvěj, rulík nebo třeba cizokrajná liána ayahuasca), tak synteticky vyráběné (např. LSD, fencyklidin nebo ketamin). Spektrum nových syntetických drog se na černém trhu stále rozšiřuje.¹²⁵

Velké nebezpečí, např. pro včasnou první pomoc při předávkování, spočívá v tom, že příznaky intoxikace nemusí vždy odrážet primární působení dané látky, např. vysoké dávky benzodiazepinových anxiolytik či jiných tlumivých léků mohou vést někdy paradoxně k příznakům hyperaktivity až agitace. Zvláště obtížně predikovatelné a interindividuálně či situačně odlišné mohou být účinky marihuany nebo halucinogenů. Kromě toho mnoho psychotropních látek může také vyvolat různý účinek v závislosti na konkrétní výši dávky, kdy např. alkohol (primárně tlumivá droga) může mít při relativně nízkých dávkách na chování očividně stimulační účinky, při vyšší dávce pak může vyvolat u opilého člověka agresivní projevy a při vysokých dávkách vede k silné sedaci (útlum až ke ztrátě vědomí).¹²⁶ Téměř nepredikovatelné jsou pak u lidského organismu účinky kombinace více návykových látek užitých současně.

Problematické z hlediska posouzení úrovně soudnosti a schopnosti kriticky hodnotově rozlišovat však nemusí být jen akutní požití návykové látky, ale i stav po jejím odnětí, který může mít u závislého člověka na jeho psychiku velmi významný vliv.

5.2 Abstinenční syndrom

Odvykací stav, známý též pod označením „abstinenční syndrom“, je skupina různě závažných/intenzivních a různě kombinovaných příznaků, ke kterým dochází v důsledku úplného nebo relativního vysazení návykové látky, na niž si její uživatel opakovaným a povětšinou dlouhodobým užíváním vytvořil závislost. Výskyt abstinenčních potíží po vysazení příslušné návykové látky je jedním z hlavních diagnostických indikátorů již plně rozvinuté závislosti na dané droze. Začátek i průběh odvykacího stavu jsou časově ohraničeny a jsou odvislé od typu užívané látky a množství látky, která byla užívána bezprostředně před abstinencí. Odvykací stav může

¹²⁵ Aktuálnímu zpracování tématu nových, především synteticky generovaných, návykových látek s důrazem na český kontext je věnována vysoká pozornost např. in KUCHAR, Martin. Nové psychoaktivní látky. In KALINA, Kamil et al. *Klinická Adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 84–97.

¹²⁶ Srov. WHO MKN-10, s. 74.

být komplikován křečovými záchvaty nebo spojen s deliriem.¹²⁷ Delirium je krátký, avšak někdy i život ohrožující stav výrazné zmatenosti s přidruženými somatickými poruchami. Nezřídka též bývá doprovázen nepříjemnými halucinatorními produkty (člověk může např. halucinovat ohrožení ohněm či subj. velmi nepříjemná drobná zvířata atd.). Prodromálními (stav ohlašující ataku nemoci) příznaky jsou typicky nespavost, anxieta a zvýšená intrapsychická tenze. Někdy je příchod delirantního stavu předcházen křečovými záchvaty.

Jak již bylo uvedeno výše odvykací stav s abstinenciími příznaky, kterými organismus závislého člověka „volá“ po další dávce drogy, se velmi liší v závislosti na skupině látek. Halucinogeny či organická rozpouštědla (např. inhalací zneužívaný toluen) zpravidla žádný odvykací stav nevyvolávají. Odvykací stav po drogách vyráběných z konopí a po stimulanciích obvykle doprovází spíše jen tzv. psychické příznaky (podrážděnost, nespavost, anxieta, letargie a únava, bizarní a děsivé sny, odnětí drogy zpočátku provází silné bažení - tzv. „craving“ apod.). Naopak velmi silné a bolestivé fyzické příznaky, v krajním případě až letální, se vyskytují u silných závislostí na opiátech, tlumivých lécích (např. silný odvykací stav může být vyvolán i odnětím běžných lékem předepsaných terapeutických dávek benzodiazepinových anxiolytik, příp. dalších léků s analgetickým a hypnosedativním účinkem) nebo alkoholu, kde se nezřídka vyskytuje tzv. „delirium tremens“. Delirium tremens je obvykle důsledkem vysazení alkoholu u silně závislých jedinců s dlouhodobou anamnézou problémového pití. Typickým klinickým obrazem je pro tento závažný stav následující triáda: a) zastřené vědomí a silná zmatenost, b) iluze a halucinace, které mohou postihnout kterýkoli ze smyslů a c) zjevný třes, tzv. tremor, podle kterého tento stav dostal své pojmenování. Člověka v tomto stavu provází výrazný psychomotorický neklid a dochází u něj k vegetativním (tachykardie, silné pocení) i metabolickým poruchám. Častá je též spánková inverze, kdy k nejvyššímu výskytu obtíží dochází právě v noci. V některých případech lze tento stav pozorovat i v průběhu pijáckého excessu. Při akutní intoxikaci (viz výše) pak je však zpravidla označován termínem „intoxikační delirium“.¹²⁸ Subjektivně velmi nepříjemný, někdy dokonce též ze zdravotního hlediska velmi závažný, odvykací stav vyvolává odnětí opiátů, kdy k němu u závislých osob dochází prakticky vždy při nedostatku drogy (někdy, zvláště při silně rozvinutých závislostech, již několik málo hodin po poslední aplikované dávce). Fyzické příznaky

¹²⁷ Srov. WHO MKN-10, s. 76n.

¹²⁸ Srov. POPOV, Petr. Návykové nemoci, s. 37 a 47.

připomínají velmi silnou chřipku (bolesti hlavy, svalů a kloubů, sekrece z nosu a kýchání, útrobní křeče, nauzea, zvracení či průjem).¹²⁹ Pro zvládnutí tohoto velmi problematického a psychicky náročného stavu je někdy nezbytná substituční léčba, která spočívá v podání léků s podobnými účinky za účelem eliminace rozvoje závažnějších odvykacích příznaků, které může postižený člověk řešit v nejkrajnějším případě i sebevraždou.

Je samozřejmě nabíledni, že člověk v tomto subjektivně velmi zatěžujícím stavu (který významně negativně ovlivňuje nejen jeho prožívání a psychickou kondici, ale i základní somatické funkce organismu) nebude tedy s vysokou mírou pravděpodobnosti schopen adekvátně chápat realitu ani složitější sociální kontext, ke kterému je nucen zaujmout kriticky hodnotící postoj přiměřeného rozlišování. Ačkoli člověk s abstinenčními příznaky již vlastně není pod přímým vlivem návykové látky (resp. není látkou bezprostředně intoxikován), stále významně zažívá konsekvence jejího předchozího užívání. V rámci posuzování (ne)platnosti uzavření manželství nelze tudíž opomenout pečlivě zvážit, zda nebyla při jeho uzavírání přítomna závažná porucha soudnosti, co do podstatných práv a povinností manželských, které daný nupturient předává a přijímá, obdobně jako je tomu u psychotických poruch toxické etiologie vyvolaných užitím či užíváním návykových látek.

5.3 Reziduální psychotické poruchy

Stav změněného vědomí s poruchami vnímání (např. iluze a halucinace) a myšlení (např. bludy nejčastěji perzekuční či paranoidní povahy) k obrazu psychotické poruchy (psychózy)¹³⁰ je při záměrném požití látek s psychoaktivními účinky, které tyto změny psychických kvalit vyvolávají (např. halucinogeny, konopné drogy s vysokým obsahem účinné látky THC nebo velké dávky stimulancií), zcela běžné. Závažné psychotické symptomy, pervazivně prostupující všemi složkami osobnosti a celým životem daného člověka, prokazatelně vyprovokované užitím návykové látky však mohou být přítomny i mnohem déle než jen po období, kdy může být usuzováno na přímý účinek akutní

¹²⁹ Srov. POPOV, Petr. Návykové nemoci, s. 54n.

¹³⁰ Člověk stížený psychózou, někdy označovaný jako „psychotik“, může být velmi zjednodušeně (!) charakterizován tím, co široká veřejnost rozumí pod prostým lidovým pojmenováním „blázen“. Tento závažný duševní stav disociace (odloučenosti či rozštěpení) mezi vnímáním, prožíváním a chováním zcela znemožňuje danému člověku adekvátně jednat v souladu s okolní realitou. Psychotické stavy, jakožto jedny z nejnápadnějších a nejbizarnějších lidských projevů, se staly v rámci historie oboru psychiatrie jedněmi z nejdříve popisovaných.

intoxikace návykovou látkou. V tomto případě pak hovoříme o reziduální psychotické poruše nebo o psychotické poruše s pozdním začátkem, který může nastat až mnoho dní po odeznění akutního stavu primární intoxikace a není neobvyklé, že pak výrazné obtíže s nezbytnou psychiatrickou léčbou provázejí chronicky postiženého člověka až do konce jeho života.¹³¹

Skutečnosti, že ztrácejí-li mnozí intoxikovaní v průběhu svého opojení schopnost posoudit realitu své situace (obzvláště po vyšších dávkách halucinogenních látek) a ocitají-li se tak z psychologického hlediska prakticky ve stejné situaci jako psychicky choří, využívala i československá psychiatrie v 60. a 70. letech k navozování tzv. experimentálních psychóz, které (ač s vysokou mírou rizika nežádoucích účinků a dopadů!) měly za cíl uvolnit neurotické komplexy a osvobodit pacienty od jiných duševních onemocnění. Máme tedy k dispozici četné medicínsky fundované a na důkazech založené vědecko-výzkumné popisy těchto „psychotických“ stavů vyvolaných účinkem drog.¹³² Tyto stavy jsou v naprosté většině případů dočasné a po odeznění akutních účinků dané látky se symptomy opětovně vytratí. Nelze však opomenout důležitý fakt, že u některých lidí (zejména senzitivnějších, vulnerabilnějších a s labilnějším psychickým aparátem) může dojít k výrazné protrakci jejich vymizení a k úplnému zotavení dochází až po mnohem delší době. Zmíněné skutečnosti přímo vybízejí k hypotéze, opakovaně vyslovované i mnohými respektovanými odborníky a podložené mnoha vědeckými důkazy, že častější a opakované užívání psychotropních a návykových látek pravděpodobně může vyvolat hlubší a významnější změny v oblasti psychiky, které mohou jistě nabývat i dlouhodobějšího rázu. Za okolností společného synergetického působení více negativních faktorů se tyto změny mohou stávat dokonce ireverzibilními. V těchto případech je často v odborné adiktologické obci diskutována možnost provokace latentní duševní poruchy a psychiatrického onemocnění primárně z psychotického okruhu. Při každém, byť jen jednorázovém, experimentálním užití návykové látky (v tomto kontextu je asi nejčastěji referováno o užití/užívání LSD) se po uvolnění jistých mechanismů může latentní psychické onemocnění plně manifestovat.

¹³¹ Srov. WHO MKN-10, s. 79.

¹³² Československo bylo v tomto ohledu asi jedinou zemí, která využívala halucinogenní látky v klinické medicíně v takovém rozsahu a po takovou dobu. Duševně nemocní pacienti byli léčeni psychoterapií s využitím uměle navozené experimentální psychózy prostřednictvím aplikace LSD. Vlastní léčba probíhala většinou ambulantně během víkendů a trvala 6 až 12 měsíců. Na tento způsob léčby velmi pozitivně reagovali zejména pacienti s různorodými neurózami, fobiemi a některými psychózami. S těmito postupy v psychoterapii jsou spojována především jména Milana Hausnera či Stanislava Grofa. Více informací včetně případových studií a vyjádření samotných pacientů lze nalézt např. in HAUSNER, Milan - SEGAL, Erna. LSD. Výzkum a klinická praxe za železnou oponou. Praha: Triton, 2016.

Situace je tím komplikovanější, že nelze u nikoho s jistotou dopředu říci, jaké je toto riziko právě u něho a zda jedinec nakonec neskončí jako pacient dlouhodobě pobývajícím na lůžkovém oddělení psychiatrické nemocnice. Podíl takovýchto případů na celkovém počtu uživatelů rozhodně není zanedbatelný.¹³³ Další skupinou návykových látek, jejichž užití může prokazatelně vyprovokovat psychotické onemocnění toxické etiologie, jsou stimulantia. Psychózu může vyvolat i jednorázová vysoká dávka, kdy se tento stav nejčastěji objevuje pod klinickým obrazem paranoidního či paranoidně-halucinatorního syndromu (mezi uživateli nazývaném „stíha“). Psychotická ataka může přijít náhle, ale nejčastěji se rozvíjí spíše pozvolna. Obvykle začíná zvýšenou senzitivitou a vztahovačností, na kterou si uživatel snaží udržet náhled, který však později mizí. Dominujícími rysy rozvinuté toxické psychózy u uživatelů stimulantů (v našem prostředí nejčastěji pervitinu a kokainu) jsou zřetelné paranoidní představy, kdy se člověk cítí pronásledován a ohrožen na životě, zjevné zhoršení afektivity až k depresivním rozladám a četné halucinatorní projevy (obrazu mohou dominovat zrakové halucinace, u kokainu pak většinou převažují halucinace taktilní, kdy například postižený halucinuje pohyb hmyzu a jiné ošklivé „havěti“ na či pod kůží nebo přímo v tělesných útrokách). Psychopatologické projevy toxické psychózy, např. u dlouhodobých intravenózních uživatelů pervitinu, je mnohdy téměř nerozpoznatelný od klinického obrazu schizofrenie a její odlišení je nezbytné provést na základě získání podrobné adiktologické anamnézy. Rozvinutá toxická psychóza (zvláště chybí-li kontakt s realitou a jsou-li přítomny suicidální myšlenky) je vždy indikací k psychiatrické léčbě a hospitalizaci.¹³⁴ O souvislosti užívání drog a psychotických stavů nalézáme v odborné literatuře důkazy i ve spojení s produkty z konopí, ačkoli vědecky prokazatelná přímá souvislost je stále ještě otázkou další odborné diskuze.¹³⁵

Reziduální stavy, přetrvávající po užití nebo delším užívání návykových látek, představují, co se psychopatologie týče, značně heterogenní skupinu. Lze sem zařazovat i reziduální poruchu osobnosti nebo chování, reziduální poruchy nálad či jiné deprivace a degradace psychiky a sociálních kontaktů postiženého uživatele. Za velmi zajímavý fenomén, který by neměl v této praktické explanatorní části chybět, je bezpochyby možné považovat tzv. psychotické reminiscence známé též pod lidovým (spíše

¹³³ Srov. MIOVSKÝ, Michal. *LSD a jiné halucinogeny*. Boskovice: Albert, 1996, s. 66.

¹³⁴ Srov. MINAŘÍK, Jakub. Stimulantia. In KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti. Mezioborový přístup I*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003, s. 164n.

¹³⁵ Srov. HORÁČEK, Jiří. Užívání konopných drog a problematika psychotických stavů a schizofrenie. In MIOVSKÝ, Michal. *Konopí a konopné drogy. Adiktologické kompendium*. Praha: Grada Publishing, 2008, s. 300–312.

„pouličním“) označením „flashback“. Psychotické reminiscence, v literatuře taktéž popisované jako přetrvávající halucinaturní porucha percepce, jsou odlišitelné od psychotických poruch částečně svým epizodickým charakterem, často velmi krátkého trvání (většinou ne více než několik málo minut) a opakováním či návratem stavů a zážitků dříve vyvolaných drogami.¹³⁶ Výše popsanými flashbaky trpí jen malá část uživatelů návykových látek (především uživatelé halucinogenních drog). Mohou však být závažnou komplikací a mohou se spontánně dostavit i několik týdnů či měsíců po kauzálně příčinné drogové intoxikaci, nejsou odvislé od výše dávky a mohou se vyvinout i po jednorázové zkušenosti. Přesný mechanismus vzniku tohoto jevu není zatím zcela objasněn. Flashback může vyvolat nenadálý stresor, zátěžová situace či opětovné užití i jiného druhu návykové látky. Původní příjemná intoxikační zkušenost může být přetvořena ve velmi negativní zážitek, zvláště pokud jedinec zjistí, že nemá nad návratem nežádoucích stavů a asociací plnou volní kontrolu.¹³⁷ Schopnost jakkoli kriticky posuzovat v tomto stavu prakticky zcela mizí.

Výše uvedené duševní stavy a poruchy, zde souhrnně označeny jakožto „psychotické“, sjednocuje fakt, že se vždy jedná o těžkou psychickou poruchu, která vážně narušuje duševní existenci daného člověka, pervazivně prostupuje všemi složkami jeho osobnosti a dezintegruje jej, jak ke vztahu k sobě samému, tak k celku vnější skutečnosti. Nelze tedy téměř předpokládat, že by byl nupturient v psychotickém stavu schopen objektivně posoudit svůj manželský slib, co do podstatných práv a povinností manželských, které vůči svému partneru předává a přijímá. Vzhledem k dlouhodobé léčbě a velmi časté chronifikaci a ireparabilitě těchto poruch nelze příliš očekávat, že v budoucnu dojde k plné a trvalé úzdavě, jakožto podmínky tyto podstatné manželské povinnosti plnohodnotně převzít.

5.4 Shrnutí

Užití návykové látky má zpravidla rychlý a výrazný vliv na celkový psychický stav daného člověka, jelikož ovlivňuje nejen stupeň jeho vědomí, pozornost, paměť či vůli, ale i jakoukoli schopnost přiměřeně reagovat a svobodně se rozhodovat. Může tedy zásadně negativně postihnout i hodnotící rozlišení podstatných práv a povinností

¹³⁶ Srov. WHO MKN-10, s. 80.

¹³⁷ Srov. JEŘÁBEK, Petr. Psychopatologie závislosti, s. 203n.

vyplývající z manželství. Při akutní intoxikaci organismu návykovou látkou a zároveň pak též i při jejím náhlém vysazení, kdy dlouhodobý uživatel závislý na návykové látce zažívá mnohdy závažný abstinenci syndrom, dochází často k výrazným poruchám všech výše uvedených psychických kvalit. Akutní intoxikace je zpravidla silně odvislá od výše dávky a druhu užití látky, předchozí zkušenosti a řadě dalších interindividuálně odlišných proměnných (např. věk, pohlaví, zdravotní stav etc.). Výskyt abstinenci potíží po vysazení příslušné návykové látky, který je jedním z hlavních diagnostických indikátorů již plně rozvinuté závislosti, je nejen subjektivně velmi nepříjemný, ale může být komplikován křečovými záchvaty nebo doprovázen deliriem. Velmi silné a bolestivé fyzické příznaky, v krajním případě až letální, se vyskytují u silných závislostí na opiátech, tlumivých lécích a alkoholu. Lze tedy velmi úspěšně předpokládat, že člověk akutně intoxikovaný návykovou látkou nebo zatížen aktuálními negativními důsledky své závislosti ve formě abstinenci syndromu nebude schopen adekvátně chápat důležitý sociální kontext, ke kterému je nucen zaujmout kriticky hodnotící postoj přiměřeného rozlišování. Kromě výše uvedených skupin látek je nezbytné upozornit i na stimulancia, halucinogeny a drogy vyráběné z konopí, jejichž užití/užívání může být doprovázeno projevy až ke klinickému obrazu psychózy (např. halucinace a poruchy myšlení). Tyto symptomy, pervazivně prostupující všemi složkami osobnosti, prokazatelně vyprovokované užitím návykové látky, pak mohou být dlouhodobě přítomny i po odeznění akutní intoxikace. V tomto případě bychom hovořili o reziduálních psychotických poruchách bezpodmínečně vyžadujících intenzivní psychiatrickou léčbou. Reziduální stavy přetrvávající po užití nebo delším užívání návykových látek však představují značně heterogenní skupinu, kam odborná literatura zařazuje i reziduální poruchu osobnosti nebo chování, reziduální poruchy nálad včetně silné deteriorace psychiky a sociálních kontaktů postiženého uživatele. Posouzení jejich vlivu na hodnotící rozlišení (*discretio iudicii*) tak rozhodně nestaví církevní soud do jednoduché situace.

6. Neschopnost převzít podstatné manželské povinnosti (odst. 3 kánonu 1095 CIC 1983)

Kánon 1095 v 3. odst. definuje psychickou nezpůsobilost k uzavření manželství pro neschopnost převzetí podstatných manželských povinností slovy:

„Nezpůsobilí pro uzavření manželství jsou: Kdo z psychických důvodů nejsou schopni převzít podstatné manželské povinnosti (Sunt incapaces matrimonii contrahendi: 3° qui ob causas naturae psychicae obligationes matrimonii essentielles assumere non valent).“¹³⁸

Současný kodex kanonického práva (CIC 1983) znamenal oproti předchozímu kodexu (CIC 1917) významný posun v chápání toho, co bylo výše uvedeno pod pojmem podstatné manželské povinnosti. Došlo zde ke kodifikaci pastoračních snah v této oblasti započatých již Papežem Piem XI. v encyklice o křesťanském manželství „*Casti connubii*“ z 31. 12. 1930¹³⁹ a důsledně zdůrazněných na zasedáních a v dokumentech Druhého vatikánského koncilu¹⁴⁰. Římskokatolická církev dlouhá staletí vycházela z originální koncepce 3 užitků či dober manželství Augustina ze severoafrického Hippa¹⁴¹, který je pro potřeby systematického rozdělení člení na: 1. „*bonum prolis*“, 2. „*bonum fidei*“ a 3. „*bonum sacramenti*“ (viz výše). Tato tři manželská dobra (dobro plození potomstva, věrnosti a nerozlučnosti), chápané spíše v kontextu „*ius in corpus*“ (právo na partnerovo tělo či tělesné soužití), upravoval dostatečně již předchozí kodex (CIC 1917). Termín „*bonum coniugum*“ (dobro manželů) se v dřívějším kodexu nenacházel. Vzájemná pomoc a dobro manželů bylo dříve v manželství chápáno oproti poslání plodit a vychovávat potomstvo jen jako účel druhotný a mnohdy se vzájemná pomoc chápala jen jako něco, co je zaměřeno výlučně na tělesné (uspokojení sexuálních pudů) a hmotné (např. vzájemná finanční podpora) potřeby manželů.¹⁴²¹⁴³

¹³⁸ CIC 1983, k. 1095.

¹³⁹ CC 7–10.

¹⁴⁰ Srov. např. GS 48-50.

¹⁴¹ Blíže např. in AUGUSTIN. De bono coniugali, s. 264–293.

¹⁴² Srov. POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983*, s. 80n.

Kodex z roku 1983 již s tímto čtvrtým, neméně důležitým, dobrem plně počítá a v kánonu 1055 výslovně prohlašuje, že „(...) muž a žena mezi sebou vytvářejí nejnuitrnější společenství celého života, zaměřené svou povahou na prospěch manželů a na zplození a výchovu dětí (...)“ v latinském originále pak, že „(...) vir et mulier inter se totius vitae consortium constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum (...).“¹⁴⁴ Z výše citovaného je tedy zřejmé, že je v novém kodexu již dobro manželů obsahově a podstatně zrovnoprávněno a chápáno jako stejně důležité jako dobro potomstva. Je dokonce uváděno na prvním místě. Vzájemná pomoc, zdůrazněná v manželské smlouvě, je tedy nasměřována na všechny oblasti života člověka, jakožto bytosti Bohem obdařené nesmrtelnou duší a určenou k dosažení věčné spásy. Ideálním stavem je pak vytvoření harmonického soužití (*totius vitae consortium*) pro celý zbytek života, které předpokládá vzájemnou pomoc nejen v potřebách materiálních a fyzických, ale též sociálních, intelektuálních, kulturních a spirituálních, rovněž tak vzájemné pomoci v mravním zdokonalování a osobnostním růstu. Takto chápaná pomoc, vždy doprovázená vzájemnou úctou a láskou, zahrnuje všechny dimenze lidského života. Manželství je pak vedeno všestrannou snahou o dobro partnera, kdy jsou v těžkostech, nemoci nebo ve stáří oba partneři plně rozhodnutí věnovat péči vždy tomu potřebnějšímu z nich.¹⁴⁵ Jen v takovémto láskyplném rodinném prostředí může být následně dosahováno zcela zdravé a všestranně plnohodnotné křesťanské výchovy potomků.

V právní analýze přesného znění kánonu lze rozlišovat neschopnost převzít a neschopnost plnit podstatné manželské povinnosti. Výraz převzít je jednoznačně časově koncentrována na okamžik uzavírání sňatku, zatímco výraz plnit by zahrnoval celou

¹⁴³ V tomto kontextu zřejmě nebude od věci opatrně poukázat na významný vliv individuální osobní biografie samotného Augustina na formulaci této jeho nauky o účelu manželství, která díky jeho obrovské autoritě (která mu vzhledem k zásluhám v jiných oblastech bezpochyby náleží), byla dlouhá staletí považována za jediný správný pohled na tento velmi široký a mnohavrstevnatý fenomén. Sám světec, který ve svém mladém věku jakožto prostopášník a smilník nebyl pravděpodobně nikdy s to naplnit náležitosti plnohodnotného manželského soužití, po svém obrácení těchto svých hříchů velice lituje a velmi se obává o osud a spásu čtenářů svých spisů. Z psychologického hlediska je zde patrná určitá jednostrannost Augustinova vidění manželského soužití, které se (což světec v mládí nezažil a pozdějším vstupem do celibátního způsobu řeholního života nemohl pochopitelně poznat) rozhodně nesestává jen z ukájení sexuálních pudů a následné péče o potomstvo. Přes výše uvedenou kritickou úvahu však nelze celkový názor na Augustinovo promýšlení této otázky jednoduše jednostranně generalizovat. Nelze mu například upřít významnou snahu ospravedlnit tuto instituci v diskusi s bludnými manichejci. Velmi plastický a živý obraz vývoje Augustinova uchopování tohoto fenoménu nabízí např. velký znalec patristických textů P. doc. David Vopřada (blíže viz VOPŘADA, David. Augustinova nauka o manželství. In *Communio*, č. 3/4, r. 14., 2010, s. 89–101.

¹⁴⁴ CIC 1983 k. 1055

¹⁴⁵ Srov. POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983*, s. 81n.

dobu trvání manželství. Daný kánon zde v tomto odstavci explicitně hovoří o neschopnosti převzít podstatné manželské povinnosti, a je tedy proto potřeba posuzovat platnost uzavření manželství vždy právě k okamžiku vyslovení manželského souhlasu. Z kanonickoprávního hlediska se proto pro prohlášení neplatnosti manželství vyžaduje, aby tato neschopnost vzniku manželství časově předcházela.¹⁴⁶ Pozdější nemoc, úraz či choroba, která by plnění podstatných manželských povinností znesnadňovala či zcela úplně vylučovala, pak nebude mít na platnost uzavíraného sňatku žádný vliv.

V rámci odborné diskuze o neschopnosti převzít podstatné manželské závazky se lze v kanonické literatuře setkat se čtyřmi vlastnostmi, resp. druhy, této neschopnosti. Zmíněná neschopnost by pro prohlášení neplatnosti manželství měla být těžká (z pohledu její závažnosti pro budoucí manželský život), předcházející (rozhodující je právě okamžik uzavírání manželství), trvalá (jelikož i manželství je svou povahou svazkem trvalým a celoživotním) a absolutní (generalizovaná ve vztahu ke každému potencionálnímu manželskému partnerovi).¹⁴⁷ Zde je však potřeba podotknout, že v popisu a definicích různých výše uvedených druhů neschopnosti se stále objevuje jistá názorová nejednotnost a to jak u různých kanonistů, tak v rozsudcích Římské Roty.¹⁴⁸

V odborné praxi panuje shoda, že vytvořit kompletní seznam podstatných manželských práv (*iura matrimonialia essentialia*) a povinností (*officia matrimonialia essentialia*) není vůbec tak jednoduché, jak by se na první pohled mohlo zdát.¹⁴⁹ Celou situaci, nelze vydefinovat pouze na základě právních norem, ale je nezbytné pastoračně citlivě přihlídnout ke specifickým kulturně-sociálním podmínkám, které se mohou v různých částech světa dosti odlišovat (jak regionálně, tak samozřejmě v závislosti na sociální skupině). Striktně rigorózně nelze vymezit ani přesnou hranici mezi povinnostmi a právy, jelikož práva jsou současně i povinnostmi. Právu jednoho manžela by měla analogicky odpovídat povinnost toho druhého toto právo uznávat a v manželském svazku dodržovat.¹⁵⁰ Na určitý seznam povinností obecné povahy, které se vztahují na všechny manželské páry, však samozřejmě určitý konsenzus (napříč

¹⁴⁶ Srov. NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na české právo*, s. 110n.

¹⁴⁷ Srov. PAŹDZIOR, Stanisław. *Przyczyny psychiczne niezdolnosci osoby do zawarcia malzenstwa w swietle kan. 1095*, s. 50nn.

¹⁴⁸ Srov. PLAVEC, Miloš. *Neplatnost manželství z důvodu homosexuality ve smyslu kán.1095, n. 3 CIC 1983 a v jurisprudenci Římské Roty*, s. 39.

¹⁴⁹ Srov. např. KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 158 nebo POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983*, s. 80–84.

¹⁵⁰ Srov. POLÁŠEK, František. *Církevní manželství podle kanonického práva*. Praha: Česká katolická Charita, 1990, s. 46.

odbornou kanonickou literaturou) nalézat lze.¹⁵¹ Manželská práva a povinnosti vycházející z kánonů 1055 a 1056 CIC 1983 jsou právo a povinnost vytvoření nejnuitnějšího společenství, zaměření na zplazení a výchovu dětí a ze svátosti logicky vyplývající povinnost věrnosti a nerozlučitelné jednoty manželského páru.¹⁵²

V učebnicích a odborných textech českého kanonického práva je pak např. opakovaně poukazováno na seznam manželských povinností dle významného kanadského teologa a církevního právníka Francise G. Morriseye¹⁵³, který definuje následujících 8 manželských povinností: 1. právo a povinnost konat manželské úkony, 2. trvalost tohoto práva a povinnosti, 3. jejich výlučnost vázaná pouze na manželského partnera, 4. povinnost tyto manželské úkony konat v přiměřené míře a přirozeným způsobem (*mensura normali et modo naturali*), 5. právo a povinnost dát život svému dítěti, 6. právo a povinnost křesťanské morální a duchovní výchovy dětí, 7. právo a povinnost vytvoření interpersonálních vztahů a 8. právo a povinnost vytvářet trvalé a výlučné společenství života.

Základní manželské povinnosti lze tedy nejhruběji rozdělit na dva druhy: 1. prokreativní a 2. personalistické. Je však nezbytné pečlivě rozlišovat mezi tím, co je potřebné k manželství právně platnému a k manželství oboustranně šťastnému a zdařilému. Na tomto místě nelze nezmínit Ježíšův výrok: „*Bud'te tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec (Mt 5,48).*“ Nikdo není s to dostat ideálu a je bohužel i mnoho těch, kteří nejsou a nikdy nebudou schopni plně převzít podstatné manželské povinnosti a uskutečnit zdravý interpersonální vztah. Kněz a autor komplexnějšího pojednání o tomto tématu Petr Klimeš k vysvětlení rozdílu mezi myšlenkovým uchopováním a následnou praktickou realizací používá krásnou a užitečnou metaforu, když píše, že „*něco jiného je dokázat kriticky posoudit a zhodnotit umělecké dílo, a*

¹⁵¹ V českém kulturním kontextu srov. např. KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 158–160 nebo POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983*, s. 80–84, případně též PALLA, Jirí. Manželský souhlas v současném kanonickém právu, s. 103.

¹⁵² Manželská věrnost je pro nás stálou připomínkou nerozlučitelné Boží věrnosti (srov. např. Iz 49) nebo naopak symbolem nevěry a modloslužby (např. Jer 3, Ez 23 nebo Oz 4).

¹⁵³ Obecně přijímaný seznam manželských povinností související s příslušnými kányony 1055 a 1095 CIC 1983 elegantně vysvětluje P. Francis G. Morrisey OMI, Ph.D., JCD. (1936–2020), světově uznávaný profesor kanonického práva na Univerzitě Svatého Pavla v Ottawě, např. in MORRISEY, Francis. G. L'évolution du texte des canons 1055 et 1095. In *Studia Canonica*, č. 1, r. 19, 1985, s. 17–29. Podrobné rozpracování tématu lze pak nalézt též u jeho blízkých spolupracovníků např. in ROBINSON, Geoffrey. *Marriage, Divorce & Nullity: A Guide to the Annulment Process in the Catholic Church*. Ottawa: Liturgical Press, (revised edition) 2000. V české literatuře je pak citován např. in POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983*, s. 80n.

zcela něco jiného je umělecké dílo vytvořit“.¹⁵⁴ V tomto 3. odstavci tedy nejde jen o prosté užití zdravého rozumu ke kritickému hodnotícímu rozlišení, ale o vlastní schopnost manželské povinnosti plně převzít. Tuto skutečnost však z adiktologického hlediska výrazně komplikuje oblast látkových i nelátkových závislostí a problematické výchovné prostředí primární rodiny nupturienta.

6.1 Nezpůsobilost zapříčiněná problematickým výchovným prostředím primární rodiny

Výchova jakožto intencionální a systematické působení na vychovávaného předpokládá, že má vychovatel vědomě na zřeteli určitý výchovný cíl, resp. nový stav duševního vývoje, k němuž chce vychovávaného dovést. K tomu pak po racionální úvaze používá různých postupů či výchovných prostředků. Záměrná výchova je však spíše doménou zkušeného a erudovaného profesionála - učitel ve školském zařízení.¹⁵⁵ Klasický autor a nezpochybnitelná (resp. nikým nezpochybňovaná) autorita české vývojové a pedagogické psychologie prof. Zdeněk Matějček však spíše zdůrazňuje, že „*děti nejvíce vychováváme, a to většinou kupodivu docela dobře, když na to vůbec nemyslíme*“.¹⁵⁶ Upozorňuje tak na fakt, že výchovu, zde především v prostředí primární rodiny, lze chápat v širším smyslu slova, jako každé, a to i bezděčné, působení jednoho člověka na druhého, při němž dochází ke strukturálním změnám jeho osobnosti. Osoba rodiče se tak stává modelem a předmětem samozřejmé nápodoby. Za nemírně důležité je pak v rámci výchovného působení nutné považovat celé sociální, kulturní a ekonomické zázemí daného dítěte a v neposlední řadě též morální zralost a předávaný hodnotový systém jeho rodičů. Velké problémy mohou vznikat tam, kde se rodinný hodnotový systém odlišuje od hodnot většinové populace (např. v rodinách, kde jsou obecné mravní zásady ignorovány či je s nimi jednání rodičů v přímém rozporu).¹⁵⁷ Rodič je pak pro budoucí život dítěte nežádoucím modelem a neposkytuje mu ani základní orientaci a zkušenost se zdravými a dobře fungujícími interpersonálními rodinnými vztahy a chováním.

¹⁵⁴ KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 154.

¹⁵⁵ Srov. LANGMEIER, Josef – KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2000, s. 247n.

¹⁵⁶ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996, s. 8.

¹⁵⁷ Srov. LANGMEIER, Josef – KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*, 248n.

V současné době se u nás i v zahraničí věnuje velká míra pozornosti na děti ohrožené prostředím, především na děti s dysfunkčních rodin, děti týrané a sexuálně zneužívané.¹⁵⁸ Psychologická práce na tomto tématu má u nás velmi dlouhou tradici. První komplexní a nejčastěji citovanou prací je u nás již klasická a léty prověřená publikace *Psychická deprivace v dětství*¹⁵⁹ z roku 1963, která v mnoha revidovaných vydáních tento fenomén podrobně analyzuje a explanatorně rozpracovává. Psychická deprivace je stav, kdy dítě nemá dlouhodobě dostatečnou příležitost k uspokojování některé ze svých základních potřeb. Nejčastěji to bývá potřeba lidsky vřelého stabilního vztahu a potřeba kognitivní stimulace.¹⁶⁰ Velmi rizikové jsou ve vztahu ke vzniku psychické deprivace právě patologické vzorce života a chování rodičů, zvláště pak problémové užívání alkoholu a jiných návykových látek.

O krajně nepříznivém vlivu užívání návykových látek těhotnou matkou, zvláště na kognitivní funkce dosud nenarozeného dítěte, bylo již podrobněji pojednáno výše (viz kap. 4). Zvlášť problematický je pak dlouhodobý vliv užívání návykových látek rodiči dítěte s ohledem na jeho další psychický vývoj a možné výchovné problémy. Je zcela zřejmé, že přetrvávající drogové problémy rodičů se velmi negativně odrazí i v následné nestabilitě péče a špatných podmínkách rodinného soužití. Rodina se, z důvodu problémového chování jejího člena (nezřídka obou rodičů), pochopitelně dostává do stále hlubší sociální izolace a do stále se prohlubujících ekonomických problémů, což může následně vést (či častokrát prokazatelně vede) k narušení vzájemných interpersonálních vztahů. Ochota k řešení problému a nastoupení závislého člena rodinného systému do adiktologické léčby v psychiatrickém zařízení mnohdy zcela chybí nebo je jen velmi omezená (případně bývá jen verbálně proklamovaná jakožto reakce na výčitky okolí atp.).¹⁶¹ Je velice pravděpodobné, že stále narůstající počet dětí matek závislých na návykových látkách zvyšuje ve společnosti nebezpečí, že se

¹⁵⁸ V odborné i obecné veřejnosti je v současnosti značně diskutovaným a akcentovaným tématem tzv. „syndrom CAN“ (z angl. *child abuse and neglect syndrome*), jenž zahrnuje tělesné, duševní nebo sociální postižení dítěte v důsledku dlouhodobého působení problematického výchovného prostředí (včetně rodinného prostředí zasaženého užíváním návykových látek či jinými formami závislostního chování), které dítě všestranně poškozují nejen v přítomnosti, ale prospektivně narušují i jeho další fungování a sociální začlenění do společnosti.

¹⁵⁹ Srov. LANGMEIER, Josef – MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*, 3. vyd. Praha: Avicenum, 1974.

¹⁶⁰ Srov. KREJČÍŘOVÁ, Dana. Psychická deprivace, týrání a zanedbávání dítěte. In ŘÍČAN, Pavel – KREJČÍŘOVÁ, Dana et al. *Dětská klinická psychologie*, 4. přepracované vyd. Praha: Grada Publishing, 2006, s. 287n.

¹⁶¹ V těchto případech samozřejmě vše závisí na množství různých faktorů od samotné ochoty k řešení adiktologického problému ze strany uživatele až po aktivitu příslušného sociálního pracovníka a dalších orgánů státní správy na úseku sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Spolupráce jednotlivých institucí je v tomto případě zcela nezbytná.

problém bude replikovat i v následující generaci a děti závislých rodičů posléze skončí stejným osudem. Sociální prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, hraje ve formaci mladého člověka a uspořádání jeho budoucí rodiny jistě zásadní vliv. Děti z těchto problémových rodin si jistě žádají naší zvýšené pozornosti a pastorační péče ze strany církve, ačkoli budoucí problém s návykovými látkami nelze automaticky předpokládat zcela u všech. Existuje množství důkazů o vysoké míře resilience těchto vpravdě těžce zkoušených dětí, z takto zasaženého prostředí, které svůj handicap zcela zvládly a užívání návykových látek se úspěšně vyhnuly.¹⁶² Závažnost problému je vystupňována také tím, že se nejedná jen o devastaci interpersonálních vztahů, pokojného rodinného prostředí a absenci pozitivních vzorů a autorit, ale o situaci, která rodinu zasahuje významně i ekonomicky. Mnohé rodiny s členy, kteří užívají návykové látky, se velmi často propadají pod hranici chudoby a nezřídka se z těchto důvodů dostávají do konfliktu se zákonem.¹⁶³ Významný vliv na zdárný vývoj osobnosti dítěte má též z psychologického hlediska dlouhodobé odloučení od rodiče z důvodu jeho potrestání nepodmíněným trestem odnětí svobody. Absence rodiče postihuje dítě ve všech jeho sférách a snižuje šanci, že bude v budoucnosti schopno plně převzít všechny podstatné (zde myšleno především personalistické¹⁶⁴) manželské povinnosti.

V přímé souvislosti s tím, v jaké fázi užívání návykových látek se rodič nachází a jaká je jeho sociální situace, samozřejmě souvisejí i jeho přidružené zdravotní problémy. Nejzávažnějšími zdravotní problémy této skupiny lidí mohou zahrnovat především onemocnění virovými hepatitidami či jinými infekčními onemocněními, abscesy či jinými typy zánětlivých onemocnění kůže a žilního systému.¹⁶⁵ Zdravotní komplikace a přidružené infekce hojně doprovázející užívání drog (především intravenózní aplikace velmi často ve zcela hygienicky nepřijatelných podmínkách) nebo

¹⁶² Podrobněji např. in PRESSLOVÁ, Ilona. *Závislé matky s dětmi*. In KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti. Mezioborový přístup 2*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003, s. 244–247.

¹⁶³ Nelze předpokládat, že např. dlouhodobý intravenózní uživatel heroinu, jehož denní náklady spojené s obstaráním drogy přesahují částku několika tisíc korun, bude schopen tyto finanční prostředky získat jiným způsobem než prostitucí či pácháním jiné trestné činnosti.

¹⁶⁴ Ačkoli je v tomto případě akcentován především personalistický cíl manželského života, včetně psychických, sociální a spirituálních potřeb (viz výše), nelze opominout ani povinnosti prokreativní, resp. biologické zákonitosti lidské reprodukce, na které má užívání návykových látek často zcela devastující vliv. Odborná literatura (z mnohých lze poukázat např. na konkrétní kapitoly z lékařské učebnice sexuologie JUSTINOVÁ, Jana. *Vliv psychoaktivních látek na sexualitu*. In WEISS, Petr et al. *Sexuologie*. Praha: Grada Publishing, 2010, s. 625–638.) upozorňuje na negativní dopad užívání návykových látek na kvalitu sexuálního života a reálné riziko vzniku sexuálních dysfunkcí (z mnohých lze jmenovat např. od mírných erektilních dysfunkcí až po celkovou neplodnost způsobenou sníženou kvalitou spermatu u mužů či nízkou sexuální apetenci a anorgasmii u žen).

¹⁶⁵ Srov. MÜLLEROVÁ, Pavlína. *Klienti v konfliktu se zákonem*. In KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti. Mezioborový přístup 2*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003, s. 250.

předávkování toxickou látkou končí nezřídka smrtí. Dítě je tak odkázáno na péči pouze jednoho z rodičů, náhradní rodinnou péči či ústavní výchovu.

6.2 Problematika látkových závislostí

Syndrom závislosti lze definovat¹⁶⁶ jako širokou skupinu fyziologických, behaviorálních (tzn. se vztahem k následnému chování a jednání) a kognitivních (resp. neuropsychologických) projevů, při nichž má užívání nějaké látky, popřípadě skupiny látek, u daného jednotlivce výraznou prioritu před projevy jinými, kterých si například dříve cenil mnohem více. Ústřední a definující charakteristikou syndromu závislosti je často silná až „neodolatelná“ touha užívat návykové psychoaktivní látky. U člověka závislého na droze dochází (a to i po delší době abstinence) k znovuobjevení výše uvedených souborů příznaků mnohem rychleji, než by tomu bylo u člověka, který před tím vůbec závislý nebyl. Diagnózu závislosti na droze, jakožto nozologickou jednotku či psychickou poruchu vyvolanou přímými účinky psychoaktivní látky, stanovuje lékař (obvykle psychiatr) tehdy, pokud se během období posledního uplynulého roku prokazatelně objevily tři a více z následujících fenoménů (resp. jednotlivých průkazů možné závislosti):

1. silná touha, výrazná chuť či pocity puzení užívat danou konkrétní látku (člověk zažívá velmi silné „bažení“ po droze, které provází objektivně měřitelné projevy stresu a frustrace; intenzita takovýchto stavů je odvislá od druhu látky a délce případné abstinence),

2. potíže v kontrole a ovládnutí průběhu užívání dané konkrétní látky a to jak pokud se jedná o počáteční užití (člověk není s to odolat nutkání látku užít), tak i o ukončení nebo množství (člověk např. není schopen zůstat u společensky stále ještě tolerovatelné jedné sklenice vína, ale pokračuje až do stavu silné opilosti),

3. výskyt somatického odvykacího stavu (viz abstinční syndrom výše), jehož subjektivně velmi nepříjemné projevy na psychické prožívání se závislý člověk snaží odstranit nebo alespoň výrazně zmírnit opětovným užitím stejné (případně obdobně působící) látky,

¹⁶⁶ Srov. WHO MKN-10, s. 75.

4. průkaz tolerance a vyžadování stále se navyšujících dávek dané konkrétní látky, aby mohlo být dosaženo efektu, který původně vyvolávalo mnohem menší množství (za příklad může posloužit alkoholik, jehož denní dávka zkonsumovaných alkoholických nápojů by pro „netrénovaného“ člověka bez dlouhodobě budované tolerance znamenala jistě velké zdravotní komplikace s nutností hospitalizace ve zdravotnickém zařízení či přímo smrt),

5. postupné zanedbávání jiných dříve vyhledávaných potěšení nebo zájmů ve prospěch preferované psychoaktivní látky a zvýšené množství času věnované jejímu obstarávání a užívání, případně též času potřebnému k zotavování se z jejích účinků (návyková látka a její užívání si postupně klesí místo stále vzhůru hodnotovým žebříčkem daného závislého člověka¹⁶⁷, který postupně rezignuje na své předchozí koníčky, pracně budovanou dobrou pověst, vzdělání či zaměstnání, rodinu a v terminálních stádiích závislosti dokonce vlastní zdraví),

6. pokračování v užívání psychoaktivní látky i přes jasné důkazy jejích zjevně škodlivých následků, a to jak somatických, psychických i sociálních (poškození jater užíváním alkoholu, stavy pronásledování a děsivé pocity ohrožení při dlouhodobém užívání pervitinu, rozsáhlé zadlužení, rozpad rodiny, výpověď z práce a mnoho dalších velmi závažných skutečností, které však závislý člověk bagatelizuje a všelijak racionalizuje).

Z celku zde uvedeného jasně vyplývá, že závislý člověk věnuje velkou část svého života činností bezprostředně souvisejícím s užíváním látek, které výrazně moderují jeho denní činnost a psychický stav. Nelze tedy předpokládat, že by byl takovýto člověk bez obtíží schopen plnit podstatné manželské povinnosti, o nichž bylo podrobněji pojednáno výše.

Syndrom látkové závislosti může být dále přítomen nejen pro konkrétní specifickou látku (např. alkohol nebo diazepam), či širší skupinu látek s obdobnými účinky (např. opiáty) nebo pro velmi široké, často málo specifikované, množství látek (lze např. pozorovat jedince, kteří cítí silné nutkání experimentovat a užívat pravidelně téměř

¹⁶⁷ Na tomto místě není od věci uvažovat ani o modloslužebné praxi, jelikož závislý člověk v posledku postaví danou konkrétní návykovou látku zcela na první místo všech svých hodnot, kde by v životě křesťana měl vždy neotřesitelně stát samotný živý Bůh (srov. Ex 20,3 a Dt 5,7). Opilci a lidé v moci návykové látky pak oslavují svá božstva básněmi a písněmi (lehce si lze vzpomenout např. na všeobecně známé a zlidovělé písně „*Vinečko bílé*“ či „*Už koluje fůma*“, z mnohých básní pak např. na „*Romanci o Karlu IV.*“ od Jana Nerudy nebo „*Nedělám nic*“ od J. H. Krchovského).

jakékoli dosažitelné drogy).¹⁶⁸ Zlobný závislostní potenciál však nemusí být omezen jen na určitou látku, ale může se týkat celého spektra různých lidských činností a aktivit.

6.3 Problematika nelátkových závislostí

Jakékoli chování, přináší-li člověku nějaké uspokojení, má tendenci být opakováno, čímž se z dlouhodobého hlediska stává zvykem či návykem, a to i tehdy, působí-li danému člověku výraznější potíže v jiných oblastech. Podlehnutí okamžitému impulzu, ztráta sebekontroly a nutkání opakovaně činit objektivně negativní rozhodnutí jsou typickými znaky behaviorálního projevu, který lze nesporně označit za závislostní chování (viz podrobnější kritéria hodnocení výše). V odborné adiktologické literatuře můžeme hojně nalézat popisy tohoto jevu, které se však nevážou na žádnou konkrétní psychoaktivní látku, ale na určitou činnost nebo proces.¹⁶⁹ V tomto kontextu, kdy rozmýšlíme omezení schopnosti převzetí podstatných personálních a prokreativních povinností v rámci manželského svazku, je namístě pohovořit o tomto fenoménu¹⁷⁰ podrobněji.

Závislost lze rozdělit na dva základní druhy i dle nejvýznamnějších abstinčních příznaků, které se dostavují častokrát velmi brzy po odeznění účinků. Jsou jimi a) fyzická či somatická závislost, která se projevuje tak, že jsou lidé závislí na psychoaktivních látkách v důsledku určitých fyziologických procesů, které tyto látky v organismu vyvolávají a b) psychická či behaviorální závislost, kdy člověk vykazuje prvky závislostního chování ve vztahu k určitým specifickým aktivitám. Obě kategorie látkových i nelátkových závislostí však sdílejí obdobné (často zcela shodné) vzorce etiologie (původ či příčina onemocnění), patogeneze (vývoj a průběh chorobných změn), symptomatologie (příznaky a projevy) i případné terapie (odvykací léčby).¹⁷¹ Nelátkové závislosti lze systematicky rozdělit na v současnosti uznávané a medicínsky

¹⁶⁸ Srov. WHO MKN-10, s. 76.

¹⁶⁹ Srov. VACEK, Jaroslav – VONDRÁČKOVÁ, Petra. Závislosti na procesech. In KALINA, Kamil et al. *Klinická Adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 513nn.

¹⁷⁰ Pro popisy fenoménu závislostního chování, které není vázán na konkrétní psychoaktivní substanci či látku, lze nalézt množství významově a obsahově synonymních výrazů jako např. „nelátková závislost“, „procedurální závislost“, „závislosti bez substancí“, „nechemické závislosti“ či „behaviorální závislost“. Vždy se však jedná o projevy, které nutí člověka konat nějakou činnost a zásadně tak omezují jeho svobodu. V těchto případech je pak lepší hovořit o závislosti na určité činnosti, než o závislosti na určité věci (např. z psychologické logiky věci je vhodnější hovořit o závislosti na „sledování televize“ či „závislosti na hraní počítačových her“, než o „závislosti na televizi“ či „závislosti na počítačových hrách“, jelikož se vždy jedná o procedurální záležitost a závislost na této aktivitě, která přináší (alespoň zpočátku) určité uspokojení.

¹⁷¹ Srov. VACEK, Jaroslav – VONDRÁČKOVÁ, Petra. Závislosti na procesech, s. 514.

klasifikované diagnózy a nové (ačkoli značně rozšířené a podrobně klinicky popsané) dosud nezařazené poruchy. 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí¹⁷², podle níž se řídí český zdravotnický systém a všichni naši lékaři, jejichž úkony jsou hrazeny ze zdravotního pojištění, zná vícero různých nozologických jednotek, které by do této kategorie bylo možné začlenit. Jsou jimi např. nutkavé a impulzivní poruchy, kde je zařazen i fenomén patologického hráčství (tzv. gambling), kleptomanie (chorobné kradení), trichotilomanie (vytrhávání si vlasů) a pyromanie (nutkavé zakládání požárů); znaky závislostního potenciálu lze nepochybně vypočítat i u poruch příjmu potravy (mentální anorexie a bulimie), případně též u hypersexuality (jakožto závislosti na inadequatem množství realizace sexuálních aktivit, která je téměř neslučitelná se zdravým partnerským vztahem, založeným na věrnosti a respektování potřeb druhého partnera) nebo u závislé poruchy osobnosti s enormní potřebou péče a řízení ze strany druhých osob. Celé spektrum lidských aktivit však nelze obsáhnout jakkoli sebeobširnějším klasifikačním seznamem či diagnostickým manuálem. Mnohotvárnost lidské činnosti se pak dále prudce rozvíjí a mění v souvislosti s vědeckotechnickým „pokrokem“ a rozvojem našich možností. Následující revize mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-11, plánovaná k implementaci v roce 2022) bude jistě obsahovat i závislosti spojené v současnosti již zcela neodmyslitelným používáním internetu (závislost na hraní počítačových her, konzumace explicitního pornografického materiálu, potřeba setrávat a prezentovat se na sociálních sítích a mnohé další negativní jevy spojené s internetem a globální propojeností a snadnou dostupností téměř jakéhokoli informačního obsahu v telefonním aparátu, který již většina z nás nosí ustavičně při sobě). V téměř nekonečné řadě dalších činností, na kterých si lze při překročení zdravých hranic vybudovat závislost v tomto slova smyslu, je pak bezpochyby jindy tak hodnotná a oceňovaná práce (tzv. workoholismus).

Za nejzávažnější z hlediska schopnosti převzít podstatné manželské, zde především personalistické, povinnosti je možné z výše uvedených považovat především workoholismus, závislost na sledování pornografie a patologické hraní.

Rozšířeným fenoménem současnosti, který má na mnohá manželství přímo devastující vliv, je workoholismus.¹⁷³ Frekventovaný termín workoholismus (neboli

¹⁷² WHO MKN-10 citováno opakovaně výše.

¹⁷³ Blíže např. in ANDREASSEN, Cecilie S. – PALLESEN, Ståle – TORSHEIM, Torbjørn. Workaholism as a Mediator between Work-Related Stressors and Health Outcomes. In *International Journal of Environmental Research and Public Health*, č. 1, r. 15, 2018 nebo HARTMANN, Élodie – MATHIEU,

závislost na práci, někdy též ergomanie) vznikl prostou analogií ze zkušenosti se závislostí na alkoholu z anglických slov „*alcoholism*“ (alkoholismus) a „*work*“ (práce). Z psychologického hlediska se jedná o stav, kdy se práce stává pro závislého člověka dominující aktivitou, ústředním tématem jeho života a zaujímá vrchol jeho hodnotového žebříčku. Rodina, partnerské soužití, ostatní zájmy i odpočinek jdou v tomto okamžiku zcela stranou. Workoholikovi zábava či rekreace nic neříká a např. při nucené dovolené zažívá místo pocitu uvolnění reálné abstinenční příznaky jako jsou nervozita, podrážděnost, stres a potíže se spánkem. Tímto problémem bývají stíženi nezřídka i lidé, kteří prací unikají z náročné a stresující rodinné situace (např. při neshodách s partnerem nebo velmi zatěžující péči o těžce nemocné nebo zdravotně postižené dítě) nebo si pracovním výkonem kompenzují jiné reálné i pouze subjektivně prožívané insuficience. Práce je pro člověka zdrojem obživy, zcela samozřejmou činností a důležitou náplní jeho života, která spoluutváří jeho identitu. Pokud je tedy tvrdě pracující člověk, který zpočátku zcela logicky zažívá úspěch, konfrontován s tímto svým problémem, není výjimkou, že tuto dobře myšlenou radu není s to přijmout či ji považuje přímo za projev nízké závisti. K nápravě ve formě zdravé rekonstrukce životních hodnot dochází až ve stavu úplného fyzického vyčerpání, ztrátě partnera či v důsledku závažného somatického onemocnění.

Velmi závažným problémem globálního celosvětového rozměru, Českou republiku rozhodně nevyjímaje, se v současné informační společnosti stává stále častější a stále více tolerovaná (leckdy až sociálně zcela schvalovaná a normalizovaná) konzumace explicitního pornografického materiálů všeho myslitelné druhu a obsahu. Tématu závislosti na sledování (nejčastěji obrazového materiálu) pornografie a možných rizik, které jsou s ním bezprostředně spojená, je odbornou lékařskou a adiktologickou komunitou, ale i širší veřejností, věnována značná pozornost.¹⁷⁴ Německá katolická publicistka a žena odvážného prorockého hlasu Gabriele Kuby v současnosti čelí silným útokům a nemilosrdné persekuci ze strany (pseudo)liberálních, nátlakových a politicky angažovaných skupin, když si dovoluje napsat a veřejně prohlásit¹⁷⁵, že „*pokud bylo dříve tabu jednání a obrázky, jimiž se dnes mladí i staří*

Cynthia. Liens entre ergomanie, épuisement professionnel et traits de personnalité associés: une synthèse des écrits. In *Santé mentale au Québec*, č. 2, r. 42, 2017, s. 197–218.

¹⁷⁴ Srov. DUFFY, Athena – DAWSON, David L. – DAS NAIR, Roshan. Pornography Addiction in Adults: A Systematic Review of Definitions and Reported Impact. In *The journal of sexual medicine*, č. 5, r. 13, 2016, s. 760–777.

¹⁷⁵ Srov. KUBY, Gabriele. *Globální sexuální revoluce. Ztráta svobody ve jménu svobody*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2014, s. 185nn.

mohou kochat po pár kliknutí myši, stalo se mezitím tabu pojmenovat důsledky konzumace pornografie ničivé pro jednotlivce, manželství a rodinu i pro celou společnost. Do obecného vědomí nesmí proniknout, že pornografie ničí vztahy udržující život a způsobuje závislost v klinickém smyslu." Příznaky závislosti na sledování pornografie jsou pozorovatelné například v neschopnosti těchto aktivit zanechat, nutnosti stále silnějších podnětů a perverznějších obsahů, potřeba navyšování doby strávené na pornostránkách, zanedbávání dalších sociálních a manželských povinností (často paradoxně včetně sexuálních aktivit realizovaných s manželským partnerem). Pornografie zcela odděluje sexualitu od konkrétní lidské osoby a toto odosobnění má za následek, morálně zcela nepřijatelnou, transformaci druhého člověka na objekt získání slasti. Kromě morální devastace a degradace nelze opomenout ani rizika sociální a zdravotní.¹⁷⁶ Dlouhodobá konzumace pornografie může vést k výrazně slabšímu sexuálnímu vzrušení a uspokojení v reálném životě, které může v extrémním případě vést až k impotenci. Dalšími opodstatněnými riziky jsou vznik stavu, kdy manželský partner sledování pornografie vnímá velmi úkorně a považuje ji za nevěru či riziko, že děti naleznou pornografický materiál nebo přistihnou svého rodiče při masturbaci.

V neposlední řadě je důležité zmínit i patologické hraní (též gambling či hráčská porucha), které je charakterizováno jako porucha kontroly problémového hráčského chování (např. sázkové a loterijní hry, hraní „výherních“ automatů či videoloterijních terminálů, návštěvy kasina, kurzové sázení na sportovní utkání apod.) charakterizovaná především vysokou intenzitou hraní (časem stráveným hrou), epizodicky pravidelným charakterem hraní a vysokými finančními částkami vloženými do hraní s následnými negativními dopady jak pro hráče samotné, tak pro jeho bezprostřední okolí. Rodinné a sociální okolí člověka, který propadl patologickému hraní, je často doživotně zatíženo až mnohamilionovými dluhy. Lidé vykazující problémy související s hazardním hraním (velký podíl hazardního hraní se v současnosti přesouvá do prostředí internetu) jsou označováni jako problémoví hráči a lidé s nejvyššími riziky problémů spojených s dlouhodobým pravidelným hraním hazardních her nebo psychiatricky léčení pro patologické hráčství jsou pak také označováni jako patologičtí hráči. Tito lidé v roce 2019 prohráli v hazardních hrách jen na území České republiky celkem 36,3 miliard

¹⁷⁶ Je na pováženou, že moderní a vyspělé státy, které bojují za zdravé životní prostředí, ekologické nakládání s všemožnými přírodninami a snaží se nás ochránit před různými psychotropními látkami i jinými byť jen zdánlivě nebezpečnými toxiny, nedělají nic proti znečištění našich myslí všudypřítomným pornografickým balastem, který nepoškozuje jen tělo, ale celého člověka (včetně jeho nesmrtelné duše) a je nesmírně toxickou zátěží pro celou naši společnost.

korun (tzn. vykázané hrubé příjmy provozovatelů hazardních her a sázek), což je o 5 miliard korun (15,8 %) více než v roce předcházejícím. Na tomto ukazateli tak lze tedy demonstrovat vzrůstající trend tohoto závažného sociálního problému.¹⁷⁷ Nejedná se v žádném případě o problém, který by nebyl z pastoračního hlediska rozhodně hoděn zvláště výrazně zřetele.

6.4 Shrnutí

Vytvoření harmonického celoživotního manželského soužití (*totius vitae consortium*) předpokládá vzájemnou pomoc nejen v potřebách materiálních a fyzických, ale též sociálních, intelektuálních, kulturních a spirituálních, samozřejmě též ve vzájemné pomoci v mravním zdokonalování a osobnostním růstu. V takovéto rodině je pak plně realizována zdravá křesťanská výchova. Velké problémy však mohou vznikat tam, kde se rodinný hodnotový systém odlišuje od zdravých křesťanských hodnot či je sociální, kulturní a ekonomické zázemí poznamenáno závislostí. Rodič je pro budoucí život dítěte nežádoucím modelem a často nedokáže předat ani základní zkušenost se zdravými a dobře fungujícími interpersonálními vztahy a partnerským životem. Dítě je zásadně negativně zasaženo v jádru svého psychického vývoje. Není výjimkou, že se problém následně replikuje i v další generaci a děti závislých rodičů přebírají obdobné behaviorální a sociální vzorce. V případě absence rodiče (např. z důvodu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody nebo úmrtí v důsledku předávkování) je dítě odkázáno na péči pouze jednoho z rodičů, náhradní rodinnou péči nebo ústavní výchovu a zdárný vývoj osobnosti mladého člověka je tak narušen ve všech jeho sférách a dochází ke snížení šancí na neproblematické převzetí všech podstatných povinností vyplývajících z případného manželského slibu. Závislý člověk věnuje většinu svého času činnostem bezprostředně souvisejícím s užíváním návykových látek, které výrazně moderují jeho život i psychiku, a nelze tedy předpokládat, že by byl následně bez obtíží schopen plnit nejen rodičovské, ale i podstatné manželské povinnosti.

Zhoubný závislostní potenciál však není omezen jen na užívání návykových látek, ale může se týkat celého spektra různých lidských činností a aktivit. Každé

¹⁷⁷ Podrobná a přesná epidemiologická data k tomuto neblahému sociálnímu fenoménu a o aktuální situaci týkající se patologického hraní v České republice lze najít v publikaci Národního monitorovacího střediska pro drogy a závislosti MRAVČÍK, Viktor (Ed.). *Výroční zpráva o hazardním hraní v České republice v roce 2019*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2020.

chování, přináší-li člověku nějaké uspokojení, má tendenci být opakováno a může danému člověku způsobovat potíže v jiných důležitých oblastech. Do širšího okruhu závislostního chování můžeme zařadit i nutkavé a impulzivní poruchy jako např. fenomén patologického hráčství (tzv. gambling), kleptomanii (chorobné kradení), trichotilomani (kompulzivního vytrhávání si vlasů), pyromanii (tendenci k zakládání požárů), poruchy příjmu potravy (mentální anorexii a bulimii), případně též hypersexualitu. Za další neméně rizikové adiktologické oblasti lze z hlediska schopnosti převzít podstatné manželské povinnosti bezesporu připočítat i workoholismus (závislost na činnostech souvisejících s výkonem práce), závislost na konzumaci pornografie a excesivní používání internetu (tzn. závislost na hraní počítačových her, potřeba setrávat a prezentovat se na sociálních sítích a mnohé další negativní jevy spojené s virtuální realitou).

7. Kánon 1095 jako žalobní důvod při zkoumání a prohlášení neplatnosti manželství na církevních soudech

V kanonickém procesu není možné hovořit o jakémkoli napětí mezi individuálně-soukromým a veřejně-společenským zájmem, jelikož všichni účastníci posuzované kauzy by měli mít zájem na odhalení objektivní pravdy, která je vždy nadřazena „pravdě“ procesní i formální.¹⁷⁸ Všeobecná povinnost hledat pravdu a žít podle ní je jedním z hlavních principů kanonického práva katolické církve.¹⁷⁹ Křesťané jsou oprávněni domáhat se v souladu s poznanou pravdou svých práv a hájit je u příslušného církevního soudu (což subjektivní prvek procesu). Cílem procesního kanonického práva je pak řešení případné právní kontroverze při zachování spravedlnosti a pokoje (za současné aplikace objektivního práva).¹⁸⁰ Celý soudní tribunál a zejména obhájce svazku (*defensor vinculi*)¹⁸¹ má pak morální povinnost hájit platnost svátosti manželství.

V druhé polovině 20. století kanonická jurisprudencí zaznamenala nebyvalý nárůst sporů o platnost manželství z titulu psychické nezpůsobilosti/neschopnosti. Před rokem 1983 byl na tyto kauzy aplikován především kánon 1081 (CIC 1917), někdy též ve spojení s kánony 1013, 1082 a 1086. V letech bezprostředně následujících po vstupu v účinnost nového církevního kodexu podíl psychických příčin v poměru k ostatním příčinám neplatnosti řešených manželství každoročně významně narůstal.¹⁸² Jelikož nový kánon 1095 s definicí trojího způsobu neschopnosti k manželství kodifikuje zásadu přirozeného práva, nemůže se na něj tedy vztahovat zákaz retroaktivity. Je tedy podle něj oprávněně možné řešit i manželské spory pro psychickou neschopnost i u manželství, která byla uzavřena ještě za platnosti kodexu předchozího.¹⁸³ Ve shodě se statistickými daty Tribunálu římské rotý i českých a moravských církevních soudů lze

¹⁷⁸ Srov. KUBÍKOVÁ, Zuzana. Garance práva na obhajobu ve sporu o veritas matrimonii. In *Revue církevního práva*, č. 74, 2019, s. 57.

¹⁷⁹ Srov. KOLÁŘOVÁ, Marie. Povinnost hledat pravdu a podle ní žít. In *Revue církevního práva*, č. 53, 2012, s. 22.

¹⁸⁰ Srov. KUBÍKOVÁ, Zuzana. Garance práva na obhajobu ve sporu o veritas matrimonii, s. 57n.

¹⁸¹ Obhájce svazku je podle kanonického práva římskokatolické církve zvláštním typem advokáta, který brání manželský svazek při soudním procesu a který je ze svého úřadu povinen předložit a vyložit vše, co může být rozumně uvedeno proti neplatnosti nebo uvolnění svazku (podrobně viz k. 1430–1436 CIC 1983).

¹⁸² Srov. BOTEK, Libor. Psychické příčiny jako důvod neplatnosti manželství u církevního soudu v Olomouci v letech 1983–2013, s. 141–145.

¹⁸³ Srov. KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 146.

spolehlivě konstatovat, že dochází ke stále se zvětšujícímu nárůstu žalob právě z titulu kánonu 1095, resp. jeho 3. odstavce, který definuje psychickou nezpůsobilost k uzavření manželství pro neschopnost převzetí podstatných manželských povinností.¹⁸⁴ V současnosti vnímáme, že instituce manželství zažívá hlubokou krizi nejen v České republice, ale v celé Evropě. V mnohých evropských zemích, které byly v minulosti silně křesťanské, se dnes přijímají civilní zákony, které jsou mnohdy v přímém rozporu s přirozeným právem, o kontradikci s právem kanonickým už ani nemluvě. V minulosti byl v právních předpisech těchto zemí vždy manželský svazek jednoho muže a jedné ženy jasně vydefinovaný a společnost tuto skutečnost hrdě hájila. Manželství se již však mnohde jako jediný zdravý a legitimní model vůbec nechápe.¹⁸⁵ V současné době vstupuje do manželství generace, která často nezná vzorový příklad života v úplné rodině už ani u prarodičů a schází jim přirozená zkušenost s klasickou rolí otce a matky, kteří rodině podle vzoru našeho Pána obětují své osobní pohodlí a zájmy. Křesťanská psychospirituální formace mladých lidí zcela absentuje.¹⁸⁶ Nelze se tedy divit, že je chod církevních tribunálů téměř zahlcen obrovským množstvím žalob na platnost manželství a je smutnou skutečností, že jich většina končí rozsudkem prohlašujícím manželství za neplatné z psychických, velmi často vlastně i z adiktologických, příčin. Nárůst počtu kauz na toto téma však jistě není důsledkem nějakého kanonickoprávního módního trendu a rozsudky prohlašující neplatnost manželství nejsou samozřejmě důsledkem benevolence a neochoty hájit svátost ze strany soudců, ale reálné situace, která aplikaci kánonu 1095 na životní situaci mnohých současných lidí naléhavě vyžaduje.¹⁸⁷

Významní kanonisté na úrovni nejvyšších tribunálů Římské kurie¹⁸⁸ i jednotlivých diecézních soudů¹⁸⁹ se v aplikaci kánonu 1095, jakožto harmonicky sladěné údy jednoho těla, řídí doporučeními nejvyššího pontifika s univerzální jurisdikční pravomocí pro celou Církev. Do interpretace tohoto kánonu proto několikrát významně zasáhl ve

¹⁸⁴ Srov. BOTEK, Libor. Psychické příčiny jako důvod neplatnosti manželství u církevního soudu v Olomouci v letech 1983–2013, s. 146n, příp. též podrobně in MENKE, M. Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus v praxi českých a moravských církevních soudů, s. 27–44.

¹⁸⁵ Srov. POPOVIČ, Jurij. Manželský súhlas a aktuálne výzvy. In *Revue církevního práva*, č. 80, 2020, s. 109.

¹⁸⁶ Srov. BOTEK, Libor. Psychické příčiny jako důvod neplatnosti manželství u církevního soudu v Olomouci v letech 1983–2013, s. 148.

¹⁸⁷ Srov. tamtéž s. 148n.

¹⁸⁸ Srov. BURKE, Raymond Leo. Proces ve věci prohlášení kanonické neplatnosti manželství jako hledání pravdy, s. 154–170.

¹⁸⁹ Srov. BOTEK, Libor. Psychické příčiny jako důvod neplatnosti manželství u církevního soudu v Olomouci v letech 1983–2013, s. 140.

svých alokucích k Římské rotě i svatý Jan Pavel II. V alokuci z roku 1987 upozornil na riziko záměny psychické zralosti, jež je maximem rozvoje člověka jako lidské osoby, se zralostí kanonickou, která je naopak minimálním požadavkem pro platný manželský souhlas.¹⁹⁰ Tuto zásadní myšlenku opakuje a rozvádí i v alokuci z následujícího roku, kdy připomíná, že zatímco pro psychologa či psychiatra je jakákoli forma duševního onemocnění v rozporu s normalitou, tak církevní soud musí zasazovat tuto skutečnost do reálných životních podmínek tohoto - hříchem zasaženého - světa, jehož součástí je i překonávání mnohých psychických a spirituálních obtíží, a to i za cenu odříkání a oběti.¹⁹¹ Vždyť právě mnohý sebezápór je cestou ke svatosti. V další promluvě k tribunálu Římské rotě, tentokrát v roce 1994, varuje proti pokušení používat kanonický soudní proces k dosažení toho, co je možná pragmatickým záměrem žalující strany, ale který lze považovat za „pastorační“ jen ke škodě pravdy a spravedlnosti.¹⁹² Platné svátostné manželství, ačkoli může být hluboce poznamenáno velmi vážnými obtížemi, nemůže být církevním soudem deklarováno neplatným, aniž by se tím spáchalo násilí na pravdě samé. Soudce se tedy musí mít, jak doporučuje kardinál Burke¹⁹³, vždy na pozoru před svody nemístného soucitu, který může zdegenerovat v pouhou sentimentalitu a být pastoračním jen zdánlivě.

Rozsudek církevního soudu ve sporu o platnost manželství vyjadřuje objektivní základ vydaného rozhodnutí a je v něm jasně a srozumitelně vysvětleno, jakou cestou soudce či soudci nabyli na základě kanonického práva a skutkové podstaty věci v dané manželské kauze morální jistoty.¹⁹⁴ Není reálné ani příliš vhodné, aby kodex vyjmenovával všechny jednotlivé psychické příčiny neplatnosti. Všechny tři formy jedné psychické neschopnosti k uzavření manželství jsou velmi často vzájemně provázané, jedna může být předpokladem a příčinou té následující.¹⁹⁵ Pro soudce není ani tak nezbytně nutné, aby byl schopen přesně zařadit konkrétní adiktologický fenomén v rámci lékařských klasifikačních systémů psychických poruch, ale především to, aby

¹⁹⁰ Srov. JAN PAVEL II. *Allocutiones ad Rotae romanae auditores coram admissos*, die 5 februarii 1987, in AAS 79, 1987.

¹⁹¹ Srov. JAN PAVEL II. *Allocutiones ad Rotae romanae auditores coram admissos*, die 25 januarii 1988, in AAS 80, 1988.

¹⁹² Srov. JAN PAVEL II. *Allocutiones ad Rotae romanae auditores coram admissos*, die 28 januarii 1994, in AAS 86, 1994.

¹⁹³ Srov. BURKE, Raymond Leo. Proces ve věci prohlášení kanonické neplatnosti manželství jako hledání pravdy, s. 170.

¹⁹⁴ Srov. tamtéž s. 168.

¹⁹⁵ Tuto velmi důležitou skutečnost je třeba mít na paměti i při čtení tří předchozích kapitol, které představují (především z didakticko-epistemologického hlediska) pouze umělé akademické rozdělení, které komplexita skutečnosti adiktologických poruch svou etiopatogenetickou šíří daného fenoménu dalece překračuje (!).

získal výše uvedenou morální jistotu. Diagnóza poruchy je totiž klinická, nikoli právní kategorie. Úkolem církevního soudu tedy není přesné stanovení diagnózy, ale pečlivé zkoumání a posuzování toho, jaký vliv měla daná porucha na schopnost vytvoření manželského společenství. Výskyt či prokázání adiktologické poruchy ještě není příčinou neplatnosti manželství, ale pouze faktickou okolností, na jejímž základě je posuzováno, zda v době uzavření manželství nedošlo ke skutečnostem jmenovaným v kánonu 1095. Přítomnost adiktologické poruchy tedy ještě neznamená kanonickoprávní konsenzuální manželskou nezpůsobilost. Naopak neschopnost převzít podstatné manželské povinnosti může vyplývat z abnormit, které by úrovně klinické diagnózy dosáhnout ani nemusely, přesto však v adekvátním naplňování daných povinností zjevně zabraňují.¹⁹⁶

Pokud není soudci zkoumající platnost manželství z důvodu žaloby odkazující na možnou vadu souhlasu dle ustanovení kánonu 1095 případ evidentně jasný (např. pokud psychickou nezpůsobilost nedokazuje jiný dokument - lékařská zpráva, zmínka o psychiatrické diagnóze v rozvodovém rozsudku civilního soudu atp.), použije ve věci zpracování posudku soudního znalce.¹⁹⁷ Znalecký posudek předkládající soudci rozšiřující informace, jejichž získání je přímo závislé na erudici, odborné kompetenci a zkušenostech daného soudního znalce, považuje kanonické právo za další z důkazních prostředků. Je však důležité zdůraznit, že „*soudce je znalcem nad znalci*“¹⁹⁸ a jen na něm závisí hodnocení všech důkazů včetně případné psychologické či adiktologické analýzy dané kauzy. Hodnocení důkazů a řešení právních otázek znalci nepřísluší. Soudce by měl kriticky posoudit jak kvalitu předkládaného znaleckého posudku, tak i odbornost a názorové pozice znalce.¹⁹⁹ V rámci jednání církevního soudu nelze v kontextu takto složité problematiky (často úzce provázané s liturgickou a sakramentální

¹⁹⁶ Blíže a podrobněji např. in PALLA, Jiří. Manželský souhlas v současném kanonickém právu, s. 103n nebo KUNČAR, Vojtěch. Emoční nezralost jako příčina nezpůsobilosti pro uzavření manželství, s. 19.

¹⁹⁷ V předešlém kodexu kanonického práva, resp. CIC 1917, přizvání znalce nařizoval „*v záležitostech nedostatku souhlasu pro nepřičetnost*“ k. 1982. Nový kodex, resp. CIC 1983, pak upravuje okolnosti přizvání znalce „*v záležitostech (...) vady souladu pro duševní chorobu*“ v ustanovení k. 1680. K. 1671–1691 již ale v současnosti neplatí, roku 2015 byly novelizovány motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* (viz výše). Totéž však stanovuje doplněný k. 1678 v odst. 3. Nezbytnost přizvání „*jednoho nebo více znalců*“ pak opakuje v čl. 203 i instrukce *Dignitas connubii* (blíže viz PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS. *Dignitas Connubii. Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2005.), což je soubor kanonických předpisů, které musí být dodržovány při projednávání neplatnosti manželství u diecézních a interdiecézních církevních soudů církve latinského obřadu vydaný Papežskou radou pro výklad legislativních textů v roce 2005 (blíže viz např. KAŠNÝ, Jiří. *Dignitas connubii – instrukce k vyhlášení neplatnosti manželství*. *Revue církevního práva*. Praha, č. 30, 2005.).

¹⁹⁸ KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 96.

¹⁹⁹ Srov. KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 162.

praxí) považovat za dostačující, aby soudně-znalecké posouzení zpracovával libovolně jakýkoli psychiatr či psycholog. Je nanejvýš vhodné, aby byl v rámci řešení manželských kauz přizván znalec, který disponuje nejen odbornými kvalitami a psychoterapeutickými a psychodiagnostickými zkušenostmi, ale aby měl minimálně základní teologické, ideálně však kanonickoprávní vzdělání. Z hlediska hodnotového ukotvení se z logiky věci jeví jako téměř samozřejmá příslušnost ke katolické církvi. Tento pak navíc mnohem lépe chápe i důvody velkého množství věřících, kteří se na církevní soud obrací s žádostí o vyřešení své vpravdě nelehké situace, obvykle právě z důvodu touhy po obnovení plné účasti na životě církve a svátostné praxe. Věřící znalec, který svou činnost chápe jako službu Božimu lidu a prostřednictvím svých bližních i samotnému Pánu, též mnohem lépe porozumí v současné době velmi omezeným finančním prostředkům, které může církevní soud vynaložit na zpracování znaleckého posudku a častokrát vykoná tuto svou práci z křesťanské lásky a s vděčností za důvěru v jeho odborné kompetence bez požadavku jakékoli materiální náhrady.

Oficiál metropolitního soudu hartfordské arcidiecéze prof. Lawrence G. Wrenn vyjmenovává následující čtyři hlavní oblasti zájmu soudního znalce, který má zajistit stanovisko k platnosti či případné neplatnosti manželství z psychických příčin: a) míra a závažnost konkrétního psychického nedostatku, b) potvrzení/vyvrácení výskytu této psychické abnormality před uzavřením manželství, c) negativní ovlivnění psychického stavu v průběhu uzavírání manželství a následná trvalost tohoto deficitu a d) relativita této psychické poruchy či abnormality ke konkrétnímu partnerovi a manželskému vztahu.²⁰⁰ Jak bylo uvedeno v předchozích kapitolách, v psychických dopadech způsobených užíváním návykových látek nalézáme obrovské rozdíly, které jsou odvislé od druhu, množství i způsobu aplikace té či oné drogy. Podstatný je i stupeň závislosti a individuální psychologické a fyziologické charakteristiky každého jednotlivého člověka. Generalizující výpovědi jsou v oblasti adiktologie značně problematické a mohou vést soudce, v tom nejhorším případě, i k nesprávnému výroku. Proto nestačí pouze dokázat existenci poruchy, ale především to, jakým způsobem tato adiktologická porucha ovlivnila psychickou způsobilost k uzavření manželství. Jiří Palla²⁰¹ se pokouší navrhnout šest postupně aplikovaných pravidel, či kroků, kterým by měl soud při zvažování výše uvedeného věnovat pozornost. Jsou jimi: a) pozornost věnovaná

²⁰⁰ Srov. WRENN, Lawrence G. *Annulments*, 4th edition. Washington: Canon Law Society of America, 1983.

²⁰¹ Srov. PALLA, Jiří. Manželský souhlas v současném kanonickém právu, s. 100.

přesnému určení poruchy, respektive pochopení její etiopatogeneze (tzn. porozumění podstatě, způsobu vzniku, vývoji a následkům), což je především úlohou soudního znalce, b) předpoklad, že pokud se již porucha zjevně a intenzivně manifestovala před vstupem do manželství, existovala i v průběhu jeho uzavírání, c) obdobný předpoklad s tím, že bylo možné poruchu pozorovat bezprostředně po uzavření manželství, d) předpoklad, že pokud se porucha projevila až po delším období společného soužití, není vždy nutné očekávat, že ovlivnila psychické schopnosti k jeho platnému uzavření, e) v případě těžkých duševních onemocnění (např. těžká mentální retardace, demence, poruchy osobnosti nebo schizofrenie) lze vyloučit eventualitu tzv. „světlého okamžiku“ (*intervallum lucidum*) a f) důraz na to, že mnohé z psychických onemocnění (a analogicky adiktologických poruch) se v průběhu času neprojevují vždy ve stejné intenzitě a stejným způsobem. Pozornost by tedy neměla být upřena pouze k jednotlivým izolovaným činům dané posuzované osoby, jako spíše k celému komplexnímu souboru jejího chování a vnějších projevů. Komentáře²⁰² poskytující výklad tohoto kánonu předkládají doporučení, aby se k přesvědčivému důkazu neschopnosti dospívalo v rámci trojstupňového šetření, které začíná rekonstrukcí faktů vztahující se k subjektu a jeho rozhodnutí vstoupit do manželství (tzn. v našem případě velmi pečlivá osobní, rodinná a sociální anamnéza), pokračuje rekonstrukcí eventuální klinické minulosti (tzn. podrobná psychiatrická, farmakologická a adiktologická anamnéza) a završuje se pochopením všech psychických limitů a omezení (tzn. odborné a profesionálně provedené psychologické či psychiatrické posouzení). Pro získání morální jistoty o dané kauze je tedy velmi vhodné, aby bylo dosaženo získání souhlasu s nahlédnutím do zdravotnické dokumentace a v ideálním případě pak souhlas k realizaci psychologického či psychiatrického vyšetření, což však v praxi může narazit na nezájem zvláště u strany, která žalobu nepodává (a jejíž spolupráce, ochota a snaha spolupodílet se na hledání pravdy je v této věci často velmi omezená). Z tohoto důvodu jsou někteří kanonisté²⁰³ přesvědčeni, že předložení již existující zdravotnické dokumentace včetně lékařských zpráv, může za určitých okolností znalecký posudek nahradit. Za nanejvýš vhodné se však jeví, aby vhodnou interpretaci a bližší vysvětlení obsahu těchto materiálů soudu opět poskytoval soudní znalec, který má v dané problematice odbornou zkušenost.

²⁰² Srov. např. BEAL, John P. – CORIDEN, James A. – GREEN, Thomas J. *New commentary on the Code of Canon Law*. New York: Paulist Press, 2000 či CORIDEN, James A. – GREEN, Thomas J. – HEINTSCHEL, Donald E. *The Code of Canon Law a text and Commentary* (cit. výše).

²⁰³ Srov. BOTEK, Libor. *Praktické otázky aplikace motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, s. 59.

Dalšími oblastmi, kde může soud využít odbornosti znalce, je hodnocení výpovědí jednotlivých účastníků řízení a to jak z hlediska posouzení jejich způsobilosti k právnímu jednání, tak z hlediska posouzení jejich relevance a věrohodnosti. Výpovědi klíčových svědků a zúčastněných stran jsou v řízeních před církevním soudem obvykle hlavním důkazním prostředkem, a pokud jsou podpořeny a potvrzeny dalšími prvky, je možné jim přiznat dokonce účinnost plného důkazu. Vedení výslechu a zjišťování důležitých informací od jednotlivých stran a svědků klade tedy na osobu vyslyšajícího určité obecně lidské i specificky odborné nároky. Je třeba se vyvarovat chyb, které by mohly výpověď nežádoucím způsobem ovlivnit. Důležitým instrumentem pro posouzení pravdivosti²⁰⁴ výpovědi je profesionální a odborné zjišťování její věrohodnosti. Věrohodnost, jakožto psychologický termín, označuje skutečnost, zda lze výpovědi věřit, resp. že vypovídající osoba popisuje události tak, jak je prožila a jak si je byla schopna zapamatovat. Úkolem soudního znalce pak může být rozlišení mezi skutečnostmi, které osoba sama zažila a považuje je za pravdivé, od skutečností, které představují (bezděčně i závěrně) produkt pozdější interpretace či fabulace. Toto je pak obzvláště důležité, pokud proti sobě stojí dvě různé či dokonce zcela protichůdné výpovědi. V rámci posuzování věrohodnosti rozlišuje forenzní psychologie věrohodnost obecnou, která se týká vypovídající osoby a věrohodnost specifickou, která se vztahuje na konkrétní výpověď. Není vyloučeno, že osoba obecně nevěrohodná, například problémový uživatel návykových látek, může ve specifické věci odpovídat pravdivě a naopak mnohým velmi obecně věrohodným osobám bude velmi zatěžko přiznat své poklesky zejména v citlivých a intimních věcech jako jsou závislosti nebo sexuální chování z obavy z veřejné ztráty roky pracně budované reputace.²⁰⁵ Znalec z oboru psychologie se zkušeností s řešením problémů v interpersonálních vztazích je navíc k velkému prospěchu přesnosti soudního rozhodnutí s to rozlišit a posoudit takové adiktologické fenomény, jakými jsou například užívání návykových látek (v takové míře, která nenaplnuje podmínky k prohlášení neplatnosti) v důsledku neurotických a psychastenických osobnostních dispozic (které již důvodem k deklaraci neplatnosti

²⁰⁴ Pravdivost, resp. shoda s objektivní realitou, je specificky právní kategorie, kterou však lze vinou mnohých psychologických determinant (omezená schopnost vybavení z paměti, katatymní zkreslení aktuálními emocemi atp.) získat jen velice obtížně. Věrohodná výpověď je pak pravdivá v tom smyslu, že pravdivě odráží prožitou zkušenost pohledem osoby, která k dané věci vypovídá.

²⁰⁵ Blíže a podrobněji k tomuto tématu např. ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 360–374 nebo ŠRUTOVÁ, Ludmila. Psychologická znalecká činnost. In PAVLOVSKÝ, Pavel et al. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2012, s. 222–226, v kanonickoprávním kontextu pak VINTROVÁ, Martina. Partnerské násilí a neplatnost kanonického manželství. In *Revue církevního práva*, č. 72, 2018, s. 71n.

budou) nebo případy, kdy se k užívání návykových látek (nejčastěji tlumivých léků a alkoholu) uchylují například oběti dlouhodobého domácího násilí. Osvětlení kauzálních příčin takovéto situace by pak sice nemělo vliv na výsledné prohlášení neplatnosti, ale může ovlivnit rozhodnutí soudu prospektivně ve vztahu k dalšímu uzavíranému manželství jedné ze stran sporu.

Závěr

„Nikdo není povinen nechat si ubližovat. Snášet zlé s někým neznamena snášet všechno zlé od někoho.“²⁰⁶ Ačkoli nesprávné chápání manželského slibu, nedokonalé pochopení Kristova kříže, nízká schopnost rozlišování, malá tolerance křesťanských komunit a zneužívání izolovaných biblických perikop vede nezdárka i k mnohaletému bolestnému setrvávání v nebezpečí a v hrůzostrašných vztahových podmínkách, církev ani kanonické právo toto od nikoho nevyžaduje. Někdy je dokonce „*morálně nutné, když jde o to uchránit slabšího partnera nebo malé děti před velmi těžkými zraněními, které může způsobit zpučnost a násilí, ponižování a vydírání, znevažování a lhostejnost*“, takovýto vztah včas opustit.²⁰⁷ Kodex kanonického práva si člověka se všemi jeho slabostmi nikterak zbytečně neidealizuje a s touto eventualitou samozřejmě počítá, když stanovuje, že „*jestliže některý z manželů uvádí druhého do nebezpečí pro duši nebo pro tělo nebo pro děti, anebo jinak činí společný život velmi tvrdým, poskytuje tím druhému manželovi zákonný důvod k odchodu na základě rozhodnutí místního ordináře; jestliže je nebezpečí z prodlení i na základě vlastního rozhodnutí.*“²⁰⁸ Platné a dokonané svátostné manželství však nemůže být rozloučeno žádnou lidskou mocí a z žádného důvodu vyjma smrti jednoho z manželů. Pokud se nejedná o svátostné manželství, ale jen o manželství platné a dokonané, je možné jej zrušit dle privilegia zrušení manželství *in favorem fidei*.²⁰⁹ Manželství v církvi vždy požívalo a stále požívá přízně práva (*gaudet favore iuris!*) a je zcela nezbytné je považovat za platné, dokud by se případně věrohodně neprokázal opak.²¹⁰ Je však na místě podotknout, že pokud se v manželství vyskytují jevy, které byly jmenovány výše (násilí, ponižování, vydírání, znevažování, lhostejnost etc.) či pokud setrvale nedochází k naplňování podstatných povinností vyplývajících z manželské smlouvy, lze oprávněně uvažovat o platnosti uzavřeného manželství. Nezbyvá tedy než vložit svou naději v moudrost a ve schopnost spravedlivě rozlišovat jednotlivých církevních soudců a být si jistý, že i v situacích lidsky neřešitelných má Bůh svůj plán. S plnou důvěrou v Mariina slova ze svatby v Káně pak chtějme učinit „*cokoli*“ nám „*nařídí (srov. Jan 2,5)*“ náš Mistr a Pán Ježíš Kristus.

²⁰⁶ VINTROVÁ, Martina. Partnerské násilí a neplatnost kanonického manželství, s. 68.

²⁰⁷ Srov. AL 241.

²⁰⁸ Srov. CIC 1983, k. 1153; v předchozím kodexu CIC 1917 lze obdobné ustanovení nalézt např. v k. 1131 a o téže situaci hovoří i čl. 1649 současného Katechismu katolické církve.

²⁰⁹ Např. privilegium Paulinum, privilegium zajetí, privilegium výběru manželky či tzv. privilegium Petrinum.

²¹⁰ Srov. KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*, s. 27.

Seznam literatury

Prameny ²¹¹

AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION. *Diagnostický a statistický manuál duševních poruch (DSM – 5)*. Praha: Hogrefe – Testcentrum, 2015.

BENEDIKT XVI. *Deus caritas est*. Encyklika nejvyššího pontifika Benedikta XVI. Praha: Paulínky a ČBK, 2006.

Code of Canons of the Eastern Churches: Latin-English (English and Latin Edition). Washington: The Canon Law Society of America, 2001.

Codex iuris canonici (CIC 1917). [2020-10-27].
<<http://www.internetsv.info/Text/CIC1917.pdf>>.

Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

FRANTIŠEK, (PLHOŇ, Jiří, ČERNUŠKA, Pavel.) *Apoštolské listy papeže Františka - Mitis iudex dominus Iesus a Mitis et misericors Iesus*. Brno: Akademie kanonického práva, 2015.

FRANTIŠEK. *Amoris laetitia. Radost z lásky*. Postsynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině. Praha: Nakladatelství Paulínky, 2016.

JAN PAVEL II. *Allocutiones ad Rotae romanae auditores coram admissos*, die 5 februarii 1987, in AAS 79, 1987.

JAN PAVEL II. *Allocutiones ad Rotae romanae auditores coram admissos*, die 25 januarii 1988, in AAS 80, 1988.

JAN PAVEL II. *Familiaris consortio*. Apoštolská adhortace Jana Pavla II. o úkolech křesťanské rodiny v současném světě. Praha: Zvon, 1992.

JAN PAVEL II. *Allocutiones ad Rotae romanae auditores coram admissos*, die 28 januarii 1994, in AAS 86, 1994.

²¹¹ Písmo svaté citováno dle *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Podle ekumen. vyd. z r. 1985. Praha: Česká biblická společnost, 1991; řecky pak dle *Novum Testamentum Graece et Latinae* (Nestle-Aland, 28. rev. Auflage). Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012.

Katechismus katolické církve. Praha: Zvon, 1995.

Kodex kanonického práva (CIC 1983). Praha: Zvon, 1994.

PIUS XI. *Casti connubii*. Encyklika papeže Pia XI. o křesťanském manželství z 31. 12. 1930. Praha: Dědictví Svatováclavské, 2016.

TRETERA, Jiří Rajmund – HORÁK, Záboj. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, 2011.

WORLD HEALTH ORGANIZATION. *Mezinárodní klasifikace nemocí – 10. revize. Duševní poruchy a poruchy chování. Popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka*. Praha: Psychiatrické centrum, 1992.

Zákon č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník*, v platném znění.

Literatura

ABEL, Ernest L. – SOKOL, Robert J. Incidence of fetal alcohol syndrome and economic impact of FAS-related anomalies: Drug alcohol syndrome and economic impact of FAS-related anomalies. In *Drug and Alcohol Dependency*, r. 19, č. 1, 1987.

ANDREASSEN, Cecilie S. – PALLESEN, Ståle – TORSHEIM, Torbjørn. Workaholism as a Mediator between Work-Related Stressors and Health Outcomes. In *International Journal of Environmental Research and Public Health*, č. 1, r. 15, 2018.

AUGUSTIN. De bono coniugali. In HOŠEK, Radislav (Ed.). *Aurelius Augustinus: Říman, člověk, světec*. Praha: Vyšehrad, 2000.

BEAL, John P. – CORIDEN, James A. – GREEN, Thomas J. *New commentary on the Code of Canon Law*. New York: Paulist Press, 2000.

BOTEK, Libor. Psychické příčiny jako důvod neplatnosti manželství u církevního soudu v Olomouci v letech 1983–2013. In *Studia theologica*, r. 18, č. 1, 2016.

BOTEK, Libor. Praktické otázky aplikace motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus. In *Revue církevního práva*, č. 67, 2017.

BOTEK, Libor. Dobro manželů v Amoris laetitia. In *Revue církevního práva*, č. 75, 2019.

BOUČEK, Jaroslav et al. *Obecná psychiatrie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003.

BOUČEK, Jaroslav et al. *Speciální psychiatrie*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006.

BURKE, Raymond Leo. Proces ve věci prohlášení kanonické neplatnosti manželství jako hledání pravdy. In DORADO, Robert (Ed.). *Setrvat v pravdě Kristově. Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2015.

CORIDEN, James A. – GREEN, Thomas J. – HEINTSCHEL, Donald E. (Eds.). *The Code of Canon Law: A Text and Commentary*. New York: The Canon Law Society of America, 1985.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.

DROGOWSKI, Marian. Incapacity to undertaking the essential marital duties due to causes of psychic nature. The forensic-psychiatric point of view. In *Psychiatria Polska*, r. 44, č. 4, 2010.

DROGOWSKI, Marian. The evolution of canons law code and the mental nature reasons of marital incapacity during the last 25 year. In *Psychiatria Polska*, r. 44, č. 4, 2010.

DUFFY, Athena – DAWSON, David L. – DAS NAIR, Roshan. Pornography Addiction in Adults: A Systematic Review of Definitions and Reported Impact. In *The journal of sexual medicine*, č. 5, r. 13, 2016.

EKBLAD, Mikael – GISSLER, Mika – LEHTONEN, Liisa – KORKEILA, Jyrki. Prenatal smoking exposure and the risk on psychiatric morbidity into young adulthood. *Archives of General Psychiatry*, r. 67, č. 8, 2010.

FRANTIŠEK. *Drugs a 'new form of slavery', Pope Francis says (25.11.2016)* [2020-08-06]. <<https://www.catholicnewsagency.com/news/drugs-a-new-form-of-slavery-pope-francis-says-87678>>.

HARTMANN, Élodie – MATHIEU, Cynthia. Liens entre ergomanie, épuisement professionnel et traits de personnalité associés: une synthèse des écrits. In *Santé mentale au Québec*, č. 2, r. 42, 2017.

HAUSNER, Milan - SEGAL, Erna. LSD. Výzkum a klinická praxe za železnou oponou. Praha: Triton, 2016.

HAVENS, Jennifer R. – SIMMONS, Leigh A. – SHANNON, Lisa M. – HANSEN, Wendy F. Factors associated with substance use during pregnancy: Results from a national sample. *Drug and alcohol dependence*, r. 99, č. 1, 2008.

HORÁČEK, Jiří. Užívání konopných drog a problematika psychotických stavů a schizofrenie. In MIOVSKÝ, Michal. *Konopí a konopné drogy. Adiktologické kompendium*. Praha: Grada Publishing, 2008.

HRDINA, Antonín Ignác. *Kanonické právo*. Praha: Eurolex Bohemia s. r. o., 2002.

JEŘÁBEK, Petr. Psychopatologie závislosti. In KALINA, Kamil et al. *Klinická Adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015.

JIRÁK, Roman. Demence a jiné poruchy kognitivních funkcí. In RABOCH, Jiří – PAVLOVSKÝ, Pavel et al. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum, 2012.

JUSTINOVÁ, Jana. Vliv psychoaktivních látek na sexualitu. In WEISS, Petr et al. *Sexuologie*. Praha: Grada Publishing, 2010.

KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti. Mezioborový přístup 1*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003.

KALINA, Kamil et al. *Klinická Adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015.

KAŠNÝ, Jiří. *Dignitas connubii – instrukce k vyhlášení neplatnosti manželství*. *Revue církevního práva*. Praha, č. 30, 2005.

KAŠNÝ, Jiří. *Manželství v západní tradici. Soubor kanonických studií*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006.

KLIMEŠ, Jeroným. *Křesťanství, vztahy a sex. Na útěku od sebe k tobě a od tebe k sobě*. Praha: Novela Bohemica, 2016.

KLIMEŠ, Petr. *Psychické příčiny neplatnosti manželství*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 2004.

KOLÁŘOVÁ, Marie. Povinnost hledat pravdu a podle ní žít. In *Revue církevního práva*, č. 53, 2012.

KREJČÍŘOVÁ, Dana. Psychická deprivace, týrání a zanedbávání dítěte. In ŘÍČAN, Pavel – KREJČÍŘOVÁ, Dana et al. *Dětská klinická psychologie*, 4. přepracované vyd. Praha: Grada Publishing, 2006.

- KUBÍKOVÁ, Zuzana. Garance práva na obhajobu ve sporu o veritas matrimonii. In *Revue církevního práva*, č. 74, 2019.
- KUBY, Gabriele. *Globální sexuální revoluce. Ztráta svobody ve jménu svobody*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2014.
- KUNČAR, Vojtěch. Emoční nezralost jako příčina nezpůsobilosti pro uzavření manželství. In *Revue církevního práva*, č. 48, 2011.
- LANGMEIER, Josef – MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*, 3. vyd. Praha: Avicenum, 1974.
- LANGMEIER, Josef – KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2000.
- LEIFER, Gloria. *Úvod do porodnického a pediatrického ošetrovatelství*. Praha: Grada Publishing, 2004.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 1996.
- MENCLOVÁ, Martina. *Neplatnost manželství a způsoby jeho zplatnění podle CIC 1983. (nepublikovaná diplomová práce)*. Praha: KTF UK v Praze, 2015.
- MENKE, Monika. Motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus v praxi českých a moravských církevních soudů. In *Revue církevního práva*, č. 69, 2017.
- MICHALCOVÁ, Jana – FEYREISL, Jaroslav. Kouření a reprodukce. In KRÁLÍKOVÁ, Eva et al. *Závislost na tabáku, epidemiologie, prevence a léčba*. Břeclav: Adamira, 2013.
- MINAŘÍK, Jakub. Stimulancia. In KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti. Mezioborový přístup I*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003.
- MIOVSKÁ, Lenka – MIOVSKÝ, Michal – ŠULCOVÁ, Alexandra. Vliv užívání konopných drog na kognitivní funkce. In MIOVSKÝ, Michal et al. *Konopí a konopné drogy. Adiktologické kompendium*. Praha: Grada Publishing, 2008.
- MIOVSKÝ, Michal. *LSD a jiné halucinogeny*. Boskovice: Albert, 1996.
- MIOVSKÝ, Michal. *Konopí a konopné drogy. Adiktologické kompendium*. Praha: Grada Publishing, 2008.
- MORRISEY, Francis. G. L'évolution du texte des canons 1055 et 1095. In *Studia Canonica*, č. 1, r. 19, 1985.

MRAVČÍK, Viktor (Ed.). *Výroční zpráva o hazardním hraní v České republice v roce 2019*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2020.

MÜLLER, Gerhard Ludwig. Svědectví o síle milosti: Nerozlučitelnost manželství a diskuse o civilně znovusezdaných a svátostech. In DORADO, Robert (Ed.). *Setrvat v pravdě Kristově. Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2015.

MÜLLER, Gerhard Ludwig. *Dogmatika pro studium a pastorači*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010.

MÜLLEROVÁ, Pavlína. Klienti v konfliktu se zákonem. In KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti. Mezioborový přístup 2*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003.

NĚMEC, Damián. *Manželské právo katolické církve s ohledem na české právo*. Praha/Kostelní Vydří: Krystal OP/Karmelitánské nakladatelství, 2006.

NEŠPOR, Karel. Návykové nemoci. In HÖSCHL, Cyril – LIBIGER, Jan – ŠVESTKA, Jaromír (Eds.). *Psychiatrie*. Praha: Tigis, 2002.

OPATRNÝ, Aleš. *Příprava na manželství*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2018.

OPATRNÝ, Aleš. *O nesnázích v manželství. Jak je včas rozpoznat a hledat cestu dál*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2019.

PÁLENÍČEK, Tomáš. Taneční drogy. *Zaostřeno na drogy*, r. 8. č. 4, 2010.

PALLA, Jiří. Manželský souhlas v současném kanonickém právu. In *Revue církevního práva*, č. 13, 1999.

PAŹDZIOR, Stanisław. *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095*. Lublin: KUL, 1999.

PLAVEC, Miloš. *Neplatnost manželství z důvodu homosexuality ve smyslu kán. 1095, n. 3 CIC 1983 a v jurisprudenci Římské Roty* (nepublikovaná disertační práce). Olomouc: CMTF UP, 2003.

POLÁŠEK, František. *Církevní manželství podle kanonického práva*. Praha: Česká katolická Charita, 1990.

POLÁŠEK, František. *Discretio iudicii nutné k platnému manželskému souhlasu v kodexech církevního práva z roku 1917 a 1983*. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1995.

PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS. *Dignitas Connubii. Instructio servanda a tribunalis dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2005.

POPOV, Petr. Návykové nemoci. In RABOCH, Jiří – PAVLOVSKÝ, Pavel et al. *Psychiatrie*. Praha: Karolinum, 2012.

POPOVIČ, Jurij. Manželský súhlas a aktuálne výzvy. In *Revue církevního práva*, č. 80, 2020.

POSPÍŠIL, Ctirad Václav. *Jako v nebi, tak i na zemi*. Praha/Kostelní Vydří: Krystal OP/Karmelitánské nakladatelství, 2007.

PRESSLOVÁ, Ilona. Závislé matky s dětmi. In KALINA, Kamil. *Drogy a drogové závislosti. Mezioborový přístup 2*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003.

PŘIBYL, Stanislav. *Církevněprávní studie*. Chomutov: Nakladatelství L. Marek, 2012.

PŘIBYL, Stanislav. Pavlova nauka o manželství v prvním listu Korint'ánům. In *Revue církevního práva*, č. 71, 2018.

ROBINSON, Geoffrey. *Marriage, Divorce & Nullity: A Guide to the Annulment Process in the Catholic Church*. Ottawa: Liturgical Press, (revised edition) 2000.

SEVERINO, Sally K. – MCNUTT, Edith R. The psychiatrist as expert witness: the Roman Catholic church marriage tribunal. *Journal of Psychiatry & Law*, r. 12, č. 1, 1984.

SKOBLÍK, Jiří. *Přehled křesťanské etiky*. Praha: Karolinum, 1997.

SLAVÍK, Michael. *Manželství – od snů k realitě: Teologicko – právní analýza některých přístupů k uzavírání manželství*. Praha: Pastorační středisko, 1998.

SZABO, Miloš. *Manželství, to je také slib*. Brno: Cesta, 2014.

SZABO, Miloš. Pojem a chápání nerozlučitelnosti manželství v západním a východním křesťanství. In *Teologické texty*, č. 1, 2014.

ŠRUTOVÁ, Ludmila. Psychologická znalecká činnost. In PAVLOVSKÝ, Pavel et al. *Soudní psychiatrie a psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2012.

TRETERA, Jiří Rajmund. *Církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1993.

TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997.

VACEK, Jaroslav. Behaviorální projevy akutní intoxikace. In MIOVSKÝ, Michal et al. *Konopí a konopné drogy. Adiktologické kompendium*, 2008.

VACEK, Jaroslav – VONDRÁČKOVÁ, Petra. Závislosti na procesech. In KALINA, Kamil et al. *Klinická Adiktologie*. Praha: Grada Publishing, 2015.

VINTROVÁ, Martina. Partnerské násilí a neplatnost kanonického manželství. In *Revue církevního práva*, č. 72, 2018.

VOPŘADA, David. Augustinova nauka o manželství. In *Communio*, č. 3/4, r. 14., 2010.

WRENN, Lawrence G. *Annulments*, 4th edition. Washington: Canon Law Society of America, 1983.

YOUNG, John L. – GRIFFITH, Ezra E. H. Understanding due discretion of judgment in Catholic marriage courts. In *The Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, r. 19, č. 2, 1991.

Seznam zkratk ²¹²

- AL – postsynodální apoštolská exhortace o lásce v rodině *Amoris laetitia*
CAN – (syndrom) týraného a zanedbávaného dítěte (*child abuse and neglect*)
CC – encyklika o křesťanském manželství *Casti connubii*
CCEO – Kodex kánonů východních církví (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*)
CIC – Kodex kanonického práva (*Codex iuris canonici*)
CNS – centrální nervová soustava
CT – výpočetní tomografie (*computed tomography*)
DCE – encyklika o křesťanské lásce *Deus caritas est*
FAS – fetální alkoholový syndrom
GS – pastorální konstituce Druhého vatikánského koncilu o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*
IQ – inteligenční kvocient (*intelligence quotient*)
k. – kánon
kap. – kapitola
KKC – Katechismus katolické církve
LG – dogmatická konstituce Druhého vatikánského koncilu o církvi *Lumen gentium*
LSD – diethylamid kyseliny lysergové (*Lysergsäure-diethylamid*)
MKN-10 (-11) – 10. (11.) revize Mezinárodní klasifikace nemocí
MR – magnetická rezonance
odst. – odstavec
OSPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí
PET – pozitronová emisní tomografie
podkap. – podkapitola
s. – strana
SC – konstituce Druhého vatikánského koncilu o posvátné liturgii *Sacrosanctum Concilium*
SPECT – jednofotonová emisní výpočetní tomografie (*single-photon emission computed tomography*)
srov. – srovnejte
THC – tetrahydrokanabinol
WHO – Světová zdravotnická organizace (*World Health Organization*)

²¹² Všechny zkratky názvů biblických knih odpovídají běžnému úzu v katolickém prostředí.